

Aristofan

Žabe

Prevod sa starogrčkog, uvod i komentar: Radmila Šalabalić

ARISTOFANOV UVOD I

Dionis iz želje za pesnikom Evripidom silazi sa svojim slugom Ksantijom u donji svet. Na sebi ima lavlju kožu i nosi tojagu kao zaštitu u slučaju da ga neko uz put napadne. Prvo, dolazi kod Herakla da se raspita za put u donji svet, budući da je ovaj nekada i sam tamo silazio po Kerbera. (5) Posle kraćeg razgovora sa Heraklom o tragičarima, krene Dionis sa Ksantijom dalje. Stignu na Aheruzijsko jezero, no Ksantija, koga zbog neučestvovanja u pomorskoj bici kod Arginuza Haron nije pustio u čamac, mora peške da obiđe jezero. Dionis pređe jezero čamcem za dva obola nadgovarajući se uz put i zbijajući šalu sa žabama koje celim putem krekeću. Pošto su srećno prebrođene razne zgrade i nezgode u Hadu, (10) pojavljuju se misti-posvećeni. Oni igraju na ledini, proslavljaju Jakha i u horskim pesmama iznose svoja razmišljanja. Upravo u trenutku kad počinju sa horskim pesmama, nailazi Dionis sa svojim slugom. Pošto su se (Eak, krčmarice - prim. prev.) za sve nevolje koje im je ranije priredio Herakle iskalili na Dionisa, jer ga prerušenog u Herakla nisu prepoznali... dok ih nisu i jednog i drugog propisno izdevetali, što je sve praćeno nizom urnebesno smešnih situacija. Zatim ih odvedu kod Plutona i Persefate (15) gde najzad nađu utočište i spas. Odmah zatim hor govori o tome da u državi treba zavesti jednakost građana, da obeščašćenima treba vratiti čast i ugled i o drugim stvarima koje se tiču Atinske države. Ostali deo drame je jedinstven i prelazi u vedrom i šaljivom tonu na jednu filološku temu. Na sceni (20) je sada Evripid koji se sa Eshilom prepire oko prvenstva u tragičkom pesništvu. Stvar je u tome što je do tada u Hadu Eshil imao prvenstvo (a to znači i hranu u Pritaneju) i zauzimao tragičarski presto, a sada Evripid polaže pravo na to i nadmeće se sa njim. Pošto je Pluton odredio Dionisa da ih sasluša, svaki od njih iznosi mnoge i raznovrsne argumente i na kraju, posle brižljivog upoređivanja svakog dokaza i protivdokaza koje su iznosili jedan protiv drugog, (25) Dionis preko očekivanja proglasi Eshila za pobjednika i njega odvodi natrag među žive. Ovaj komad se može uvrstiti među dobre i znalački pisane drame. Izveden je na Lenejskim igrama pod arhoptatstvom Kalije i Antigena, a prikazao ga je Filonid. Dobio je prvu nagradu. Frinih je bio drugi sa svojim Muzama, a Platon treći sa Kleofantom. Žabe su pobudile toliko divljenje svojom parabazom, da su, po rečima Dikearha, ponovo izvedene.

ARISTOFANOV UVOD II

Kod Herakla raspitav se za put u donji svet
Dionis krene među pokojnike prerušen
u lavlju kožu noseć tojagu - sa željom da
Evripida povede natrag; pređe jezero 5
uz pratnju hora umilnog kreketuša.
Hor mista potom nastupi. A Pluton videć ga,

zbog Kerbera ga izgrdi, sve misleć da je Herakle,
i onda naredi da počne agon pesnički;
pa Eshila ovenčaše i njega Dionis 10
na svetlost dana povede, a ne Evripida.

LICA:

DIONIS
KSANTIJA, sluga Dionisov
HERAKLE
JEDAN MRTVAC
HOR ŽABA
HOR MISTA
EAK, vratar u Hadu
HARON, čamdžija u Hadu
JEDNA SLUŠKINJA Persefonina
DVE KRČMARICE
JEDAN SLUGA Plutonov
EVRIPIID
ESHIL
PLUTON

Scena: 1. Polumračan predeo odakle vode putevi u donji svet 2. Donji svet - ispred Plutonove kuće.

Vreme prvog izvođenja: Olimpijada 93,3 (januar 405. pre n. e.).

U dnu orhestre Heraklova kuća. S desne strane, putem koji se spušta niz blagu, sve mračniju padinu, nailazi Dionis dolazeći iz Atine čiji se obrisi naziru u daljini. Kao i obično, on ima na sebi haljinu boje šafrana i na nogama koturne, ali je preko haljine ogrnuo lavlju kožu i u ruci nosi tojagu, uveren da će ga sad svi smatrati za Herakla. Za njim polako i zastajkujući jaše na magaretu njegov sluga Ksantija. Na ramenu, okačen o račvastu obramnicu, nosi prtljag svoga gospodara*

KSANTIJA

Gospodaru,1

ej, jel' ako da izvalim nešto 'nako
što publiku zasmehava - znaš već kako?

DIONIS

Ako, ako!

Samo jedno da ne kažeš: „Otpade mi...”

To nikako! Otužnih je šala dosta.2

KSANTIJA

Može l' neka manje prosta?

DIONIS

Sve, sve, osim: „Ukoči se” - to ne može! 5

KSANTIJA

Pa šta 'oćeš, vic godine?

DIONIS

Zevse bože³, pa naravno, samo napred, al' da paziš...

KSANTIJA

Šta to molim?

DIONIS

Da ne kažeš, pošto breme na me svališ:

„Kaki mi se" - to nikako!

KSANTIJA

Ni ako se pod teretom ovim grdnim,
ako mi ga ko ne smakne, čak i javno tu uprdim? 10

DIONIS

Ne pobogu! Zar još i to! Povraćaću!

KSANTIJA

Zar na sceni? Jao meni! - Al' se pitam
što uopšte ovo breme scenom teglim,
ako ne smem, ko robovi iz Friniha,
Amejpsije i Likide⁴, pojezijom
da olakšam sebi muke. 15

DIONIS

Ne zapojezavaj i ti! Poštedi me i te bruke.

Kad god gledam

ko gledalac iz publike te zamlate sofističke⁵
ja ostarim za godinu, čak i više.

KSANTIJA

Baksuz li je preispoljni ovaj vrat moj:
ukoči se⁶ - ni ko vic čak
ne smem ovde to da kažem. 20

DIONIS

Pa ovo je drskost prava, bezobrazluk:
ja, Dionis, sin Krčagov⁷, peške šipčim,
tu se kozim,
noge spodbih i baldisah, a ovoga ovde vozim -
samo zato da ne kuka kako nosi...

KSANTIJA

Ja ne nosim?

DIONIS

Kako nosiš, kada jašiš? 25

KSANTIJA

Natovaren.

DIONIS

Kako?

KSANTIJA

Teško i preteško.

DIONIS

Zar ne nosi to magarac - taj tu prtljag

što ga nosiš?

KSANTIJA

On? Koješta! Što ja držim, to i nosim.

DIONIS Kako nosiš, kada tebe nosi drugi?8

KSANTIJA

E, to ne znam, ali rame - otpade mi?9 -
aman ljudi! 30

DIONIS

Pa kad kažeš da ti ništa taj magarac
ne koristi,

ti ga lepo sam uprti - nek magarac bar od tebe
vajdu vidi.

KSANTIJA

Paz' da mu se to ne svidi. - Ej, kukavac,
kud na more ja ne odoh da se borim -
propištalo bi ti tada i majčino mleko, gazda.10

DIONIS

Hajd silazi dole sada, ugursuze. Evo stigoh 35
- sve pešice - do tih vrata, gde mog puta
svršava se, eto, prva već etapa. (Kuca iz sve snage na vrata).
- Momče, čuješ, gde si, maliiii!

U međuvremenu Ksantija je sjahao sa magarca zadržavajući prtljag na ramenu. Magarac
odlazi sa scene. Herakle odškrine vrata i viče iznutra.

HERAKLE

Ko to lupa? Navalio ko kentaur, još će vrata
da razvali.11,11a

(Proviruje kroz vrata, ugleda Dionisa i zaprepasti se).

Šta je ovo, šta to treba da predstavlja!

DIONIS (šapatom Ksantiji)

Momak!

KSANTIJA

Šta je?

DIONIS

Jes' video?

KSANTIJA

Nisam. Šta to?

DIONIS

Herakle je premro od stra... 40

KSANTIJA

... da si sasvim pošandrco.

HERAKLE

Demetre mi, smeh ne mogu da zadržim,
usne grizem, al' badava, kad me ovaj zasmajava.

DIONIS

Ej demone šampione, superbadžo, superstvore,12
dođi, imam

nešto važno da te pitam.

HERAKLE (previja se od smeha)

Ma vidi ga, ma ne mogu od smeha da dođem
k sebi, 45

'aljinče ko šafran žuto, a lavovska koža ozgo,
pa tojagu nosi badža, al' nabada na koturne
kao dama.13

Oklen stižeš, iz kog kraja?

DIONIS

Ja direktno iz „Klistena“.14,14a

HERAKLE

Baš iz boja?

DIONIS

Ta brodova potopismo - ne znam broja:
dvanaest ih valjda beše, il' trinaest... 50

HERAKLE

Majko moja! Vas dvojica?

DIONIS

Jes' tako mi Apolona, okršaj je strašan bio.

KSANTIJA

„... i tad sam se probudio“.

DIONIS

I dok tamo na tom brodu u tišini jednom čitah
„Andromedu“ - odjedanlut, iznenadna
jedna želja15, 15a

prestrelili mi srce naglo, nemaš pojma kako
snažno.

HERAKLE

Želja kažeš? A kolika?16

DIONIS

Malecna ko... kao Molon. 55

HERAKLE

Jel' za ženskom?

DIONIS

Ma koješta.

HERAKLE

Za dečkićem?

DIONIS

Taman posla.

HERAKLE

A za dobrom muškarčinom?

DIONIS (obešenjački i s merakom)

Ccccc.

HERAKLE

Zaaaa.... ah, da - ka Klistenu17 već si bio,
s njim si kanda već sredio.

DIONIS

Ne zezaj me, brate, više, dosta mi je muke moje -
„plamei žudnje sažiže me" - zar ne vidiš:
patnja to je.

HERAKLE

Kakve žudnje, moj „bratiću"?18 60

DIONIS

Ne bih znao da iskažem,
al' probaću poređenjem da ti jasno to
prikažem:19,20
spopadne l' te kadgod želja, nagla, vrela -
za prebrancem?

HERAKLE

Za prebrancem? Ta još pitaš? Bar milion puta
do sad.

DIONIS

„E pa, jel' sad sasvim jasno",21 ili treba još
da pričam?

HERAKLE

Ne što se prebranca tiče - jasno mi je to
ko sunce. 65

DIONIS

E pa vidiš, takva želja sada mene sveg
proždire22
za pesnikom Evripidom.

HERAKLE

Nije valjda! Za mrtvacem?!23

DIONIS

I štaviše,
ubediti mene neće niko živi da ne krećem
po njega...

HERAKLE

Zar na dno Hada?

DIONIS

Na dno dna i, ako treba, i od toga negde niže. 70

HERAKLE

U kom cilju?

DIONIS

Da pesnika naćem pravog. Jer -
“oni pravi svi su prošli, a od živih svi su
loši".24

HERAKLE

Ne preteruj. Zar Iofont nije živ?25

DIONIS

Pa, ostao je recimo još on za seme - ukol'ko je stvarno
dobar -

da raščistim to još moram, nije mi baš jasan
slučaj. 75

HERAKLE

A što, mesto Evripida, ne povedeš bar
Sofokla,26
kad već moraš nekog dobrog odavde da vratiš
doma?

DIONIS

Moram prvo Iofonta27 da prepustim samom sebi,
pa da vidim može li šta, bez Sofokla,
sam da stvori.

Osim toga, taj Evripid, vidra jedna, taj će,
znam ga, 80

da me „kuva“ vešto dotle, dok ga najzad
ne povedem -

Sofokle je zadovoljan - bio ovde, bio tamo.28

HERAKLE

A Agaton,29 gde je on sad?

DIONIS

E taj ode, ostavi me -

krasan pesnik, šteta prava, svi drugovi žale
za njim.

HERAKLE Ih, siroma', pa kud ode?

DIONIS (pokazujući put Makedonije)

Za trpezom blaženih je, tamo gore. 85

HERAKLE

A Ksenokle?30

DIONIS

Taj nek ide tamo okle...

HERAKLE

Pitangelo31 - šta je sa njim?

Dionis prezrivo odmahuje rukom.

KSANTIJA

A o meni baš ni reči!

Peče, tišti, živa rana moje rame...

HERAKLE (ne obraćajući pažnju na Ksantijino jadanje)

Zar nemate tamo gore pederčića na sve strane32

koji drame liferuju na hiljade, a prednjače 90

nagvaždanjem Evripidu - za stadij ga ceo

„šiju“?

DIONIS

Sve pabirci i paljeci, prazna slama, prazne
reči,

„hramovi za muze lasta“,33 po umetnost kobna
fajta.

Prvi hor i - svršeno je: sa scene zauvek

brišu,34

čim se drznu da tragičnu muzu jednom tek
zapišnu.35 95

Al' pesnika rasnog - nećeš vala naći i da
tražiš,

kod koga su reči uvek plemenite, pune draži.

HERAKLE

Rasnog kažeš? Šta to znači?

DIONIS

Rasnog tako što će znati

da pronade izraz novi, izraz smeo, ko na primer
ovaj evo: „Eter, stančić Zevsov“, ili

„hod vremena“,36

ili „srce koje neće svetinjama da se kune, 100

već se kunu usne samo, a reč srca je

skrivena“.37

HERAKLE

I to ti se, kažeš, sviđa?38

DIONIS

Bolje reci lud sam za tim.

HERAKLE

Ali to je sve pričam ti priču samo - složićeš se i
ti sa mnom.

DIONIS

„Ne seli se u moj razum“39 - imaš kuću ti
za sebe. 105

HERAKLE

Ma meni se sve to čini arhiđubre i bez veze.

DIONIS

Piši „Kuvar“40 - tu si stvarno stručnjak veći.

KSANTIJA

A o meni baš ni reči.

DIONIS

Nego, da ti kažem razlog što sam ovde u toj
ormi,41

prerušen u tebe: tu sam, da mi - ako hoćeš -

kažeš, ta zlu ne trebalo, znaš već - domaćine kod
kojih si 110

ti pogošćen i sam bio kad si amo dolazio

po Kerbera. I još uz to pristaništa i pekare,

javne kuće i svratišta i bunare i raskršća,

sve puteve i gradove, krčme izbe, prenoćišta -

po mogućstvu sa što manjim stenicama.41

KSANTIJA

A o meni baš ni reči. 115

HERAKLE (ne obraća pažnju pa Ksantiju)

Cccc, zar ćeš smeti?

DIONIS

Niko neće da me spreči. - Na čak
ni ti reč da više reko nisi protiv toga; kego
bolje najbrži mi put pokaži kojim ćemo stići
dole u Had - al' da nije hladan, niti opet odveć
vreo.

HERAKLE

Da vidimo, koji prvo da ti kažem? Koji
stvarno? Aha, evo - 120

Ima jedan: sa konopca taj ti vodi preko
klupe -42

najbrži je - obesiš se...

DIONIS

Neću! Taj je put zagušljiv. Mani te ideje glupe.

HERAKLE

Ima jedan vrlo kratak, al' pouzdan i utaban:43
put kroz avan...

DIONIS

Gde tucaju kukutu, jel' na to misliš?

HERAKLE

Tačno.

DIONIS

Neću! Taj je hladan. Da mi se

od zime ljute 125

kako krenem, noge smesta ne ohlade i ukrute.

HERAKLE

Hoćeš onda jedan brži, što direktno vodi
dole?

DIONIS

To, Zevsa ti, to baš tražim, pešačenje ja
ne marim.

HERAKLE

Ti se onda otkotrljaj nekako do Kerameika...44

DIONIS

I šta onda?

HERAKLE

Na visoku kulu onu popni se...

DIONIS

Pa posle toga? 130

HERAKLE

Pričekaj da startnu baklju ozgo bace,45

to jest, kada gledaoci svi poviču: „Ura, kreću!" -
kreći i ti.

DIONIS

Kuda?

HERAKLE

Dole. - Strmoglavce. U Had pravce.46

DIONIS

Znam, al'...

slomiće se pri tom obe daske što u
glavi imam.47

Ne, radije neću ići ni tim putem.

HERAKLE

Nego kojim? 135

DIONIS

Onim tvojim.

HERAKLE

Tu se bojim: ima mnogo da se plovi;48

jer čim stigneš, ti naiđeš na jezero
nepregledno

i duboko, bez dna...

DIONIS (nestrpljivo)

Dobro! Kako dakle da ga pređem?

HERAKLE

U čunčiću ovolicnom (pokazuje svoj palac)

prevešće te starčić jedan

ako platiš vozarinu: dva obola - al'

unapred.49 140

DIONIS

Ama nemoj!

Pa ta naša dva obola, naša dika, postadoše
svetska sila

- otkud su se tu stvorila?

HERAKLE

Iz uvoza: Tezejeva politika.

A sledeći prizor biće zmijurine i beštije -50

na hiljade, sve jezive...

DIONIS

Zastrašivanje ne vredi, to me neće da ubedi.

HERAKLE

Onda more od govana51 145

i kaljuga nepresušna; u tom leži, tu se valja

svako ko je za života uvredio svoga gosta,

il' dečaku zakinuo pošto ga je udesio,

majku svoju zlostavljao, il' rođenog oca svoga

premlatio, ili ko je krivokletstvo počinio...

DIONIS (prekida ga)

Il' Morsipov stihić jedan, da zapamti,

prepisao;52

a među njih treba s pravom strpati i svakog

ko je pirih onog Kinesije čak napamet naučio.

HERAKLE

Kad to prođeš, dah frule će nežno da te obavije

i tada ćeš ugledati divnu svetlost, kao ovde; 155
tim predelom obasjanim, kroz gajeve mirte šeću
svud tijasi⁵³ - ljudi, žene, u zanosu i svi
plješću.

DIONIS

Ko li su ti sad pa oni?

HERAKLE

To su misti - posvećeni.⁵⁴

KSANTIJA (gundā sebi u nedra)

I ja sam se posvetio vukuć ovo; već postadoh
magarac iz misterija. Ali neću više ni ja!⁵⁵ 160
(Baca breme ljutito pa tle).

HERAKLE

Ti što plješću smesta će ti, dok dlan o dlan,
objasniti

sve što pitaš, jer stanuju baš kraj puta
koji vodi

prema kući Plutonovoj, pred njegova vrata
pravo -

i srećan ti put, hajd zdravo burazeru.

DIONIS

E pa i ti ostaj mi u zdravlju. (Ksantiji) - Šta je?

Diži bre tu vreću smesta, mustro jedna! 165

KSANTIJA

Pa tek što je spustih...

DIONIS

Diži! Dok strpljenja mog ne nesta.

KSANTIJA

Ne, molim te! Bolje usput obrati se kom
mrtvacu, iznajmi ga, kad i tako svi idu u istom pravcu.

DIONIS

A šta ako ga ne nađem?

KSANTIJA

Tad ću ja s tim da se bakćem.

DIONIS

Dobro, važi. Eno baš sad pokojnika nose nekog. 170

Ej ti! Tebe zovem, tebe, ej mrtvače, čuj čoveče,⁵⁶

'oćeš da mi to sitnica⁵⁷ poneseš do Hada dole?

MRTVAC (polako se uspravlja sa nosila)⁵⁸

Kolko imaš toga?

DIONIS (pokazuje)

To su.

MRTVAC

Dobro 'ajde - za dve drahme.

DIONIS

Ni govora! Može l' manje?

MRTVAC (svojoj pratnji)

Šta čekate. Kreći dalje!

(Sprovod kreće dalje).

DIONIS

Ama kud si bre zapeo, čekaj da se pogodimo.59 175

MRTVAC

Dve drahme da ispovrtiš, nema dalje šta da

tupiš.

DIONIS Za devet obola, evo.

MRTVAC

Pre bih opet oživeo.60

(Zavali se natrag u nosiljku i daje znak pratnji da kreće).

KSANTIJA

Al' se puva ta protuva. Videće on svoga boga!

'Ajde, ja ću da ponese stvari ove.

DIONIS

E to se karakter zove!

Hajde čun sad da načemo.

(Pojavljuje se Haron u čamcu).

HARON

Stoooj! Evo pristajemo. 180

KSANTIJA

Šta li mu je sad pa ovo?

DIONIS

To? Zevsu mi, biće to to

jezero što onaj priča. A na njemu i čun

vidim...

KSANTIJA

... i u njemu onaj čiča. E tako mi Posejdona,

ja to vidim baš Harona.

DIONIS

Oj Harone, oj Harone, oj Harone! Triput

zdravo!61

HARON

Kud ko želi nek izvoli: ko će mozak

da odmori,62 185

njega vozim na Otavu, vozim i za Nedođiju,

Kerberijsku Paklenicu, Prokletiju,

Bestragiju.63

Ajd narode, sad navali, 'ajde ko će?

DIONIS

Ja ću.

HARON

Pa šta čekaš, 'ajd upadaj.

DIONIS

A misliš li ti to stvarno za Bestragiju da voziš?

HARON

Tamo ravno, al' tebi za ljubav samo.

'Ajd upadaj!

DIONIS (Ksantiji)

'Ajde mali!

HARON

A nikako! To ne pali! Ne prevozim robove -

Sem 190

one što su u pomorskoj bitki za sl...aninu

pali. 64

KSANTIJA

Al' Zevsa mi, baš me tada beše snašla muka

velja -

bolovo sam od krmelja. 65

HARON

Pa... moraćeš da oprtčiš u krug oko tog

jezera.

KSANTIJA

Al' krug nema kraja, gde ću da zastanem da vas

čekam?

HARON

Pa... kod stene „Suvo grlo“⁶⁶ - tu zastani

kod „Predaha“ - jel' razumeš?

KSANTIJA

Tja, razumem. Uf! Šta mogu. 195

Baš sam baksuz! Mora da sam ustao

na levu nogu.

HARON (Dionisu)

Sedaj tamo gde su vesla. (Osvrće se oko sebe)

Ima l' tamo još nekoga?

nek požuri ko još čeka.

(Ugleda Dionisa) - Ej, šta radiš?

DIONIS (zadremao sedeći na veslima)

Ko, jel' ja? A šta bih drugo -

ono što si naredio: na veslima sedim evo.⁶⁷

HARON

Čuj, Škembonjo, pomakni se, sedi ovde, hoćeš?

DIONIS

Evo.

200

HARON

Sad ispruži malo ruke, još, još napred,

hoćeš?

DIONIS

Evo.

HARON

Ne pravi se više lud, već nogama sad snažno
upri, pa zaveslaj hrabro, muški.

DIONIS

Pa kako ću ja ovakav,
neiskusani, nepomoran i nesalaminac - kako
ja da veslam hrabro, muški?

HARON

Lako, jer će da te prati 205
hor prekrasan, čim zaboraviš jednom vesla.

DIONIS

Čiji hor to?

HARON

Ta hor žabalabudova: pravo čudo!68

DIONIS

Daj takt onda - neka počnu.

HARON

Oooooo, oooooo.

ŽABE

Brekekekeks, koaks, koaks,69
Brekekekeks, koaks, koaks, 210
iz jezera i iz vrela
nek se ori himni hor,
hajd sad složno pesmu moju
umilnu: koaks, koaks,
koju u čast Nisejskog 215
Dionisa Zevsovog70
mi pevamo u Limnama,
kada pijan od praznika,
a na praznik Lonaca,71
narod silan tu navali u posvećen okrug naš,
brekekekeks, koaks, koaks. 220

DIONIS

E boli me dupe baš,
gospodo koaks, koaks.

ŽABE

Brekekekeks, koaks, koaks.

DIONIS

Baš vas briga, znam ja vas.

ŽABE

Brekekekeks, koaks, koaks. 225

DIONIS

Crkle da bog da, koaks, ništa ste vi - sam koaks.

ŽABE

Prešo si se! Nemaš pojma, a vajna si
sveznalica,
da sam prava ljubimica muza slatke lire; uz to
Pana koji i s kopitom uz sviralu svojski
đuska, 230

i Apolon kitarista čak uživa da me sluša,
i to zato što se držač na liri od trske pravi
koju gajim u močvari -
brekekekeks, koaks, koaks.72 235

DIONIS

Već plikove evo dobih,
čak mi se i dupe znoji,
a ove još uvek čuče - i zezaju:

ŽABE

Brekekekeks. koaks, koaks.

DIONIS

Ej, pevačko društvo, dosta! 240

Prestanite!

ŽABE

Ponadaj se!

Duplo jače zaječaće
za sunčanih onih dana,
kad kroz trsku i kroz ševar
poskaćemo uz radosnu
pesmu i uz bućbuć pratnju.
Kad svaki čas zaronimo, 245
il' bežeć od pljueka kada
na dnu kolo povedemo,
vodenkolo uz horkreket
i orkestar mehurića
zvani „klokot” -

DIONIS

Brekekekeks, koaks, koaks 250
zarazih se od vas i ja.

ŽABE

E ta vest nam baš ne prija.

DIONIS

Ima meni tek da prija
kada krepam za veslima 255

ŽABE

Brekekekeks, koaks, koaks.

DIONIS

Pa kukajte, briga mene!

ŽABE

E kreketaćemo vala

koliko nas grlo nosi
celi bogovetni dan 260

DIONIS

Brekekekeks, koaks, koaks,
nadbity me nećete.

ŽABE

Nećeš vala ni ti nas. 263

DIONIS

Ni vi mene. Kreketaću bogme i ja,
ako treba,

sve dok sunce ovo sija 265

k vas sve ne nadkoaksim - pa eto vam vaš koaks,
brekekekeks, koaks, koaks.

(Žabe učute)

DIONIS

E znao sam da ću samo s tim istim koaksom
vašim da učtkam vaš soj gadni.

(Stižu na drugu obalu).

HARON (Dionisu)

Stooj, stoj sad. Sad veslašca ta izvuci,
pa ih složi. Izlaaaz! Pare sad položi!

DIONIS

Evo, drži dva obola. 270

Ej Ksantija! Gde si more, ej Ksantija!

Ej Ksantija!

KSANTIJA

Oj!73

DIONIS

Smesta dođi!

KSANTIJA

E pa zdravo, Gospodaru.

DIONIS

Dakle, šta to ima tamo?

KSANTIJA

Mrak i blato.

DIONIS

Znači... video si tamo one što očeve svoje
mlate i krivokletnike razne, kako nam već reče onaj?

KSANTIJA

Zar ti nisi? 275

DIONIS

Nego šta sam! Ma živ mi Posejdon, ja ih (okreće se publici)
čak i sad gledam.74 Nego...

šta ćemo sad? Hajde reci.

KSANTIJA

Pa najbolje da krenemo:

sad dolazi ono mesto gde su strašna čudovišta,
kako nam je onaj reko.

DIONIS

Platiće mi on za sve to.

Sve je on to naduvao da bih se ja uplašio, 280
jer zna dobro da sam hrabar - ljubomora čista,
eto.

„niko nije uobražen ko"75 Herakle. Uh, da mi je
da natrapam na nekakzu takvu alu: videla bi
ona svoje, videla bi vođa puta ovog ko je.

KSANTIJA

Pa naravno! Čekčekčekaj. Ko da čujem
neki šušanj. 285

DIONIS

Ggggde, gde to?

KSANTIJA

Iza leđa.

DIONIS

Stani iza mojih leđa!

KSANTIJA

Ne, ipak je negde spreda.

DIONIS

Spreda stani!

KSANTIJA

Joj, Zevsa mi, sada vidim i zver neku,
baš golemu.

DIONIS

Kakvu?

KSANTIJA

Strašnu. A još uz to, svaki čas se čudno
menja:

čas je bik, a čas je mazga, čas je opet lepotica
bajna, krasna. 290

DIONIS

Gde je ona? Da glavačke za njom jurnem...

KSANTIJA

Al' na žalost, ja se kunem, to sad
više nije žena, nego kuće.

DIONIS

Pa onda je to Empuza!76

KSANTIJA

Ne znam, al' joj s celog lica
plamen suče.

DIONIS (još nije siguran)

A da nema jednu nogu svu od tuča?

KSANTIJA

Jes', tako mi Posejdona, a druga je od balege 295
kunem ti se.

DIONIS

Jao, gde ću da se sklonim!

KSANTIJA

A ja gde ću?

DIONIS

(pritrčava Bahovol svešteniku koji sedi u prvom redu gledališta)71

Svešteniče, daj spasi me, na gozbu ću smesta
s tobom!

KSANTIJA

Propali smo, moj Herakle Spasioče!78

DIONIS

Ne zovi me! ma čččoveče, ne spominji moje ime, n.. n.. ne
molim te!

KSANTIJA

Dobro, onda Dionise!

DIONIS

Uf, još gore. To nikako! 300

KSANTIJA

Ma idi u... Hej, ovamo Gospodaru, 'odi 'vamo!

DIONIS

Šta je to sad opet tamo?

KSANTIJA

Samo napred - sad je opet sve u redu;

sad možemo ko Hegeloh da kažemo: „Spasen sam,

jer bura presta, a lađaMA ČAK I SLANI NAlet79 vetra samo
lako napne jedra": Empuza je otperjala.

DIONIS

Zakuni se!

KSANTIJA '

Ta, Zevsa mi80 305

DIONIS

Još jedanput se zakuni!

KSANTIJA

Zevsa mi!

DIONIS

Ma još jedanput!

KSANTIJA

Zevsa mi!

DIONIS

Uh, lagnulo mi!

Ma kako je videh, smesta sav pobeleh od stra',
jao!

KSANTIJA (pokazujući na Dionisov tur)

Ovaj ti pa požuteo dok je s tobom strahovao.81

DIONIS

Ej stradalnik grdan li sam! Da se sve to na me
sruči! Koga sada od bogova za sve ovo da optužim? 310

KSANTIJA

“Eter, stančić Zevsov” ili „hod vremena”⁸²...

Nego - ej ti!

(Iza snene se čuje svirka frule).

DIONIS

Šta je?

KSANTIJA

Zar ne čuješ?

DIONIS

Šta to?

KSANTIJA

Frulu.

DIONIS

Čujem. - Čak i dim od baklji

maločas me tu zapahnu tajanstveno i mistično.

Hajde tamo da čučnemo, pa da malo oslušnemo. 315

(Nestaju u polutali sa strane, iza nekog žbuna, svirka frule se i dalje čuje. Hor posvećenih
lista polako se približava i raspoređuje se na sceni).

HOR MISTA

Jakh', o, Jakhe,⁸³ Jakh', o, Jakhe.

(Ksantija i Dionis šćućureni iza žbuna sa strane).

KSANTIJA

To su oni, Gospodaru: posvećeni. To je mesto
gde igraju. Sećaš li se, njih spomenu on
na kraju.⁸⁴

Gle, pevaju isti Jakhos ko kad krenu

kroz Agoru!⁸⁵ 320

DIONIS

Rekao bih da su oni. No najbolje da se sada

prićutimo i stvar tako na čistinu isteramo.

HOR

1 STROFA⁸⁴

O, prečasni Jakhe divni, stanovniče ovog gaja,⁸⁷

Jakh', o, Jakhe, 325

dođi s nama na pustaru da zaigraš

sa tijasom svojim svetim

i da glavom ukrašenom

vencem mirte punim ploda

treskaš živo i da nogom takt udaraš⁸⁸ 330

divlje, smelo našoj igri

razuzdanoj, veseloj.

Harite nam kolo vezle, kolo sveto, puno čari

od iskonskih pradavnina 335

od praprapra
od svih PRA SE TI NAjlepšem⁸⁹
kolu svetih sad veseliš.
KSANTIJA (podražava igru mista i uz istu muziku)
O, prečasná Gospodarko, Demetrina curo fina,
Oh, kako mi tajanstveno i mistično zamirisa -
PRASETINA.

DIONIS

Ćut! Ne miči... a... šta misliš?

Da parčence kavurme bar za nas zdiš⁹⁰

HOR

1 ANTISTROFA⁹¹

Probudi se! Gle radosno sve zubljava izmahuje.

Došao je!

Jakh', o, Jakhe, 341

svetkovine ove noćne ti si svetlost -
zvezdo naša!

Svu pustaru svetlost zublji

obasjala, a kolena staraca se 345

razigrala; i svu tugu, breme teško

svih proteklih davnih leta, jad starosti puste,
sve je

svetkovina ova sveta odagnala. 350

Žarkim sjajem buktinje ti

lik odseva: priđi sa njom i povedi u dolinu

punu cveća⁹²

mladež ovu raspevanu, srećo lepa.

KORIFEJ (obučen kao hijerofant)⁹³

Nek začuti sada smerno, nek pred našim

horovima sad uzmakne

ko god jezik posvećenih ne razume, čije misli
nisu čiste, 355

ko u kolu svetih Muza ne zaigra, nit ga vide;

nit je bio

posvećen u ditirambe mog Kratina Bikoždera;⁹⁴

onaj koji

lakrdije glupe voli, šale grube, neumesne,

al' i onaj

ko pobune ne stišava, niti štiti

prava svojih sugrađana,

već podbada, potpiruje i za sebe

pri tom korist isteruje; 360

ko koristi svoj položaj da u burnim vremenima
mito prima,

ko tvrđavu il' brod preda, ili krišom

protivniku robu proda

iz Egeje⁹⁵ i - ko onaj Torikion, ta lopuža
poreznička -
jedra, remenje za vesla, smolu -
sve za Epidaur tera;
ko se bori za dodatna sredstva floti
protivnika,⁹⁶ 365
ko na kip Hekatin kaka⁹⁷ i još pri tom
ditiramske strofe klepa,
ko s tribine govorničke potkresuje honorare
za pesnike,⁹⁸
zbog šaljivog nečijeg stiha, što na njegov
račun pade -
baš na praznik Dionisa.
Svima vama ja sad kažem, ponavljam vam
i po treći put vam kažem:
uzmahnite svi pred horom posvećenih,
a vi pesmu započnite 370
za večernje noći svete, kako već na svetkovini
ovoj red je.

HOR

II STROFA⁹⁹

Napred svi sad junački
između cvetnih bokora
krepko stupaj, lako gazi
uz poruge 375
podsmeh, šalu i sprdanje.
(Menja se muzika).
Ta siti smo sad svi, zar nee.

II ANTISTROFA

Uđimo da odamo 380
Spasiteljki zahvalnost¹⁰⁰
pesmom igrom radosnom
jer nam zemlji spas konačni obeća
(Menja se muzika).
što Torikion ne htede-e-e.

KORIFEJ

Sada drugu himnu čujmo - za kraljicu
svih plodova, za Demetru,
za boginju - u čast njenu sad presvetu himnu
glasno zapevajte.

HOR

III STROFA

Demetro, orgija svetih
kraljice, budi uz nas sad 385
i spasi nas, tvoj verni hor,
da zaštićen, po ceo dan

pevam, igram razdragan.

III ANTISTROFA

I da mnogo šta u šali,
al' mnogo šta i ozbiljno
kažem, pa mi za dosetke 390
pobedničku traku daj.101

KORIFEJ

A sad hajde,
prizovite vašom pesmom mladog boga lepotana,
da saputnik
bude nama, da na putu za svečanost s nama peva,
s nama igra.

HOR (pojedinača)102

Jakhe časni,103 ti što slatku melodiju
ovu stzori, dođi amo, pođi s nama
pred boginju 400
i pokaži da bez muke
savlađuješ duge pute.

HOR (celokupni)

Jakhe, ljubitelju igre, hajd prati me

HOR (pojedinača)

Jer ti ćeš nam sad iz šale - i iz štednje104
iscepati to sandala 405
i to prnja

i uspećeš da se svako tu bez štete
kolko hoće naludira.

HOR (celokupni)

Jakhe, ljubitelju igre, hajd prati me.

HOR (pojedinača)

Baš slučajno sad iskosa pogled bacih
i ugledah devojče - ma pravo luče - 410
od naših je, iz povorke.105

Ali u to, 'aljinče joj spreda puče,
a kroz procep nestašno joj sisić štuče.

HOR (celokupni)

Jakhe, ljubitelju igre, hajd prati me.

KSANTIJA (koji to sve posmatra sa strane)106

Ako ništa, bar praćenja ljubitelj sam ja -
i zato

krenuo bih za njom rado,
da se ja s njom pozabavim i našalim, 415
pa nek vide...

DIONIS

Pošao bih i ja pride.

HOR (celokupni)

I STROFA

Hajde sada da zezamo
onoga Arhedema¹⁰⁷
što sa sedam godina nema još sekutića,
a nema ni bratića.

II STROFA

Demagoške sad fazone
on mrtvačkom društvu gore¹⁰⁸ 420
prodaje, a stručnjak li je - mist je pravi
za njihove pizdarije.

III STROFA

A Klitenov, čujem, sin¹⁰⁹
na groblju od žalosti
iz dupeta dlake sve čupa, grebe „obraz“.

IV STROFA

I nad grobom natrčen⁴²⁵
busa se i nariče
za mladanim Podmudilom, dečkićem iz Nabodina.

V STROFA

Za Kaliju Hipastuva
kažu da u lavljoj koži,
junak silni - sve pomorske bitke vodi -
u vagini.¹¹⁰ 430

VI STROFA

DIONIS (poigravajući uz istu muziku i u istom ritmu)
Da l' biste nam mogli reći
gde tu negde Pluton živi?
Tek smo ovde stigli, znate, mi smo stranci.

VII STROFA

HOR

Nemaš mnogo još da ideš,
niti još da zapitkuješ, ⁴³⁵
Jer, da znaš - stigao si pred njegova vrata baš.

DIONIS

Mali!
Skidaj opet breme smesta!

KSANTIJA

Šta, zar opet stara pesma
„Korinte, o, sine Zevsov...¹¹¹“ - očigledno,
nosim je u ovoj vreći.
O, da l' ima baksuz veći!

KORIFEJ

IV ANTISTROFA

Pristupite ⁴⁴⁰
sad u sveti krug Boginje, u rascvetan ovaj gaj,
s pesmom, igrom - praznik vaš je bogovima
svima drag.

Ja ću poći s devojčkama i ženama na večernje 445
za boginju našu dragu i poneću svetu baklju.

HOR (celokupni)

OPHODNA PESMA112

STROFA

Usred ruža, usred cveća113

u livadi cvetnoj toj

povedimo kao uvek 450

kolo lepo114 sve uz poj,

sve uz šalu, nek nam Mojre

kolo srećno predvode.

ANTISTROFA

Jer to sunce samo za nas

sija, za nas beli dan 455

sviće, za nas posvećene,

jer vodimo život svet

i pravičan prema svakom,

prema tuđem i domaćem.115

(Hor obilazi timelu i raspoređuje se na desnoj strani. Dionis i Ksantija probijaju se napred i prilaze Plutonovim vratima na levoj strani. Kroz sumrak koji se polako spugata, izranja polako Plutonova kuća, sada u prvom planu na levoj strani. Dionis i Ksantija stoje pred njenim zatvorenim vratima).

DIONIS

Kako li da kucam sad na ta vrata?

Stvarno kako?116 460

Čekaj, stani... i uopšte,

kako li se kuca ovde, kako rade to meštani?

KSANTIJA

'Ajde, šta se tu skanjeraš! Drmni to već jednom

ljudski -

uz oblike Heraklove valjda idu i odlike:

tresni muški!

DIONIS (lupa sada iz sve snage na vrata)

Momče! Momče!

EAK, vratar u donjem svetu

Ko je to?

DIONIS

Herakle silni.

EAK

(u sumraku prevaren Heraklovom odećom, misli da je to zaista on)

Ti li si to gade jedan, skote, uštvo,

bestidniče, 465

rđo jedna nad rđama, đubre jedno iz pomija,

pomijaro,117

ti li beše taj što našeg Kerbera si tu ganjao,

za gušu ga uvatio i sa sobom odvukao -

a ja sam taj
koji mu je čuvar bio. Al' sad si mi dolijao:
sad će tebe „crnog srca greben Stiksa"118
i „sprud onaj 470
Aheronta, što krvavu rosu skuplja"119
to će tebe
da pričuva, i još uz to „čopor pasa koji luta
kraj Kokita",120
pa Ehidna121 sa sto glava - srce, jetru,
ta će da ti
raskomada; što se tiče tvojih pluća -
za njih će se
već murina tartesijska122 pobrinuti; tvoja jajca 475
i ostale iznutrice - e, njih će ti iskidati
jeze-groze „sve u krvi, o, Gorgone" titrasijske123
koje „hrlim ovog trenu, ovog časa da pozovem".124
KSANTIJA (Dionisu koji je od straha čučnuo)
Ej, šta radiš?
DIONIS
„Prosuo sam sve. Prizovi sad bogove."
KSANTIJA
Smešni stvore! Sram te bilo. Hoćeš li se
dići smesta!125
Dok te takvog keki stračac ne ugleda - 480
DIONIS
Zanesvesti mi se, jao! Šta si stao!
Brže daj mi sunder neki da na srce stavim...
KSANTIJA
E-Evo. Uzmi brzo, stavi - gde je? (Dionis se briše).
O, boginje zlatne moje!126 Tu li ti je srce more!
DIONIS
Pa... od zorta
sišlo mi je u „donji svet", ovde dole.127 485
KSANTIJA
E, zortaća takvog nema od zemlje pa sve do neba.
DIONIS
Ko? Ja zortać? Kako zortać, kad sam sunder čak od tebe
zatražio!
Niko ne bi na mom mestu tako nešto uradio.
KSANTIJA
Nego šta bi?
DIONIS
Osto bi da leži tamo mirišući svoj posao.
A ja, ja sam čak ustao i još sam se obrisao. 490
KSANTIJA
Ma nema šta. Muško i po.

DIONIS

Pa, Zeusa mi, tu se slažem. Nego...
zar se nisi i ti prepo od njegove dreke, psovki
i od onih strašnih pretnji? Jer zamalo...

KSANTIJA

Taman posla! Nije mi ni na um palo.

DIONIS

E pa, kad si tako hrabar i odlučan, ti izvoli,
budi ja, pa tu tojagu lepo uzmi; kad si junak 495
lavljeg srca, evo ti i lavlja koža nek te kiti,
a ja ću ti za to vreme, za promenu, nosač biti.

KSANTIJA

Daj to brzo, jer i tako, moje je da slušam samo.
(Menjaju se: Ksantija ogrće lavlju kodku i uzima tojagu).
Evo gledaj, gotov ti je Herakleoksanija.

Da vidimo dal' će biti srca zecolavovskoga. 500

DIONIS (zagleda ga sa svih strana)

Ma Zeusa mi, pljunuti si onaj mangup
iz Melite.128

Nego daj sad da podignem i uprtim ove rite.

(Dionisu zila prtljag koji je nosio Ksantija. Ksantija, prsobučen u Herakla, idg napred, a
Dionis iza njega. U treiutku kada se vrata pred njila otvaraju, oni očekuju da će ugledati
čudovišta sa kojima je pretio Eak. Ksantija hrabro zavitla tojagom, dok se Dionis drhteći
sakri iza njega. Međutim, pojavljuje se samo jedna služavka).

SLUŠKINJA (mислеći zbog odeće i polutame da je to Herakle)129

Oh, najdraži, oh, Herakle, došao si! Hajde uđi.

A Boginja, čim je čula da dolaziš, smesta ti je130
te hlebova tu napekla, te prebranca pristavila 505
dvatri lonca, te na ražanj još pobola
celog vola,131 pa kolača, palačinki,
torti, pita, gibanica... Nego, uđi.

KSANTIJA (znajući da se to ne odnosi na njega, već na Herakla, odgovara ravnodušno-
učtivo)

Zaista vam zahvaljujem.

SLUŠKINJA

E nećeš mi vala šale
sad umaći, sad pošto je i pilića još napekla,
namesila gurabija, šećerlema i tatlija 510
i najbolje vino s medom mirisavim zasladiła.
Hajd ulazi smesta za mnom!

KSANTIJA (i dalje ravnodušno-učtivo)

Hvala, ljubazni ste.132

SLUŠKINJA

Stvarno?!

Ma šališ se! Ne puštam te! Zbog tebe je tu
i jedna

frulašica - nešto ekstra, pored toga još
i dve-tri igračice ti dovela...

KSANTIJA

Šta, šta reče? Igračice? 515

SLUŠKINJA

Pupoljčići, kad ti kažem, prve malje tek
skinule.

Ulazi već jednom, hajde! Eno kuvar tek što nije
sa roštilja digo ribe, a i jelo već sipaju
u činije.

KSANTIJA

Onda idi i pre svega tim igračicama pridi
i reci im da dolazim - lično ja. Da!

To najavi! 520

(Dionisu) Ej ti mali! Pođi za mnom s tim prtljagom.

DIONIS

Čekaj malo! Ne preteruj, bre, sa šalom,
znaš ti dobro da je sve to samo šala, to što glumiš tu
Herakla. Ne zavitlavaj se više, bre, Ksantija, čuješ,
smesta da si prtljag ovaj digo, 'ajd diži to,
šala presta. 525

KSANTIJA

Šta je sada? Ne pomišljaš na to valjda
da mi uzmeš to što si mi jednom dao?

DIONIS

Ne pomišljam, već uzimam.

(Oduzima mu tojagu) Skidaj kožu!

KSANTIJA

E pa zovem sve bogove za svedoke
te nepravde tako teške i duboke.

DIONIS

Ma kakvi te

bogovi sad još spopali! E kolko si lud
i blesav 530

još ćeš stvarno da pomisliš da si takav,
rob i smrtnik,
oličenje sina Zeusa i Alkmene.

KSANTIJA

Dobro, dobro, de, bez brige, nosi sve to.

Al' daće bog, čekaj samo, zatrebaćeš i ti mene.

(Ksantija vraća Dionisu lavlju kožu i tojagu i popovo preuzima prtljag).

HOR MISTA

Tako radi pravi čovek,
čovek mudar i pametan,
stari morski vuk prekaljen: 535
skotrlja se uvek spretno

do sigurnog boka lađe,
a ne da ko namolovan
večno stoji, kruti se u
istoj pozi. Okretanje
uvek prema mekšoj strani
dostojno je karaktera 540
i junaštva Teramena.133

DIONIS

Pa zar ne bi bilo smešno
da se taj rob, taj Ksantija
na miletski sag izvali
i da curu tu povali,
pa da posle još od mene
nokšir traži; dok ja moram
svog jadnička sam da mazim. 545

I još da me, nevaljalac,
kad to vidi, po vilici
raspali da zvezde vidim,
da mi zube sve izvali! 548

(Dionis i Ksantija stoje na ulazu Plutonove kuće, spremni da uđu. U to čuju neki šum. Iz jedne sporedne zgrade izlaze jedna za drugom dve krčmarice. Dionis je opet obučen kao Herakle. Ksantija ih ispod svog prtljaga radoznalo posmatra. Dionisova odeća dovodi i krčmarice u zabludu).

PRVA KRČMARICA DRUGOJ134

Ej, Sinijo, ej, Sinijo, dođi amo! Evo onog
nevaljalca

što u krčmu moju uđe tu nedavno i ko ala 550
dvaes' i šest hlebova nam svežih smaza.

II KRČMARICA

Ta Zevsa mi, to je on;' e vala sada...

KSANTIJA (zlurado)

Al' će neko da nastrada.

I KRČMARICA

Slistio je pored toga dvaes' porcija pečenja,
svaka od po po obola...

KSANTIJA (zlurado i obešenjački)

Al' je neko bio lola.

Sad će nekom biti muka.

I KRČMARICA

... sve zalihe belog luka. 555

DIONIS

Ama ženo, šta trabunjaš,
nesvesna si, šta to tručaš i bulazniš!

I KRČMARICA

Šta se praviš! Nisi verovao, jel' da,
da ću da te sad prepoznam, jer si obuo koturne.135

Ah, da! Nisam spomenula - salamuru, celo bure

II KRČMARICA

Ti si stvarno izlapela: a šta je sa

mladim sirom,

veselnice, što ga skupa sa korpama on proguta? 560

I KRČMARICA

Podnesem ja njemu račun posle toga, kad on na to

izbečio na me oči, ko bik riče, pa tek skoči...

KSANTIJA

To na njega sasvim liči, on to tako radi svuda.

I KRČMARICA

Pa isuka mač na sve to, besni, preti, ludak -

eto!

II KRČMARICA

Uh, jedna ja, kad se setim!

I KRČMARICA

Mi premrle, jadne, od stra', 565

što nas noge nose, brže, bež u sopče na tavanu,

a on posle,

dosadi mu da nas juri, pa odmagli, al' odnese

i krevete i asure.

KSANTIJA

Ta to se s tim tipom tako

u tančine tačko slaže.

I KRČMARICA DRUGOJ

Tu pričanje ne pomaže,

već delanje. Idi smesta i pozovi advokata mog

Kleona.136

II KRČMARICA PRVOJ

A ti, ako samo uspeš da ga nađeš, zovi moga -

Hiperbola 570

I KRČMARICA

Pa da jednom već smrvimo toga skota. Ti žderonjo

jedan gadni, kako bih ti s uživanjem kamenicom

iz gubice izvalila sve kutnjake s kojima si

kao ala ovde ždrao moje specijalitete, jaooo..

KSANTIJA

A ja bih te još bacio u Baratron,137 onaj bezdan

gde bacaju prokletnike.

II KRČMARICA

A ja, ja bih ti kosirom iščupala sad to ždrelo 575

sa kojim si proždirao moja crevca i škembiće.

I KRČMARICA

Dosta priče! Ja sad idem po Kleona. Još danas

će on sve lepo da uredi i raspravi, kad ovoga

pred sud stavi. (Obe krčmarice odlaze).

DIONIS

Nek najgora smrt me snađe ako lažem:
ja Ksantiju strašno volim,
on je tako drag i mio.

KSANTIJA

Znam, znam, znam već kuda ciljaš. Dosta, samo
trošiš reči. 580

Ni za živu glavu ne bih ja Herakle više bio.

DIONIS

Nemoj tako Ksantijice!

KSANTIJA

Ta kako sad ja Alkmenin sin da budem,
ja koji sam „samo smrtnik i uz to još rob“ -
de, reci!

DIONIS

Znam, znam, znam već da se ljutiš, i to s pravom.

Pa čak da me

sad istabaš, ja ti ne bih ni reč reko. I ako mi 138 585
još jedanput ubuduće padne na um da se menjam,
nek „propadnem u korenu, sa ženom i decom
skupa“, nek najgora smrt me snađe s...

Arhedemom krmeljivim. 139

KSANTIJA

E, to je već nešto drugo,
ta zakletva - nju već primam. Daj taj prtljag.

(Opet se menjaju)

HOR

II ANTISTROFA

A ti, pošto opet nosiš
tu opremu koju jednom 590
već ponese, sada valja
da podmlađen smelo kreneš,
mrka oka i pogleda,
sve misleć na onog boga
čiji lik nam sad predstavljaš.

Al' staneš li da bulazniš,
izbaciš li šta mekušno, 595

e, tada ćeš neizbežno
opet breme da poneseš.

KSANTIJA

III ANTISTROFA

Nije vam loš savet, ljudi,
al' sam, eto, i sam dobro
razmislio o toj stvari:
ispadne li dobro sada,
on će opet pokušati 600

da se menja, znam ja njega -

taj će da me nasamari.

Al' ću ipak pokazati

svoju hrabrost, a moj pogled

kao ren će biti ljutit. 140

Prilika je tu već, evo,

baš tresnuše vrata levo.

(Ulazi Eak sa nekoliko robova i pokazuje na Ksantiju obučenog u Heraklovu lavlju kožu) 141

EAK

Držite tu psetokradicu, vezujte ga smesta! 605

Taj će najzad da mi plati sada!

DIONIS (zlurado)

Al' će neko da nastrada!

KSANTIJA (zavitla tojagom)

Nećeš vala! Ne prilazi, bolje ti je!

EAK

Pazi, pazi, 'oće dasa da se bije!

Oj, „Dvogrbi“, ej, „Lisico“, ti „Prdonjo“, 142

brzo amo, udesite onog tamo.

(Robovi pritrčavaju i otimaju Ksantiji tojagu, ali je op jači i uspeva da savlada svu trojicu).

DIONIS

Zar nije to stvarno strašno - tući tako

jadne ljude, 610

i još krasti dobro tuđe.

EAK

Da, zaista čudovišno.

DIONIS

Strahovito, baš užasno!

KSANTIJA

Da bog da na mestu crko,

ako mi je ikad noga kročila na ovo mesto

i ako ti išta ukrah, ma i dlake jedne vredno.

Nego, evo predlog jedan, sasvim pošten

i pravedan: 615

uzmi ovog roba moga, pa na probu stavi njega;

pa ako sam kriv - e tada - neka glava moja

strada.

EAK

Kako misliš da na probu njega stavim?

KSANTIJA

Svakojako: raspinjanjem

na lestvama, pa vešanjem, bičevanjem knutom -

onom s čvorovima,

dranjem kože; uvrći mu članke nožne; sipaj mu

i sirće u nos, 620

pod usijan crep ga stavi - sve, sve, al' ga
ne udaraj prazilukom,
a nemoj ni mladim lukom.143

EAK

Pa to je u redu. Dobro. - A za slučaj
da ti roba, dok ga voštim,
osakatim negde malo - da ti pare
sad položim.144

KSANTIJA

Ni govora! Ne treba mi! Ta šta će mi!
Vodi ga na probu smesta. 625

EAK

Bolje ovde: nek na licu mesta kaže,
tu pred tobom, sve što ima.
(Dionisu) Hajde, momče, skidaj dole sav taj prtljag
i pazi se
da slučajno laž nekakvu sad ne čujem.

DIONIS

Zabranjujem
da me, mene besmrtnika, bilo ko na probu
stavlja!

Ko pokuša, neka posle posledice sam ispravlja.

EAK

Vidi, vidi! - Kako reče? 630

DIONIS

Rekao sam: besmrtnik sam - bog Dionis. I još
tvrdim da je taj tu rob i smrtnik.

EAK

Ooo! - a ovo? Ču li ovo?

KSANTIJA

Čujem dobro.

Utoliko jače onda treba njega išibati,
jer, ako je bog, tad neće ma baš ništa osetiti.

DIONIS (Ksantiji)

A što ne bi, kad već tvrdiš da si i ti bog, 635
što ne bi i ti iste te batine oprobao i na sebi?

KSANTIJA

Pravo kaže. Koga prvog od nas vidiš
kako plače,
ko se prvi popišmani i od probe odustane,
taj ti nije bog, to znaj, u to budi siguran.

EAK (Ksantiji)

U svakom slučaju ti si soj junački -
bez daljnje, 640

to se zove časna igra. - Da počnemo posle svega:

Svucite se!

KSANTIJA

Kako ćeš to nepristrasno da sprovedeš?

EAK

Sasvim lako:

Naizmence - jednom tebe, jednom njega.

KSANTIJA

Tako, tako. (Podmeće leđa, Eak ga udari).

Evo, gledaj, jesam li se ovolišno s mesta mako?

EAK

Da l' te ja to već udarih?

KSANTIJA

Ne, Zevsa mi, ne bih reko. 645

EAK

E sada je on na redu. Pa, hajde da počnem sada.

(Udari Dionisa).

DIONIS

Kada?

EAK Pa sad sam te udario

DIONIS

Kako nisam ni kinuo?

EAK

Otkud znam. Al' čekaj, moram da pokušam opet

s ovim. (Udari opet Ksantiju).

KSANTIJA

Ta požuri! (Posle udarca) Jojojoooj!

EAK

Šta jojojoooj? Znači boli?

KSANTIJA (snađe se)

Ma koješta! Setih se i to me štreću - 650

od kad nismo praznovali Herakla u Diomeji. 145

EAK

Pravi svetac! Da se opet na onoga malo vratim.

(Udari Dionisa)

DIONIS

Ju, juuuu!

EAK

Šta je?

DIONIS (snađe se brže bolje i pogleda na vitezove u 1. redu gledališta)

Ta konjicu našu gledam.

EAK

A zbog čega onda plačeš?

DIONIS

A to? To od crnog luka.

EAK

Od šibe ti nije muka?

DIONIS

Ko da se još seća toga!

EAK

A sad malo da odšetam do onoga. 655

(Udari Ksantiju).

KSANTIJA

Jao!

EAK

Šta je?

KSANTIJA (diže nogu Eaku pod nos)

Izvadi mi trn iz noge.

EAK

Svašta na tom svetu, bože!

Da se vratim sad onome.

(Udari Dionisa)

DIONIS (urlikne)

Apolone! (Ali se snađe i odmah nastavi da recituje)

„... koji vladaš na Delosu, na Delosu il'

Pitonu".

KSANTIJA

Aha, eto, boli ga, zar nisi čuo?

DIONIS

Ne boli me, ama samo 660

Hiponaktov stih146 mi jedan na um pao.

KSANTIJA

Ništa od tog posla. Bolje, ispraši mu tur i
dosta.

EAK

Ne, Zeusa mi, nego sada nek mu malo trbuh
strada. (Udari ga).

DIONIS

Posejdone!

KSANTIJA

Nagraiso neko bo'me! 664

DIONIS (snađe se i nastavi da recituje)

„... o, dubina sinjeg mora

i Egejskog rta kralju, o, vladaru svih

pučina"...147

EAK

Demetre mi, ja ne mogu sad uopšte da se
snađem 668

ko je od vas bog tu stvarno. Ulazite zato
amo,

moj gospodar, on će moći - on i Perse
fata, zna se - 670

da prepozna ko je bog, jer - i sami su

bozi...

DIONIS

Ja se

slažem, samo kud se prvo ne seti da to uradiš,

a ne da me tu ko stoku izdevetaš i premlatiš.

(Ulaze kroz sporedna vrata levo u kuću Plutonovu. Hor mista ostaje sam na pozornici).

PARABAZA148, 149

HOR

STROFA

Muzo, horu ovom svetom sad priteci

i ljupkošću zaodeni

pesmu moju. 675

Budno motri taj svet silni iskupljeni,

njih hiljade kako sede,

sami znalci,

željni slave više no Kleofont, kome

na usnama blebetavim ludo brblja 680

tračka lasta150

njišući se na barbarskom tome listu

cvrkuće mu tužbalicu, jer on je već svoje,

zna se, otpevao, iako je broj glasova poravnao.151

EPIREMA

KORIFEJ (gledaocima)

STROFA152

Dužnost svetog hora jeste da koristan

bude gradu, da građane

savetuje, dobru uči. Stoga smatram da je prva

i najpreča dužnost sada

da jednakost građanima damo i da oteramo

ovu moru stalnog straha.

A ako je ko - zaveden lukavstvima

Frinihovim - i grešio,

svakom ko je pokliznuo treba, smatram,

oprostiti - samo prvo 690

treba greške sve izneti, da ih shvate,

pre no što se dobru vrate.

Smatram dalje da u gradu niko ne sme

biti lišen svojih prava.

Sramota je ipak to da, za učešće u toj jednoj

i jednoj bici, nekog

proglasite za Platejca i od roba gospodarem

učinite smesta njega.

Ja neću da kažem time da to nije bilo dobro -

ne, nikako. Čak naprotiv, 695

ja to hvalim: ta od svega što ste do sad

učinili, jedino vam to i valja.
Ali onda treba ipak i onima što su s vama
okršaje silne prošli -
kroz pomorske bitke mnoge u krvno ste
srodstvo došli - a čiji su i očevi
svi rame uz rame nekad uz očeve vaše pošli
- pa tu jednu i jedinu
nesreću im valjda treba oprostiti,
kad vas mole. Zato bolje, 700
prođite se sad zle volje, vi ste mudri -
učinite da i oni
budu srećni roditelji, istih prava, sugrađani
- jer su skupa
s vama bili hrabri borci. Naduvenost,
osionost nije baš na mestu sada,
u ovom trenutku kada sva je zemlja
„na milosti morskih vala“, 153
da vas ne bi i budućnost jednog dana
nerazumnim proglasila. 705

ANTODA

HOR

ANTISTROFA154

„Ako mogu da procenim život smrtnih
i karakter“ onoga ko
tek što nije odapeo,
neće onda više dugo ni taj majmun i ta mora
Atinjana,
Kleigenes, taj prcmoljak,
taj najgori od svih ovih ilidžara, što
iz javnih kupatila 710
žare, pale, proturaju surogate od sapuna -
sam pepeo
i kimolska kreda suva. 155

Dani su mu odbrojani - i on zna to,
al' se, rđa, s tim ne miri, već se pjan tu
razbojnika nekih čuva, 715
ta protuva ne izlazi bez svog štapa.

KORIFEJ (gledaocima)

ANTEPIREMA

ANTISTROFA156

Često nam se čini, eto, da Atina ova naša
ne postupa s građanima
- s dobrima i s onim lošim - ni za dlaku
drugačije no što čini
sa parama našim starim i sa ovim
novim „zlatom“. 720

Povukli smo stari novac, mada nije
nikad bio krivotvoren i mada je
dobro kovan, čistog zvuka, čak najbolji
od sveg novca što je ikad
igde kovan. Širom sveta, kod Varvara
i kod Grka on je bio rado priman.
Sad se njime ne služimo, već radije
prihvatamo ovaj novi, loše rađen,
od najgoreg tuča pravljen, a nepoznat,
neuhodan, iz kovnice netom juče,
il' prekjuče izišao sav smurdaren,
sa muljavim reversima, nedorađen. 726
Tako i sa građanima: jer one za koje znamo
da su stvarno oprobani,
mudri, dobrog soja, časni, plemeniti,
rasni, krasni i srčani i junaci,
očvrsnuli u palestri i svestrano daroviti,
školovani - pravi znalci,
njih smo sasvim odbacili - ali zato
bakrenjake, ridoglavce, razne strance, 730
sve nakote od nakota, nevaljalce i pogance -
takve 'tice mi cenimo
i sve njima prepuštamo, a kada su
još nedavno, ko zna otkud amo stigli,
država je jedva htela i za žrtve iskupljenja
da ih primi.157
Zato sada, bezumnici, promenite za vremena
svoju narav:
služite se zaslužnima, kao nekad. Uspete li,
to će vam se 735
i te kako isplatiti; pa i ako „izvisite”,
tešite se - visićete,
kad već treba da visite, bar na čvrstoj,
dobroj grani -
kako reče mudrac stari.
(Ksantija izlazi iz kuće sa jednim Plutonovim robom)158
PLUTONOV ROB
E, Zevsa mi Spasioca, fini neki čovek stvarno
taj tvoj gazda.
KSANTIJA
E čudna mi čuda - fini!
I ne bio fin kad vazda
samo pije il' se ljubi. Taj ne radi ništa
drugo. 740
ROB
Al' te ipak nije tuko, kad je javno tu dokazo159

da si rob i da si lago da si njegov gospodar.

KSANTIJA

Platiće mi on tu stvar!160

ROB

Uuu! Robovska caka i po - robovština!

Taj štos vredi. Mora i brat to da proba,
da svog gazdu tako sredi.

KSANTIJA

Ti da probaš? E moj brajko!

ROB

Što da ne? Ta ja uživam, u blaženstvu
pravom plivam 745

kad god uspem da ga krišom, iza leđa,
da ne čuje, 'nako muški baš opsjem.

KSANTIJA

Da l' nastavljaš da uživaš - il' da psuješ,
kad pod kišom udaraca
glavačke na vrata jurneš?

ROB

Da uživam - kada do njih srećno
stignem.

KSANTIJA

A da gužve razne praviš - da l' to voliš?

ROB

Za gužve sam tatamata,
iz šale il' iz inata.

KSANTIJA

Oho, Zevse, moj rođače!161 A da malko
prisluškuješ iza vrata 750

kad gospodar sa svojim razgovara?

ROB

Ama tome nema para. Ta bukvalno ludim
za tim.

KSANTIJA

A da posle to istrtljaš kome stigneš?

ROB

To je tek milina prava,
kad to radim ja svršavam.

KSANTIJA

Febe Apolone, bože, daj desnicu, ma daj da se
izljubimo - poljubi me, ja ću tebe...

ma reci mi, 755

(Iznenada se začu buka iz Plutonove kuće)
ma Zevsa ti zaštitnika šibiguza, kakva je to
larma, dreka i galama tu unutra, čija se to
svađa čuje sad iznutra?

ROB

Eshila i Evripida.

KSANTIJA

Aaaaa.

ROB

Svađa, svađa grdna bogme izbila je
međ mrtvima,

ta ozbiljno, ustanak je to već pravi -

biće svega. 760

KSANTIJA

Oko čega?

ROB

Pa, postoji ovde zakon -

a tiče se svih oblasti nauka i umetnosti:

ko pobedi sve majstore svoje struke, stiče pravo

na hranu u Pritaneju i na mesto na prestolu,

kraj Plutona baš da sedi. 162

KSANTIJA

A, razumem. 765

ROB

Dok ne dođe neko drugi, za te grane znanja
ili umetnosti

majstor veći; tad prethodnik mora ovom

da ustupi svoje mesto.

KSANTIJA

Pa šta je to sad Eshila uzbudilo tako teško?

ROB

Pa presto za tragediju do sada je njegov bio,

jer je u njoj on umetnik bio prvi.

KSANTIJA

A sad ko je? 770

ROB

Ta Evripid - jer

čim je sišo amo, debitovao je javno,

tu pred raznim protuvama,

kradljivcima, ubicama - sve oceubice razne,

secikese, provalnici, rđe same -

sve publika i te kako zastupljena

na dnu Hada. - Kako čuše

njegove replike sjajne, sofistička

pro i kontra i pesničko

uzletanje sve do krova, srceparajuće strofe

i ostale katastrofe, 775

načisto su poludeli od zanosa i smesta ga

proglasili najmudrijim od pesnika.

On, pobedom sav ozaren, eno već je zaposeo

i taj presto na kome je
do sad Eshil sam sedeo.

KSANTIJA

I? Zar nije kamenovan?

ROB

Bože sačuvaj! Štaviše, nadade ti
narod dreku¹⁶³ i zahteva još na sve to
da sud pozvan, merodavan, preispita i odluči
ko je od njih pesnik veći. 780

KSANTIJA

Ko? Ta bulumenta?

ROB

Jeste. Drali su se sve do neba.

KSANTIJA

Pa zar Eshil tu ne nađe baš nimalo
pristalica?

ROB

Malo je valjanih ovde i poštenih (pogleda u
publiku) - ko i tamo.

KSANTIJA

Dobro, samo - šta li Pluton kaže na to i
šta smeru da preduzme?

ROB

Takmičenje, i to smesta, da pokrene
i sud jedan da odredi 785
pred kojim će obojice vrednost da se
sad proceni.

KSANTIJA

A reci mi

kako to da i Sofokle ne polaže neka prava
na taj presto?

ROB

E pa, nije on taj čovek; nego čim je sišao tu
kod nas dole,

Eshila je poljubio i desnicu pružio mu

kad je ovaj

smesta ustao sa svoga mesta i presto mu
ponudio. 790

Sad je spreman da rezervni takmičar nam
ovde bude - to mi reče

Kleidemid: u slučaju da pobednik Eshil bude,
ostaće tad

gde je bio, u protivnom, preuzeće sam ulogu
takmičara -

tako reče - pokušaću Evripida da suzbije i
nadvlada.

KSANTIJA

Da l' će skoro to da počne?

ROB

Hoće, hoće. Za trenutak, tek što nije. 795

Tu napolju, pred vratima sve će da se odigrava.

Prvo će na jednoj vagi darovitost da im mere.

KSANTIJA

Šta, pa zar i tragediji da na meri zakidaju?164

ROB

Sad će ovde da iznesu i konopce i lenjire,

stihove će po dužini

da im mere; pa kvadratne još šablone,

razne sprave...

KSANTIJA Jel' će cigle to da prave od stihova? 800

ROB

... cirkle, visak, uglomere. Jer Evripid, kaže,

traži

da se reč po reč sve meri, preispita i

proveri.

KSANTIJA

To će Eshil, bar ja smatram, teško moći

da podnese.

ROB

Pa doduše, buljio je ko bik mrko, glavu sago

i uvuko...

KSANTIJA A sudija ko će biti, zna li se to?

ROB

Tu je problem: 805

Obojica tu se slažu: oskudica u znalcima

vlada, kažu.

A sem toga, Atinjani Eshila baš ne mirišu...

KSANTIJA

Pa većinu njih je nekad za lopove proglasio

- možda zato.

ROB

A to što je preostalo nije kadro sud da stvori
o ozbiljnoj

jednoj stvari kao ovoj.165 Na kraju se,

kako čujem, obratiše 810

tvome gazdi, s obzirom da, kao stručnjak,

ponajbolje

zna te stvari. Al' ajdemo sad unutra.

Kad god nam se gospodari

na posao kakav dadnu, obavezno tada uvek -

i batine za nas padnu.

HOR

Ala će sad da pobesni u srcu svom
gromovnik pesnik,166
samo kad ugleda toga zajedljivca
zube gde oštri, 815
videće svi njegov gnjev, kada uz stravičan
sev zakoluta očima.
Trešće se kacige sjajne i perjanice od reči,
iverje svud će da leti kad onome stane
da pesme
brusi taj oštrač. A on - stvaralac,
reči mu sve 820
plemenit nosiće at.
Zatrešće sopstvenom grivom, što snažnim
talasa se vratom,
skupiće obrve mrke, s uraganskim urlikom
on će reči taj prikovan spoj - sam da iščupa
iz svog
daha ispolinskog. 825
Al' taj vodenički točak, taj trebilac reči,
taj jezik
gladak i sladak, oh, taj će već pustiti zavisti
uzde,
seckaće reči, a crn humor mu srušiće sav
pesnikov nadahnut trud.

AGON

(Hor je začutao, ali je još pa pozornici. Eshil i Evripid u pratnji Dionisa pojavljuju se na pozornici)167

EVRIPIID

Ne dam ja svoj presto, šta se tebe tiče! 830
Umetnik sam bolji, tvrdim, nisu priče.

DIONIS

Eshile, što ćutiš?168 Vidiš kuda smeru?

EVRIPIID

Čekaj najpre pozu, mora da se bori,
ko u drami negda - da utisak stvori.

DIONIS

Sila si, al' ipak, nemoj krupne reči! 835

EVRIPIID

Ćuti, znam ga dobro, lakrdijaš bedni,
grubijane stvara, breca se na sceni;
taj ne zna da stane, sve visokoparno
drobi, praznoslovi - prozreh ga odavno.

ESHIL

Stvarno? „O, boginje... repe i kupusa...
čedo!"169 840

Meni ti to pričaš, zavrzlamo, bedo!

Od dronjaka mašte ti prosjake krpiš
- i ti da mi kažeš! Ako se usudiš...

DIONIS

Ne kuvaj Eshile drob svoj pun srdžbe v
ključavšamu gnjavu..170

ESHIL

Aaa - ne! Nisam gotov! Diže nos, a scenom 845
junaci mu fini: ćopaju svi redom.171

DIONIS

J-j-j-jagnje crno172 brzo, dajte, zaman, ljudi,
oluja se sprema, Tifonovoj ćudi...

ESHIL

Građa ti - divota: skaretke173 sa Krita,
jebaćine sramne - ko umetnost pita! 850

DIONIS

Ta Eshile slavni, smiri se bar sada,
Evrripide crni, sklanjaj se od grada,
ako imaš mozga, dok te on u gnjevu
pravom, teškom rećju ne tresne po ćelu,
da ti se iz glave sav tvoj „Telef“174 prospe. 855

Ti, Eshile, nemoj žučno, već kad ospe,
mirno primaj, vraćaj; pesnici ste, bruka!

Piljarice prave - uhvati me muka!

(Evrripidu) A ti smesta planeš ko hrastova klada!

EV RIPID

Ja sam tu, ne bežim, i spreman sam vazda, 860
da ugrizem, ili, ako hoće prvi,

nek se na dijalog, na hor moj ostrvi,
na taj živac drame, nek Meleagra kudi,
Eolu, Peleju, ćak Telefu175 nek sudi.

DIONIS

Eshile, šta misliš, daj neka se ćuje! 865

ESHIL

Nije ovde mesto da se diskutuje.

Na ovome mestu on je takmac jaći.

DIONIS

Što znaći?

ESHIL

To,

da mi delo živi - a on sve što stvori,
mrtvo kao i on, pri ruci mu stoji.176

Ali kad ti hoćeš, nek bude, u redu!177 870

DIONIS

Dobro! E sad - tamjan, vatru daj na sredu,
pre dubokoumne raspre da se molim
genijalan sud, nepristrasan da stvorim.

(Horu) Vi tamo! Za muze dajte neku himnu!

HOR

O, devet svetih kćeri Zevsovih! 875

Vi što preganjanja umnih, duhovitih glava,

kad mudrost

sipaju, sluktite ozgo dok žustro barataju

mozgom,

majstorski vrdaju, darnu i smišljenom

doskoče rečju

brzo, da vidite šta je to dar

i moćnim ustima da doturite 880

po krupnu reč il' mrvice od fraza bar.

Jer grdno nadmudrivanje Dionis, evo, pokreće.

DIONIS

Sad i vas dvojica pomol'te se pred boj! 885

ESHIL

Demetro,178 ti što si othranila duh moj,

učini me tajni tvojih dostojnim sada.

DIONIS (Evrripidu)

Suni de tamjana i ti, što te spada.

EVRIPIID

Neka, hvala! Ja se sasvim drugim bogovima molim.179

DIONIS

Što su sad u modi, specijalnim, novim?

EVRIPIID

E, to, to! 890

DIONIS

Onda se tim tvojim specijalnim moli!

EVRIPIID

O, vazduše što me hraniš, ti stožeru

mog jezika,

o, pameti moja zdrava180 i nozdrve fina njuha,

dajte da mu nagvaždanja opovrgnem

sad za svagda! 894

HOR

Bo'me i mi već smo željni

da čujemo kakvom ćete ratnom stazom,

mudre glave,

da krenete u taj boj.

Jezike ste već pustili,

videli smo, a za živce

i za petlju ne brinem.

No kada će jedan od njih 900

reći štogod po gospodski,

uglašeno, tanano,

a drugi će snagu reči

iz korena da počupa,
fine stilske majstorije takmacu da raskupusa.

KORIFEJ

A sad, dajte, počinjite! Ali reči da' birate! 905
I bez glupih poređenja, mazgarija,
praznih priča! 181

EVRIPIID

Šta moja malenkost znači kao pesnik,
tek na kraju

to ću reći, jer pre svega da prikažem
želim njega;

hvališu i prevaranta - bezazlene gledaoce
koje Frinih 182 još zaglupi - taj je znao
da „okreće“: 910

uzme nekog, pokrije ga, zakukulji, pa posadi,
Ahil neki il' Nioba, 183 nigde lica,

ne znaš koga -

u tragičnoj pozi sedi, ali muči, ne besedi.

DIONIS

Ne, Zevsa mi, ni da bekne!

EVRIPIID

Dok hor melje ko navijen 915
po par strofa, četir niza, onaj ćuti, figurira.

DIONIS

Al' priznajem, to ćutanje beše za me rečitije,
no trućanje ovih sada.

EVRIPIID

Jer si bio ćaknut tada, da znaš!

DIONIS

I ja mislim! Nego - zašto on to,
ćemu sve to?

EVRIPIID

Vidra, eto! Da napetost stalno raste
dok svet ćeka
da Nioba makar gukne, pa da radnja mrdne s
mesta. 920

DIONIS

Da bitange preispoljne! Nasamari ćak i mene!
(Eshilu). Što si se ti uzmućio? Šta se vrtiš?

EVRIPIID

Jer ga prozreh!

Kad se tako naludira i kad dramu kojekako
do sredine već izgura, tada bubne tuće reći,
ko bik svaka, mrkih veća, a grivata -
za publiku 925

sve strašila nepoznata.

ESHIL

Jao meni!

DIONIS (Eshilu)

Ti da ćutiš!

EVRIPIID

I nijedne jasne reči!

DIONIS (Eshilu)

Zubima mi ne škrgući!

EVRIPIID

Sve Skamandri i šančevi i u medošarnom

štitu

Lavotice iskovane konjosedlouzjanule
složenice nezbacive, a ćudljive, neshvatljive.184

DIONIS

Jest, bogami, bar ja sam vam 930

vo vremena ono jedne noći dugo, dugo

budan mnio.185

razmišljo o konjopevcu, kakva li je 'tipa bio

ESHIL

To je znak sa broskog pramca - videste li

ovog znalca!

DIONIS

Jao, a ja sve zamišljo da je ono Eriks186 bio.

EVRIPIID

Zatim, zar u tragediji sme i pevac da se ćuje?! 935

ESHIL

A šta si pa ti to vajno opevao tako slavno?

EVRIPIID

Znam da nisam konjopevce, ko ti, ili jelenjarce,

ta ćudila što se vide po persijskim sagovima.

Nego ćim ja muzu ovu od tebe preuzeh - smesta,

podnadulu, s gorušicom od otužnog

tvog rećnika, 940

smakoh: šetnje, hrana laka i domaća,

stihić kratak;

još je pojih monodijom i proćistih kao blitvom

procedenim pitkim sokom dobrih knjiga;

a moj kuvar

Kefisofont187 sve zaćini i posoli; nikom nikad

otprilike i naprazno servirao nisam ništa: 945

oduvek mi prvi glumac, kako stupi, smesta kaže

o poreklu same drame.188

DIONIS

To je za te bo'me bolje, nego tvoje da izlaže.189

EVRIPIID

I od prvog stiha niko ćutanjem me nije bruko.

Gospa, rob il' gospodar, bez razlike,
mlad il' star,
svi govore, cura, baka...

ESHIL

Prednost jaka! 950

I šta kažeš, ne stiže te za tu smelost
smrtna kazna?

EVRIPIID

A, ne! Ja sam demokratski...

DIONIS (šapne Evripidu)

Pst! Ne skreći na tu temu -

Klizav je to teren za te, ne moraš ti
baš o svemu!190

EVRIPIID (pokazuje na gledaoce)

Pa i ove ja naučih razgovoru.191

ESHIL

Tu se slažem.

Samo nešto da ti kažem: bolje da si prvo crko! 955

EVRIPIID

Sva pravila, majstorije, sve finese retorike
da primene, ko šestarom stih razmere,
okom, sluhom

paze, shvate i da vole da odvrata, da se snađu,
sve predvide, a o svemu što nam kažu, prvo
dobro da razmisle.192

ESHIL

Pa... ne kažem...

EVRIPIID

Dalje, život svakodnevnici ja prikazah,
sve navike, sitne, krupne,
događaje svima znane, život ljudski ja predočih
pristupačno, da svi mogu 960

umetnost mi da procene -

ne visokoparno, zvučno, ko poneko -

da publiku zgrane, sludi, raspameti,

kad, recimo, Kikia stvori,

il' Memnona čiji parip u mantiji s praporcima

scenom bludi. Štićenike moje lako

raspoznaćeš od njegovih:

Njegovi su: Formisije i Meganet, onaj Manet -

šta su oni? 965

Sve bradonje, siledžije, a ovamo jaću-paću,

sve nazovi junačine

(bora dva će da savije, pa da međ njih

raščereči

nekoj tamo) - sve pričam-ti-priču samo.

A moji su Kleitofont i Teramen ugladeni.

DIONIS

Teramen? Aaa, bistra glava, dasa da mu
nema para!

Čak i loše kad mu krene, misliš:

„Sad je gotov!" - Vraga!

Ne zapada taj u škripac - s Keja je on,
nije Hijac!194

Dočeka se taj na noge - majstorija kože pase. 970

EVRIPIID

Aha, tu smo! Vidiš ove? Ma, bre, zna se -

baš tu pamet ja im ulih: kroz sve drame
snalažljivost propovedah i zdrav razum,

pa da znaju pravo stanje da procene,

osvrnu se oko sebe i pametno spretno, reše. 975

Čak i kuću i domazluk svoj da vode

bolje no pre - ja ih učih da nadziru,

nadgledaju, na sve paze: „Otkud ovo?"

“Ma kud li se denu ono?", “Ko to uze?"...195

DIONIS

Jest, bogami, danas stvarno 980

Atinjanin svaki s praga,

kako uđe, odmah drekne

i breca se, zove sluge:

„Gde je ćup? Ma ko li skrcka

od sardele glavu? Bokal 985

kako crče, kupljen lane!

Češnjak gde je sav od juče?

Ko masline ove štrpka?"

A pre? Ko da padne s kruške,

tek se svali, blene, zeva - 990

zavezana vreća, bena!196

HOR

„E pa, vide li ovo Ahile slavni?"

A ti, dede da čujemo šta ćeš na to! Samo pazi

da te bes ne obezglavi

i zanese s pravca trke - jer 995

optužbe su, brate, krupne.

Nemoj velja, mudra glavo,

žučno, gnjevno da mu vraćaš,

nemoj da ti nalet besa jedra napne,

već ih skupi, pa oprezno, 1000

mudro plovi, pre ćeš stići vode mirne,

postepeno, sve polako, sve popuštaj,

dok ti najzad,

vetrić lagan i povoljan sam ne pirne.197

KORIFEJ

Graditelju!

Ti što prvi od Helena sazida od velelepkih
reči kule

i uresi ta zdanija zastavama tragedije -
hrabro!

Diži branu! Nek bujica reči grune. 1005

ESHIL

Kakav susret! Uf, sav ceptim i u meni
sve se kuva¹⁹⁸

što s ovakvim

moram još da diskutujem. Ko s njim da se
prenemaže!

Ali, eto, da ne kaže:

„Čuti pređen" - reci mi ti Evripide,

zbog čega je

pesnik cenjen?

EVRIPID

Uzdižemo svetu moral, razvijamo svest
i razum,

mi činimo

da svi ljudi širom sveta budu bolji.

ESHIL

Al' mi neko pamet soli!

E, al' ako ti to nisi postigao, 1010

već naprotiv, od poštenih i valjanih načinio
prave rđe,

reci onda, kakvu misliš kaznu da si

zaslužio?

DIONIS

Smrt, naravno! Odgovaram mesto njega.

ESHIL

A kakve sam, pazi samo, u početku, ljude njemu
ja predao:

junačine - sve visoke, dične, moćne, ne junake

na jeziku,

zazjavala s gradskog trga, ni hulje ko ovo sada,

ne nitkove,

zabušante, već sve sama živa vatra, sve odiše

mačem, kopljem, 1015

trostruka mu

perjanica, sev kacige, oklop žeže - "

„srce štit mu sedmokožni" ...200

EVRIPID

Uh, evo je, grunu napast! Jao lele!

DIONIS (za sebe)

Dok iskuje sve šlemove, dotući će
čak i mene.201

DIONIS

A na koji način, reci, muževne ih stvori tako?

De, Eshile, reci kako? Šta si se tu ukupio,
pa čutiš i besniš samo! 1020

ESHIL

Dramu stvorih: sva Arejem kipti...

DIONIS

Koju?

ESHIL

„Sedmoricu protiv Tebe”.202

U svakom rasplamti smesta silnu žudnju
prema boju.

DIONIS

Pa to je to što ne valja: Tebancima ti pripisa
u toj drami

sve junaštvo, svu srčanost, hrabrost mušku -
i dobićeš za to čušku! (Poleće na Eshila).

ESHIL

Da l' je vama ko branio da vežbate hrabrost?

Samo, 1025

vi marili niste za to.

I baš stoga, ko pouku „Persijance” stvorih
za vas

sa porukom:

„Iznad svega uvek želi da pobediš.” Bilo je to
remekdelo i vrhunac mog uspeha.

DIONIS

Bar ja bejah sav očaran kad tužaljku onu poče
nad Darijem mrtvim, a hor, evo 'vako
kršeć ruke, zaleleka: kuku, lele!

ESHIL

S takvom temom pesnik pravi valja
da se pozabavi.203 1030

Vidiš kako od davnina

svi pesnici vrlo duha, plemeniti, predadoše
čovečanstvu

znanje, mudrost,

od koristi vazda behu.

Svete tajne misterija Orfej otkri i pouči
ljude da se nasilja, ubistva klone.

Začetnik je medicine Musaj bio, i moć silnu
proricanja otkrio je

rodu svome,

Kad se žanje, kad se seje, to težaku Hesiodov

spev pokaza;
božanskog Homera slava,
ugled, dika, u čemu je? Što korisnom poučava:
kakav bojni 1035
poredak, naoružanje,
kakvu hrabrost bitka traži.

DIONIS

Al' blesavka Pantakleja²⁰⁴ naučio ipak nije:
litiju da vodi krene onomade, pa čelenke
remen prvo
zakopčao, tek se nešto prisetio, pa odozgo
kacigu da stavi htede.

ESHIL

Al' naučih mnoge druge, čestite i kako treba: 1040
Lamaha²⁰⁵ na primer samo, po čijem je
liku dičnom
moj genije izvajao uzore i oličenja
svih vremena,
nepresušni izvor Lamah za junake
mojih drama,
Za Patrokle, za Teukre, sve junake
lavljih srca,
da razdrmam građanina, pa da đipi
i da zapne da ubija, ko i oni, čim ga prene
trube jeka.

Al' da kurve kakve stvaram, Fedre razne,
Stenobeje,²⁰⁶
Zevsa mi, u takve stvari upušto se
nisam nikad.

I u celom mome delu sumnjam da će iko živi
naći ženu koja voli.

EVRIPIID

Pa da, kad je i pesniku ljubav do sad
nepoznata.²⁰⁷

ESHIL

I od sada, daj mi bože. Al' se zato 1045
Afrodita tolko puta i na tebe i na tvoje
sve likove obarala
svom težikom, dok te nije, gle, konačno
savladala.

DIONIS

Jest, bogami, baš je tako! Jer te stiže
od sopstvene žene ono
što za tuđe u dramama tvojim piše.²⁰⁸

EVRIPIID

Ama hajde! Sve u svemu, čime li to,

ništarijo, Stenobeje škode gradu?

ESHIL

Kako čime? A što fine, vrle gospe209 1050

i građana uvaženih verne druge

sad kukutu ispijaju - Belerofont Evripidov

to ih uči, u praksu je to već ušlo! 1052

EVRIPIID

A o Fedri onu priču, zar sam ja to izmislio?210

ESHIL

Nisi stvarno, al' poroke pesnik mora

da prikrija, a ne da ih još na sceni

u stihove čak izliva,

da publiku poučava.

Malu decu uči, zna se, učitelj, a za odrasle

pesnik je to. Pesnik mora da opeva -

časne stvari.211 1055

EVRIPIID

Ko ti ono kada počneš: Likabeti,

te Parnasi -212

znaš već one krupne fraze - je li to to:

pouke i časne stvari?

ESHIL

Zlobo živa! Nemaš pojma da ideje uzvišene

i velike misli nužno nađu izraz sebi ravan.

Polubog će, razume se, imati i rečnik slavan. 1060

I odeća njihova je svečanija nego naša,

i to sam ja prikazao - koja vajda!

Sve si ti to uništio!

EVRIPIID

Kako molim? To da čujem.

ESHIL

Pa, pre svega, kraljeve si ko prosjake odenuo

da publiku malo ganeš...

EVRIPIID

I? Kome sam naškodio?

ESHIL

Pa, nijedan sad bogataš neće da trijerarh bude. 1065

Brod tu valja opremiti: u dronjke se sav umota,

kuka, pišti da je golja...213

DIONIS

A to stvarno, a ozdo mu hlamida od fine vune,

pa kad pređe naiščine, navali na zdele pune.

ESHIL

Osim toga, naviko si omladinu da povazdan214

melje, mlati praznu slamu - prazne su nam

sad palestere, 1070

na zvezde nam mladež laje, zadnjice im
istrvene,
momčad se s „Brodara“ breca, izdire na
kapetana
za mog je života znala samo lebac otkud ide,
a od reči „oruk“ samo...

DIONIS

Pa da,
i veslaču iza sebe da u usta prdne, druga
ispred sebe da popiša, na obali koga stigne 1075
do kože da operuša...
a sad samo prazne reči, diskutuje, protivreči,
vesla drži forme radi, a brod vrda
levo-desno.215

ESHIL

Krivac, krivac grdan li je!
Sad se scenom peze guze,216
neka tamo nesretnica
u hramu se porodila,217 1080
s bratom sestra ljubav vodi,218
mudra gospa neka tvrdi
kako život nije život,219
gradom na sve strane bludi
piskarala soj brljivi; 1085
sve majmunška posla luda -
zaglupljuju narod svuda.
Ko da trči s bakljom sada
kad palestra zvrji prazna!220

DIONIS

Stvarno! I ja, baš nedavno, kad Panatenejske
igre221 gledah,
mal' od smeha da ne crkoh: čovečuljka
vidim nekog, 1090
kepec pravi, ko sir beo, glavče visi, noge vuče,
al' mu zato stomak štrči i prednjači;
usred trke,
kod Kapije, Keramejci iz publike navališe
na mog dasu,
ko u stomak, ko u rebra, po dupetu i po glavi,
u slabine, jaoj, mani! Po „atleti“
samo pljušti! 1095
Moj delija u tom lomu na uzbunu jednom svirnu
iz dupeta, pa pod česmu baklju gurnu i u gustu
tamu šmugnu.

HOR

STROFA222

Velika stvar, značajan spor i žestok boj
nastaje sad.
Za odluku biće teško, 1100
ako jedan prvo grune,
a drugi se tad izmakne, pa ga s boka tek potkači
i u rebra dobro mune.
Stoga: ne stajite kod prve runde,
jer grifova ima mnogo. I driblujte malo
mozgom.

Ma šta da je predmet svađe, 223 1105
dobacujte reči vešto
i vraćajte. Oderite
do kostiju drame stare,
drame nove. 224 - I pre svega,
reskirajte jednom i vi da budete duhoviti.

ANTISTROFA

No ako se sad plašite da publika nije kadra
sve finese vašeg duha 1110
da razume - nema brige!
Stvar ne stoji više tako, nije to sad
svet bez duha,
kroz obuku svi su prošli,
svako ima knjigu uz to - potkovani
to su znalci. 225

Po prirodi to su glave 1115
od formata,
još ovako formirane
vrede zlata.

Samo napred i bez straha sve na sredu!
Što se tiče gledalaca -
prosvećen vas svet sad sluša. 226

EVRIPIID (Eshilu)

Daklem, elem, e pa lepo, pa - da počnem:
Sam je prolog, kao takav, jel'te, već
početak drame,
da se onda i pre svega na tvoj prolog
sad osvrnem; 1120
(Obraća se publici)
na majstorstvo tog estete od prologa
već da jurnem:
skroz nejasno on izlaže tematiku svoje drame.

DIONIS

Na koji to prolog misliš?

EVRIPIID

Na sve redom. De, recimo Orestije, čujmo prolog -
da svršimo sa tom bedom.

DIONIS

Mir! Tišina. Da svi ćute! 1125

Eshile, izvoli sada!

ESHIL

„O, Hermese htonskih seni, čuvaru očina carstva, o, budi spasilac moj i saveznik, skrušen te molim, jer, eto, vraćam se tlu svom, Argu dolazim rodnom."227

DIONIS (Evrripidu)

I na to primedbu imaš?

EVRIPIID

Više no tuce.

DIONIS

Tu sve skupa tri je stiha... 1130

EVRIPIID

Al' u svakom od njih po dvadeset greški ima.

DIONIS

Moj ti je, Eshile, savet da ćutiš, jer laneš li štogod, odoše ne ta tri stiha, već ko zna koliko još drugih.

ESHIL

NJemu zar ja da oćutim?

DIONIS

Poslušaj me, loše slutim.

EVRIPIID

Eto, eto, već od prve fantastična greškatu je. 1135

ESHIL (Dionisu)

Vidi samo šta lupeta...

EVRIPIID

... kaže onaj kome smeta.

ESHIL

U čemu je greška, molim?

EVRIPIID

Izrecituj od početka!

ESHIL

„O, Hermese htonskih seni, čuvaru očina carstva'

EVRIPIID

Ne reče li Orest sve to na grobu svog oca mrtvog?

ESHIL

Nisam reko ništa drugo. 1140

EVRIPIID

Je l' to tamo Orest misli, gde mu oca nasilnička

smače ruka Klitemnestre, te pogibe kao žrtva
razbojništva svoje žene - je l' to carstvo
Hermes čuva?

ESHIL

Nije to taj Hermes, brate, Hermesa usrećioća
on naziva htoskim ovde i pri tom nam
jasno kaže 1145
da dobrotom očevom to dostojanstvo
Hermes ima.228

EVRIPID

Znači, greška je još veća no što
i pomišljah prvo,
jer ako iz carstva mrtvih on od oca
počast prima...

DIONIS

... onda ga je otac lično za lopova na grobljima
postavio.229

ESHIL

Dionise, ti baš piješ vina prosta! 1150

DIONIS

Dosta, dosta!

De sad drugi stih još jednom. A ti pazi
šta ne valja.

ESHIL

„O, budi spasilac moj i saveznik, skrušen te
molim”,
jer, eto, vraćam se tlu svom, Argu dolazim
rodnom."230

EVRIPID

Dvapat istu stvar nam ovde saopštava
Eshil mudri.

DIONIS

Kako dvapat?

EVRIPID

Pa vidiš mu izraze, jer kada kaže: 1155

„vraćam se tlu svom" i posle još

„Argu dolazim rodnom" -

„vraćam se" znači baš isto što „dolazim" -
to eto mislim.

DIONIS

Zevse bože,

Stvarno, to je ko da dođeš kod suseda
pa zatražiš:

„Uzajmi mi stupu tvoju, il' još bolje,
avan molim."

ESHIL

E nije to isto bogae, torokalo preispoljno, 1160
ugursuze! Ja sam ovde pronašao reči prave.

EVRIPIID

Kako prave? Pouči me, šta si hteo
tim da kažeš?

ESHIL

U zemlju se svoju vraća onaj koga otadžbina
raširenih ruku čeka, gde prepreka za to nema,
a izgnanik u isti mah i dolazi kad se vraća.231 1165

DIONIS

E, tako mi Apolona, to je sjajno!
Šta ćeš na to Evripide?

EVRIPIID

Pa - prihvatam, jer se Orest i ne vraća kući
stvarno,
potajno se on tu vraća, bez dozvole,
znanja vlasti.

DIONIS

Hermesa mi, para vrediš! Al' šteta što
ne razumem.

EVRIPIID Dosta s tim! Da čujem dalje.

DIONIS

De, Eshile, stvarno svrši 1170
i završi. A ti pazi da l' tu koja greška
strši.

ESHIL

„Nad humkom tvojom, o oče moj, tvoj sin ti se
javlja, o, čuj me, slušaj...”

EVRIPIID

Eno, opet se ponavlja!
„čuj me” i „slušaj” - savršeno jasan slučaj.

DIONIS

Mrtvima se, bre, obraća, ti nesrećo jedna crna, 1175
a njih možeš triput zvati, a da do njih
glas ne dopre.232

(Evripidu).

A pišeš li ti, moj pobro, bar prologe
svoje dobro?233

(U sebi). E sada je bostan obro.

EVRIPIID

Ako igde se ponavljam, kovanice glupe stvaram,
il' filujem složenicekobasice -
ti me pljuni!

DIONIS

Napred samo! Moj posao tim je lakši - 1180
preostaje da procenim samo tačnost

i pravilnost svih izraza.234

EVRIPIID

„Kralj je Edip bio nekad, u početku,
srećan čovek...”

DIONIS

Taman posla! To nikako! Oduvek je baksuz bio.235

Ta pre još no što je začet i pre no što
na svet dođe,

Apolon je prorekao da će oca svog da smakne. 1185

Kako je to onda bio „u početku srećan čovek”?236

EVRIPIID

„najnesrećniji on posle od svih smrtnih,
jadnik, posta...”

ESHIL

Nije nego! Nije „posta”, nego „osta”. - Kako?

Lepo: zar ga nisu, čim je rođen, usred zime,

strpali u onaj krčag i na ciči izložili 1190

da svog oca, kad poraste, ne ucmeka kao pseto.

Posle stiže kod Poliba s naduvenim

tabanima,237

najzad se ko momak kršan oženio babom nekom,

i to - da se sasvim sludiš - čak rođenom

majkom svojom.

Ima još i kako posle samom sebi kopa oči.

DIONIS

To preskoči. - Srećniji bi jadnik bio 1195

čak i da je strateg bio skupa sa Erasinidom.238

EVRIPIID

Ti lupetaš! Ja prologe svojih drama

sjajno pravim.

ESHIL

Ja prologe tvoje neću reč po reč da seckam,

lomim,239

od stiha do stiha redom, nego, dadnu l' bozi, evo,

čturicom sasvim malom prologe ću da ti

sravnim. 1200

EVRIPIID

Ti da sravniš? Sve prologe? Čturicom?

ESHIL

I to jednom.

Jer ti uvek te jambove tako sklapaš da se

s njima

svaka trica, pečurkica, čturica il' vrećica

sasvim fino uvek slaže. Dokazaću smesta

svima.

EVRIPIID

Vidi, vidi, dokazaćeš?

ESHIL

Hoću, tvrdim.

DIONIS (Evipidu)

De recituj, nek dokaže. 1205

EVRIPIID

„Kad Ehgipat, tu priču širom sveta

ovogh znaju svi,240

s pedeset svojih sinovah ka svetom krenuv

Arga tlu,. sa lahđom stiže - negde

ESHIL

čturicu zaturi."

DIONIS

Otkud tu pa čturica? Još će za njom

sad da kuka!

(Evipidu).

Drugi neki prolog daj sad! 1210

(U sebi). Neće valjda opet bruka!

EVRIPIID

„U ruhci tirs, od jelenčeta kožu divnu

nahtukav,241

Dionis među bahljama po celome Parnaščiću,

gle, kolo vohdeć

ESHIL

čturicu zaturi.“

DIONIS

Nuto jada!

U sudaru sa čturom poezija opet strada.

EVRIPIID

Pa ne mari. Al' mi zato u prologu

što sad sledi 1215

nećeš šale okačiti tu čturu. Ovo vredi:

„Na celom svetu niko nije srećan potpuno,

kolenović u bedi trpi sudbu kukavnu,

nikogović," o, čuda,242

ESHIL

čturicu zaturi."

DIONIS

Evipide!

EVRIPIID

Šta je?

DIONIS

Bolje

da sad skupljaš jedra što pre, 1220

iz čture ove duva, kzgleda mi, prava bura.

EVRIPIID

Ni brigeša mene za to. Srediću ja to
bez muke,
dok dlan o dlan, ma dok trepneš, izbiću mu
nju iz ruke.

DIONIS

Dajder onda stih još koji - ko čuturo
još se boji!

EVRIPIID

„Agenorov sin Kadmo, kad negda davno napusti 1225
taj tvrdi Sidon grad, on negde243

ESHIL

čuturicu zaturi."

DIONIS

Zevse bože!

Otkupi mu tu čuturu, nije skupa,244
jer ti može tim grnetom sve prologe da polupa.

EVRIPIID

Šta, šta, ja zar da je kupim?

DIONIS

Ako slušaš svoga druga.

EVRIPIID

Ni govora! Imam još ja tih prologa.

Nek se ači, 1230

ali o njih neće moći tu čuturu da okači:

„Kad Tantalov sin Pelops na konj'ma brzim,
vilovitim

u Pizu stiže drevnu, on245

ESHIL

čuturicu zaturi."

DIONIS

Pa... čutura ipak visi - uradio ništa nisi.

Nego, brate, dok još može, otkupi je

pošto po to, 1235

daće je za obol goli, da te glava ne zaboli,

lepu, novu.

EVRIPIID

E pa neću! Imam još sijaset toga. Slušaj ovu:

„A jednog dana Ojnej

ESHIL

čuturicu zdturi."

EVRIPIID

Ta pusti me, brate slatki, da dovršim stih taj
kratki!

„A jednog dana Ojnej novo žito uprti, 1240
prvine žrtvu dajuć246

ESHIL

čturicu zaturi."

DIONIS

Zar za vreme žrtvovanja? Da ne krađu i tu sada?

EVRIPIID

Pusti to sad. Al' čekam ga, neka sada ovde proba:

„Zeus, to Istina svetla diljem sveta objavi" 247

DIONIS

Gotov si! Jer već ga čujem: „čturicu zaturi". 1245

S prolozima tvojim krasnim čtura je srasla sasvim

ko čmičak sa očnim kapkom. Zato, bolje, hajde počni,

na liriku Eshilovu kritički se sad osvrni.

EVRIPIID

I štaviše, dokazaću da liričar nije prvi, da je loš čak i da stalno sve ponavlja jedno isto. 1250

HOR

Šta li će se sada zbiti?

Brinem i ja kakav li će

prigovor da nađe sad

pesniku od koga niko niti bolje, niti više

ne nagšsa u tom rodu 1255

sve do dana današnjeg.

Ta pitam se šta to može

kralju pesme Bahove

da zameri. Sad sam teško

za Eshila zabrinut. 1260

EVRIPIID

Videćemo! Sad ću sve to da saseckam i od svega jednu ekstra pesmu stvorim - jednu pesmukobasicu.248

DIONIS

Hamičcima ja ću ovim da seckanu parčad brojim.

EVRIPIID

Oj, Ahile, Ftijanine, svud te ima gde se gine,

gde junačka krv se lije,249

gde si sada da pritekneš, oj, busam se,

tugo moja! 1265

Mi praocu Hermesu sad žrtvu svetu

prinosimo, tužno pleme sa jezera,

gde si sada da pritekneš, oj, busam se,
tugo moja!

DIONIS

Dva bubotka već za tebe, bravo, bravo,
moj Eshile!

EVRIPIID

Diko dična Ahajaca, oj Atrejev dični sine
koji vladaš hiljadama, 1270

saslušaj me:

gde si sada da pritekneš, oj, busam se,
tugo moja!

DIONIS

Bubotak ti treći brojim, čuj Eshile, već se
bojim.

EVRIPIID

„Čutite smerno, Artemide hrama Melise,250 eno,
raskriljuju dveri,

gde si sada da pritekneš, oj, busam se,
tugo moja! 1275

Dostojan ja sam da znamenje srećno objavim
vašem oružju silnom,

gde si sada da pritekneš, oj, busam se,
tugo moja!

DIONIS

Zevse, bože! Ti buboci al' se množe!

Moraću u banju negde, od tih silnih bubotaka
bubrezi me evo bole. 1280

EVRIPIID

Ne pre no što čuješ ovo lirsko remekdelo
novo, melodično, puno ritma, uz kitare pratnju
stručnu...

DIONIS

Samo ne i onu ručnu: buboci i tome slično. 1283

EVRIPIID

STROFA

Atinsku mladost kada dvoprestolna ahajska
moć231 1285

tandara broć, tandara broć,
posla kuju Sfingu pritanejku crnih slutnji
noć

tandara broć, tandara broć,
sjuri se tad s kopljem oro - osvjetnik će gordi
doć

tandara broć, tandara broć, 1290

da zgrabi divlje pse što blude eterom svu noć
tandara broć, tandara broć,

mač isukan na Ajanta - o, svi će poč
tandara broć, tandara broć. 1295

DIONIS

Tandara broć? Ma šta je to? Da ne skupljaš
melodije²⁵²

s Maratona il' s užeta kad na čekrk kofu
mota

dok je vadi iz bunara, pa zapinje i landara?

ESHIL

Melodije svoje, znaj to, ja na legapa mesta
stavljam,

jer ih s legapih mesta crpem. Nit pabirčim
sa livada

svetih Muza, gde talenat Friniov svoj nektar
kusa.²⁵³ 1300

Al' ovaj odasvud zajmi, iz pesama jadrnih kurvi,
iz zdravica Meletovih, tužbalica i pesmica
karske frule, čak iz kola - i inače,
videćete što je lbla.

Dajder

moju liru malu amo - ma šta će mi ona samo
za tog lafa! Gde je ona što u lonce zna da
lupa? 1305

(Ulazi igračica sa glinenil klepaljkama).

Napred samo, muzo vrlog Evripida, najbolje će
ona sada pesme tvoje da u skladnom ritmu
prati...

DIONIS (odmeravajući igračicu)

... u lezbejskom neće znati:²⁵⁴ kladim se da
do sad nije ni probala i tu vrstu majstorije.

ESHIL

Alkioni, morske laste, šumnih vala večni
druzi,²⁵⁵

cvrkut, talas razigran, 1310

krilima kroz biljurvale,

svilom krila okupanih klize morske kapljice.

O, pauci, vi žitelji prašnih kuta tavanskih,

preple preple prepletate nožicama vašim

hitrim

tanko tkanje na razboju; 1315

tkački čunčić vredno zuji, melodijom setnom
bruji,

delfin frulom razigran

uuuuuvis skače pred mrkokljun pramac lađe

proročanstva stadije,

ukras trsa, vinov cvet, 1320

pun spokoja rašlji splet,
obujmi me ručicama oko vrata dete moje.
ESHIL (misleći na ritam i neuobičajenu dužinu stopa u poslednjem stihu)
To se bogme noga zove, a ne stopa, zar ne
vidiš?
DIONIS (odmeravajući nogu igračice)
Vidimmmmm!
ESHIL
Šta to? A, nju vidiš!
DIONIS
Vidim.
ESHIL (Evripidu)
Kad sam takve pesme stvaraš, 1325
još smeš da uobražavaš,
da čak meni prigovaraš;
dvanaest poza Kireninih²⁵⁶
ti kopiraš, i to loše.
Takve su ti lirske pesme. A sad hoću
monodije²⁵⁷ da ti malo, tu i tamo lepo skrešem: 1330

(I SLOBODNA STROFA MONODIJE)²⁵⁸

Ao, noći crnooka,
kakav san mi prepun strave
šalješ sad iz adske tame
nevidljive.
S dušom, a bez duše, mračne 1335
noći čedo, jeze puno, sablast prava
u mrtvački pokrov crni uvijeno: "Krvi! Krvi!"
ko da viče, u oči mi grozno pilji i ogromne
kandže pruža.

(P SLOBODNA STROFA MONODIJE)

Brže, sluge, svetiljku mi užegnite,
krčazima iz talasa brzih reka rosne kapi
zahvatite, pa zagrejte
da božanski sanak ovaj svetim pranjem ja
razgonim. 1340
Joj, Neptune, bože mora,
tako je to! Joj, žitelji moga doma,
to znamenje sagledajte:
ukrade mi petla Glike jedinoga
i nestade.

(III SLOBODNA STROFA MONODIJE)

Nimfe gorskih vrleti!
O, Manije, o, uhvati! 1345

A ja, eto, jadnica,
kućni posb, pa se zamajala,
uz vreteno, vunu i preslicu,
vrrrrrtim ti ja s obe ove ruke,
da kanuru jednu što pre svršim,
pa da sutra jošte zorom ranom
odnesem je na pijacu. 1350
A on prhnu, prhnu pod oblake
na vršcima svojih lakih krila,
a ja bolna, bolna ostah za njim.
Suze, suze iz očiju liju,
liju, liju suze iz očiju,
kuku mene! 1355

(IV SLOBODNA STROFA MONODIJE)

O, Krićani, čeda Ide,259 sad lukove dograbite
u pomoć mi pohrlite, svi na noge, kuću moju
opkolite,
i ti, i ti Artemido, ti Diktino,260 čedo lepo,
sa štencima261 svojim dođi, svaki kutak ovde
prođi! 1360

Čedo Zevsa, što ognjene luče
u rukama uzdižeš visoko,
o, Hekato, put mi sad osvetli,
a do Glike, da joj dom pretresem.

DIONIS

E, s lirikom gotovi smo.

ESHIL

I meni je dosta vala.

Sad na vagu obojice liriku ću ja da stavim: 1365
samo vaga može tačno i pravilno da proceni
kolko su nam teške pesme.

DIONIS

Priđite sad bliže amo, jer sam, eto,
na to spao,

da ko sir na vagi merim genijalnost tih poeta.

(Unose jednu veliku vagu. Eshil staje kraj jednog, Evripid kraj drugog tasa).

PRVA STROFA

Majstori su ti geniji! 1370

Evo opet neko čudo,
novo, dosad neviđeno.

Da l' bi ikom to na pamet palo?

Ne bi vala! Da je meni neko
napričao sve to, ja mu ne bih
verovao, rekao bih samo: 1375

„Taj trabunja il' izmišlja vešto.“

DIONIS

Sad izvol'te, popnite se na tasove.

ESHIL i EVRIPID

Evo nas.

DIONIS

Svak po jedan stih nek kaže dok na tasu
drži ruku

i nikako ne puštajte, dok ne viknem glasno:

kuku. 1380

Sad držimo.

ESHIL i EVRIPID DIONIS

Sad s tasova izvolite, recitujte.

EVRIPID

„O, kam' da Argo nikad morem ne polete"262

ESHIL

„Sperheju, reko, i vi travni pašnjaci.263

DIONIS

Kuku!

(Eshil i Evripid puštaju tasove i ovi kreću).

DIONIS

Al' preteže, i to mnogo, stih Eshilov.

EVRIPID

Da mi je da znam zbog čega? 1385

DIONIS

Jer je reku tu stavio, stih je prvo raskvasio
ko trgovac dobar vunom koji vunu prvo smoči;
a tvoj tek što pred nas pade, krila dobi
i nestade.

EVRIPID

U redu! Da čujem opet i janjega i on mene.

DIONIS

Drž'te opet.

ESHIL i EVRIPID

Sad držimo.

DIONIS

Hajd govor'te, da čujemo! 1390

EVRIPID

„Ubeđivanje ima samo jedan hram: reč."264

ESHIL

„Od bogova je nepotkupljiv samo jedan: smrt."265

DIONIS

Puštajte sad!

ESHIL i EVRIPID

Pustili smo.

DIONIS

Opet Eshilov preteže, zato što je smrt stavio, to najteže

od svih zala.

EVRIPIID

Ubeđivanje, po mome, reč je lepa, odabrana. 1395

DIONIS

“Al' je laka, bez težine i razumna mnogo nije.”266

Nego drugu neku nađi, tešku, tako da na vagi tas povuče da pretegne, dakle krupnu reč i snažnu.

EVRIPIID

A gde da je nađem, kaži.

DIONIS

Dobro, važi.

Nađi nešto kao ovo:

„Ahil silni

tad udarcem jednim dobi oba asa i četvorku.”267 1400

Nego, daj sad počinjite, da svršim tu dužnost gorku: recitujte još jedanput, da poslednju čujem probu.

EVRIPIID

„Drvo teško ko olovo zgrabi desnicom.”268

ESHIL

„Kola jedna preko drugih i leš preko leša pade.”269

DIONIS (Evrripidu)

Opet te je izigrao.

EVRIPIID

Kako misliš?

DIONIS

Dvoja kola i dva mrca
ne bi moglo da podigne 1405
ni stotinu Egipćana
lavljih srca.270

ESHIL

Da se više ne borimo stih po stih, već neka stane

na tas jedan naš Evripid sa ženom i decom skupa,

nek i njegov Kefisofont s knjigama se svojim strpa,

a ja ću ko protivtežu staviti - dva svoja stiha.271 1410

(Odnose vagu. Nailazi Pluton).

DIONIS (u neprilici)

To su moji prijatelji i ja neću da im sudim, neću da me mrze posle, bilo jedan, bilo drugi,

jedan mi je drag ko pesnik,²⁷² a drugoga smatram mudrim.

PLUTON

Znači, ništa od tog posla zbog kojega ovde dođe?

DIONIS

A... da ipak jedan pođe?

PLUTON

Ama vodi onog koga smatraš boljim, tek da nisi došo džabe. 1415

DIONIS

Da izrazim svu zahvalnost reči su mi stvarno slabe.

(Eshilu i Evripidu).

Šišao sam ovde zato da pesnika nađem pravog.

EVRIPIID

U kom cilju?

DIONIS

Da Atinu našu spase i obnovi scenske igre.

Prema tome, onaj od vas koji gradu savet dadne 1420

spasonosan i koristan, toga mislim da povedem.

Najpre o Alkibijadu:²⁷³ šta mislite ponaosob vi o njemu, da čujem sad. Jer Atina muku muči.

EVRIPIID

A o njemu šta Atina sama misli?

DIONIS

Ona? „NJega voli, njega mrzi, al' joj za njim

I srce tuži." ²⁷⁴ 1425

Al' mišljenje vaše hoću, šta mislite

vi o njemu?

EVRIPIID

Mrzim svakog građanina sporog kada zemlji služi,²⁷⁵ brzog da se zlom oduži; snalažljivog da za sebe izlaz nađe, bespomoćnog kad je zemlja u pitanju - tad ne ume da se snađe.

DIONIS

E tako mi Posejdona, lepo zboriš. 1430

(Eshilu) Sad da čujem šta ti misliš.

ESHIL

Grad ne treba da prihvati lavče malo

da ga gaji, 1431

jer će pred njim, kad odraste, od str' da se

obezglavi. 1431b

DIONIS

O, Zevsa mi Spasioca, sad sam stvarno sasvim zbunjen:

jedan od njih sudi mudro, drugi je bar sasvim jasan.

Al' još jedno mišljenje da čujem o važnoj stvari - 1435

šta mislite, šta bi moglo sad Atinu da nam spase?

EVRIPIID

Kleokrit i Kinesija! Da stavimo njima krila,276
pa nek vetrić blag ih nosi širom mora
i pučina.

DIONIS

Bio bi to smešan prizor, al' kakve to veze ima?

EVRIPIID

Kad pomorska počne bitka da iz malog bokalčića 1440

sirće štrcaju u oči celoj protivničkoj vojsci.

Nego... imam jedan predlog koji želim da iznesem.

DIONIS

Hajde reci.

EVRIPIID

Eto, da nepoverenje zamenimo poverenjem,277
a na mesto poverenja da nepoverenje krene.

DIONIS

Ene, ene! Kako misliš? Ne razumem.

Malo više daj suštine s manje učene veštine. 1445

EVRIPIID

Da građane koji sada uživaju poverenje za sumnjive proglasimo, a usluge prihvatimo onih koje pre s prezrenjem odbijamo - spasli bi se.

Jer, kad već nam sa ovima stvari idu naopako, zar ne bismo na suprotnoj strani našli ono pravo? 1450

DIONIS

Alal vera, Palamede!278 Ti si stvarno genijalan.

Da l' si sve to sam smislio, il' je i tu

Kefisofont dosolio?

EVRIPIID

Sam sam ja to, njegovo je samo ono s bokalčićem.

DIONIS (Eshilu)

Šta je s tobom? Šta ti kažeš?

ESHIL

Prvo reci, kakvi su ti ljudi što Atinu vode,

vrede li šta? Valjaju li?

DIONIS

Ama kakvi! Grad ih mrzi i ne može
da ih smisli.279,280 1456

ESHIL

Nevaljalce znači voli?281

DIONIS

To ne tvrdim.

Ta njima se samo služi kada nema ništa bolje.

ESHIL

Kako onda naći spasa takvom gradu
koji neće na grbaču ni guber
ni kožuh pravi?282

DIONIS

Nađi bogme, ako želiš ponovo na svetlost
dana. 1460

ESHIL

Nemam ovde šta da kažem, sve ću reći
kad izađem.

DIONIS

Nećeš more, već odavde poslaćeš im savet gore.

ESHIL

Nek neprijateljsku zemlju smatraju za svoju
odsad,283
a svoju pak za njihovu, ko što je rečeno nekad.
Osim toga, vaša flota - to je prihod,
to su sredstva,
svi ostali fondovi su, znajte, jalova rabota. 1465

DIONIS

To je tako, osim ako,
kao dosad tolko puta, samo sudstvo
sva ta sredstva ne proguta.

PLUTON

Hajde sad, presudi najzad.

DIONIS

Presuda će ta da važi:

„izabraću onog od vas koga srce moje traži“.284

EVRIPIID

Al' zakletvu bogovima pri tom pamti.

Ti se zakle

da ćeš mene baš povesti, pa to i uradi dakle.285 1470

DIONIS

„To se jezik moj zakleo.“286 Eshila sam izabrao.

EVRIPIID

Šta učini, rđo jedna preispoljna!287

DIONIS

Zašto rđa?

pa Eshila ja proglasih pobednikom.

Il' ćeš reći još da nisam?

EVRIPIID

Posle nečuvene te sramote u oči me gledaš,
skote!?

DIONIS

Što sramota, kad publika drugačije

na to gleda?288 1475

EVRIPIID

„I pustićeš sasvim mirno da ostanem mrtav?

Divno!"289

DIONIS

„Ko ti kaže da taj život nije. isto što

neživot",290

a pisanje što šišanje i spavanje što valjanje?

PLUTON

Dionise, sad izvol'te svi u kuću lepo za mnom.

DIONIS

Zašto to sad?

PLUTON

Da pre no što otplovite budete i moji gosti.

DIONIS

E Zevsa mi, predlog divan, neću na to biti

kivan. 1480

HOR

PRVA ANTISTROFA

Srećan li je ko god ima

zdrav razum i pamet jaku,

takav ima prednost svaku.

Evo ovaj razumnim se baš pokaza 1485

i zato se sad iz mrtvih kući vraća,

a na dobro i na sreću sugrađana

i na radost svojih milih, svojih dragih,

svih rođaka, prijatelja - a sve zato

što je tako mudar bio. 1490

DRUGA ANTISTROFA291

Svaka čast mu što ne čuč

kraj Sokrata da s njim časka,

prezrev sveti zahtev muza,

odbaciv sve uzvišeno

što umetnost dramska pruža. 1495

A da prazne fraze sipa

i jalove priče nriča,

to je poso bezumnika.

(Pluton izlazi s gostima iz kuće).

PLUTON

Zbogom ostaj, Eshile moj dragi, 1500
pođi sada, naš mili grad spasi,
pa sazetom urazumi mudrim
nerazumne, a njih ima mnogo.
Kleofontu²⁹² - njemu mač namenih,
dva užeta, za dva poreznika, 1505
za Mirmeksa²⁹³ i za Nikomaha,
a kukutu Arhelohu šaljem.
Pozdravi ih, neka što pre amo
meni dođu, neka ne čekaju.
A ako li da požure neće,
e tako mi Apolona, znajte, 1510
pečat svoj ću na njih da udarim,
svezaću im i noge i ruke,
pa sa onim Adejmatom²⁹⁴ sramnim,
spratiću ih pod zemljicu brzo.

ESHIL

Biće tako, al' od tebe tražim 1515
da moj presto daš Sofoklu slavnom
da ga čuva i sačuva za me,
ako ikad ovamo se vratim;
jer po snazi svog talenta divnog
on jedino zaostaje za mnom.
Samo pazi da Evripid ovaj, 1520
taj smutljivac, pričalica zlobna,
ne pokuša, makar i u šali,
na moj presto da se ikad popne.

PLUTON

Sad lučama svetim osvetlite
njemu pute, pa ga ispratite,
a uz zvuke svečanih pesama,
kakve sam je ispevao negda.

KORIFEJ

Srećan put na rastanku poželite sad
pesniku,²⁹⁵
dok se penje ka svetlosti, o, demoni podzemni!
Grad Atinu nadahnite idejama plemenitim,
blagotvornim, naprednim: da prestanu
te nesreće
i to tužno sakupljanje svih građana
pod oružje.
A Kleofont²⁹⁶ nek ratuje, kolko hoće -
al' u svojoj Trakiji.

NAPOMENE PREVODIOCA

- * Stih 1-323 Pesnik nam predstavlja dve važpe ličnosti u komediji: Dionisa i njegovog roba Ksantiju (1-37) razgovor između Dionisa i Herakla objašnjava cilj puta u donji svet (38-165) umetnuta scena fantastičnog humora o pogađanju sa mrtvacem (165-180) pojavljuje se Haron, vožnja preko Aheruzijskog jezera uz hor žaba (180-268) susret sa Empuzom (263-324)
- 1 Stih 1 i d. - Mada je u staroj komediji parabaza bila predviđena za direktno obraćanje gledaocima, Aristofan im se obraća i na drugim mestima u komediji, ili pravi šaljive primedbe na njihov račun. Već na početku Žaba on im razbija iluziju stvarnog događanja na sceni, glumci „ispadaju“ iz svojih uloga i „opominju“ jedan drugoga da govore pristojne stvari i da se pristojno ponašaju na sceni. Pažnju zasada ne privlače Dionis i Ksantija, već glumci u ulozi Dionisa i Ksantije i dramaturški problemi teksta njihovog dijaloga. Time Aristofan navodi publiku da na licu mesta počne razmišljati o svom ukusu i književnim merilima; i to sada, dok je reč o komediji, jer će posle doći na red procena književno značajnijih tvorevina - tragične muze. „Literarna“ diskusija, koju Dionis i Ksantija odmah pokreću, osvrće se kroz prvih dvadeset stihoza na odnos gledaoca prema tekstu i zbivanjima na sceni. S druge strane, ta diskusija, za koju je Dionis kao bog pozorišta neosporno pozvan (dok je Ksantija spušta na najniži nivo), „ima za cilj“ i da ismeje neke Aristofanove kolege komediografe - on ih i imenuje (13, 14). Ovi su svoje komedije često započinjali scepama u kojima rob pretovaren kuka i stenje pod teretom. Takve scene su ipak postizavale komični efekat kod publike koja nije bila „opterećena“ estetskim, pa ni humanim merilima. Aristofan preuveličava ove trivijalnosti nagoveštavajući im prvo dvosmisle, obsceni smisao (otpade mi... ukoči se... u originalu ovi izrazi znače i „teško mi je“, „pritišće me“, ali u uličnom žargonu Atine imaju i obsceno značenje). U 20. i 30. stihu Aristofan izaziva novi smeh nasamarenih gledalaca, jer, eto, obscenosti nije ni bilo, jadikozke su se odnosile na vrat i rame pritisnute teretom. Time je pesnik usput dokazao da, za razliku od svojih kolega, ume i ovakvim trivijalnim obscenostima da postigpe zdrav komični efekat, da obscenosti tako reći poništi, da samo u magnovenju odsevu i pretvore sve u zdravo šeretsko nadgovaranje. Prelazeći sa ovih nagoveštenih dvosmislenosti (koje prevodioci po pravilu ne primećuju, kao ni Radermaher) na direktne, najgrublje obscenosti (st. 8 i 10), Aristofan hoće da kaže da njegovi konkurenti - Frinij, Amejpsija, Likida i dr. - vrhunac komičnog efekta, vic godine, postižu, na žalost, tako što robovima stavljaju u usta ovakve „šale“. Ipak, rasni komediograf Aristofan, parodirajući ovaj otrcani motiv roba koji stenje pod teretom, uspeva da ga ne samo tekstualno učini stvarno komičnim, već i da stvori komičnu situaciju: umesto gospodara Dionisa, rob Ksantija jaše na magarcu; uz to, prtljag nije natovario na magarca, već ga nosi u zavežljaju zataknutom o račvasti štap koji nosi preko ramena.
- 2 Stih 3 - „Otužnih je šala dosta“ - odnosi se na stil savremenih komediografa, Aristofanovih kolega, koji se služe jevtinim efektima (v. gornju primedbu).
- 3 Stih 6 - „Zevse bože“ - Aristofan stalno meša božanske i ljudske stvari, pa se i bog Dionis svaki čas kune bogom (Zevsom).
- 4 Stih 13-14 - (v. prim. uz st. 1 i d.). Likida, sudeći po imenu izgleda žena (J. Vinkvic), nepoznati komediograf - ovo je jedino mesto gde se spominje. Frinij i Amejpsija su poznati predstavnici stare komedije. Frinij je, istovremeno kad i Aristofan sa Žabama, konkurisao za nagradu sa komedijom Muze. Ne treba ga mešati sa tragičarem Frinijom koga Aristofan spominje u Žabama (st. 910 i 1299). Postojao je i jedan istoimeni vojskovođa, savremenik Aristofanov, jedan od vođa ekstremne oligarhije, kasnije pogubljen. O komediografu Amejpsiji postoje podaci da je dva puta odneo pobjedu nad Aristofanom: prvi put sa Čuperkom protiv Aristofanovih Oblaka, i drugi put sa Komastima (kad praznuju Dionisa) protiv Aristofanovih Ptica.
- 5 Stih 17 - „te zamlate“, u stvari „zamlaćivanja“, jevtine gegove i začikavanja na pozornici Aristofan naziva posprdno „sofizmima“, aludirajući na sofističko-sokratovska nadgovaranja i dokazivanja, koja su, po njemu, nepotrebna i štetna u zaraćenoj Atini. Dionis je prisustvovao predstavama in effigie: njegova statua se nalazila u pozorištu.
- 6 Stih 20 - „ukoči se“ - v. prim. uz st. 1 i d.
- 7 Stih 22 - Dionis, sin Zevsov, budući da je i bog vina, naziva sebe ovde u šali sinom Krčagovim.

8 Stih 25-29 - Varijante ove priče o magarcu javljaju se i u našim narodnim pričama („Ne može se celom svetu ugoditi“), u arapskom folkloru, a prema Radermaheru i u nemačkom folkloru (kod Hebel), pod naslovom Der seltsame Spazierer. Ovde je Aristofanov tekst dosta oštećen i prerađivan ili dopunjavan od strane izdavača, pa stoga i različito preveden. Stih „nek magarac bar od tebe vajdu vidi“ ne nalazi se u Radermaherovom tekstu originala, po kome prevodim. Ja sam ga dodala, jer predstavlja logično i očekivano objašnjenje Dionisovog predloga i doprinosi, po mome mišljenju, jasnosti poente na ovome mestu. Umesto da je stavim u komentar kao objašnjenje, kao što čini Radermaher, ja sam ovu dopunu dodala u obliku stiha tekstu preveda. Ovaj dodati stih se, prema tome, može smatrati perifrazom, ali ne i dopunom eventualne lakune (slično sam postupila još na nekoliko mesta, v. npr. st. 133).

9 Stih 30 - „rame - otpade mi“ - v. prim. uz stih 1 i d.

10 Stih 33-34 - „kud na more ja ne odoh da se borim“. - Robovima koji su učestvovali u bici kod Arginuzi obećana je sloboda i građansko pravo. Da se Ksantija borio u toj bici, stekao bi sva prava slobodnog građanina, pa bi mogao drukčije da razgovara sa svojim gospodarom Dionisom. Isti problem se javlja i kasnije (190 i d.) kada Haron neće Ksantiju da primi u čamac, jer nije doprineo pobjedi kod Arginuzi: dakle, i vozač u Hadu je na strani Atinjana. Bitka kod Arginuzi (ostrvlje nedaleko od Mitilene), koja se vodila nekoliko meseci ranije, bila je pretposljednja bitka u dvadeset sedmogodišnjem neprehidnom ratu između Atine i Sparte. U toj bici, u kojoj je izginulo 20 000 Grka, Atina je poslednji put pobedila u ovom ratu i poslednji put u svojoj istoriji. Malo kasnije, iste 405. godine, u bici kod Egospotama na Dardanelima Atina je poražena konačno i za sva vremena. Sa propašću Atine počinje nezadrživo i neumitno propadanje klasične Grčke i helenstva. Peloponeski rat vođen je dugo sa promenljivom ratnom srećom. Atina je više puta bila za dlaku pred konačnom pobjedom - pod vođstvom „narodnog psa čuvara“ Kleona i briljantnog, amoralnog Alkibijada. Bila je više puta i teško poražena, kao u katastrofalnoj ekspediciji na Siciliju. Alkibijadovi genijalni ofanzivni planovi su tom prilikom bili osujećeni, jer su oligarsi kod kuće u Atini izdejstvovali njegovo progonstvo. Njegov odgovor je bio dezertiranje i prelazak neprijatelju. Sledio je poraz za porazom. Nprekidna neprijateljstva dovela su do postepenog iscrpljivanja finansijskih sredstava i pomorske moći; atinska pomorska sila postoji najzad samo nominalno - skoro svi brodovi su uništeni, a hiljade građana je pobijeno. Atina se poslednjim snagama kakotako odupire nadmoćnom neprijatelju koji već dovoljno čvrsto stoji na njenom tlu da može da sa uspehom apeluje na atinske saveznike da istupe iz savezništva. To bi konačno uništilo ugled Atine u grčkom svetu. I demokrati i oligarsi više ne biraju sredstva da steknu podršku Persije i njenu finansijsku pomoć. Oligarsi iskorišćuju jedan Alkibijadov neuspeli politički i diplomatski manevar, na prevaru obaraju i inače poljuljanu demokratiju i sami stupaju na vlast. Njihova pobjeda je potpuna: skupština je donela dekret o obaranju demokratije, ali je ta pobjeda i kratkotrajna. Atinski građani koji su se našli na brodovima preostale flote ne priznaju novu oligarhijsku vlast. Zemlji preči i građanski rat. Na čelo pobunjenih staje Alkibijad (koji je dosta doprineo da do krize dođe). Ipak, njegova je najveća zasluga što je oligarhija, koja je njegovom krivicom i uzurpirala vlast, srušena bez velikog krvoprolića. Alkibijad postaje glavnokomandujući atinskih pomorskih snaga. Na tercijama rata kao da najzad atinski tas počinje da preteže. Međutim, Kir stavlja na tas Sparte ogromne sume za angažovanje plaćenika. Lisandar čeka samo zgodnu priliku sa 90 brodova i pojačanjima sa Hiosa. Alkibijadov sjajni plan operacija propada, jer njegov opunomoćenik Antioh, uprkos Alkibijadove izričite zabrane, izaziva preuranjeni sukob sa Lisandrom kod Lotiuma. Lisandar koristi odsustvo Alkibijada, potopi 25 atinskih brodova (406), zaobilazi glavnu flotu pod Alkibijadom i zauzima nezaštićeni Delfinion, ključnu stratešku tačku na Hiosu. Stvar još uvek nije izgubljena, ali Alkibijadu oduzimaju komandu i umesto njega postavljaju Konona. Među izabranom desetoricom stratega koji treba da rukovode operacijama nema Alkibijada. Da bi izbegao suđenje, on odlazi u dobrovoljno progonstvo na svoje imanje na Hersonesu. Konon se uskoro suočio sa novim spartanskim admiralom Kalikratidom, utoliko izuzetnom ličnošću što je odbio materijalnu pomoć od Kira i radije zatražio pomoć od grčkih gradova u N. loj Aziji. Poraz Koponov u ovom sukobu (juna 406) doveo je Atinu u krajnje kritičnu situaciju. Atinska skupština preduzima vanredne mere: vanrednu emisiju zlatnog novca, oslobađanje izvesnog broja robova i angažovanje meteka i stranaca da bi se uključili u borbu, traženje pomoći od Kartagine (koja je u to vreme izgleda osvajala Siciliju). Pod

najtežim uslovima od početka rata Atina vrši grozničave pripreme za bitku koju smatra odsudnom. U roku od mesec dana uspela je da opremi 110 brodova, konjanik je prebacila za brodsku posadu i tako nakupila 22 000 ljudi. Samljani su im opremili 10 brodova i sami su potom opremili još dvadesetak. Pomoć od Kartagine nije stigla. Ostaje da se zamislimo nad tim najvećim „grčkim čudom“: koliko je ogromno bogatstvo imperijalistička Atina uspela za samo nekoliko decenija da zgrne, kad je posle toga mogla 27 godina neprekidno da ratuje bez pomoći stranog kapitala i da u poslednjoj godini rata opremi 140 brodova! I koliki je izazov moralo predstavljati to bogatstvo. Pomalo je setna istorijska istila da ovom poslednjom pobedom u svojoj istoriji Atina nije požnjela slavu, jer tu pobeđu nije donela hrabrost, već slučaj. Hrabrost, koje je verovatno bilo, bacio je u zasenak slučaj: da je bura razbacala Kalikratidi brodove (tako da je, ujutru, umesto da napadne, tragao za njima po pučini) i da je on poginuo na samom početku bitke, što je demoralisalo njegove ljude. Pobjeda kod Arginusa nije donela Atini ni korist. Ukoliko je i mogla nešto preduzeti da iskoristi svoju trenutnu prednost, propustila je da to učini zaokupljena kažnjavanjem svojih stratega (šestorica najsposobnijih smesta je pogubljeno zato što njihovi kapetani Teramen i Trazibul nisu uspeli da spasu onesiosobljene brodove i pokupe iz mora leševe izginulih i preživeli). U svakom slučaju, oligarsi čije su zakulisne mahinacije i izazvale ovaj nesrećni proces, prošli su iekažnjeno - među njima i Teramen, koji je godinu dana kasnije izdao Atinu. U vreme prikazivanja Žaba (nekoliko meseci posle Arginusa), od glavnih aktera opisane drame živi su još samo Teramen i Alkibijad. Nije mi jasno zašto svi bez izuzetka komentatori i prevodioci smatraju da Aristofan ovom komedijom agituje za povratak Alkibijada, kao jedinog mogućeg spasioca Atine. Eshil, koga zbog mudrih saveta Dionisa vraća među žive, uopšte ga ne savetuje obraćanje Alkibijadu (v. st. 1431 a i 1431 b). Njegov savet svodi se na nekadašnji Periklov: držati se flote i voditi pomorske, a ne kopnene bitke (1463-1466).

11 Stih 38-165 - Razgovor između Dionisa i Herakla. Tom prilikom saznajemo za cilj Diokisovog puta u donji svet. Dionis, bog drame, raznežen i plašljiv mekušac, izlaže sedobrovoljno opasnostima ovakvog puta, da bi blagovremeno vratio svetu jednog velikog pesnika - Evripida. Iz kraćeg razgovora između njih dvojice vidimo da je i Herakle dobar poznavalac dramskog pesništva i da, štaviše, ima sigurniji književni ukus od svog polubrata Dionisa, boga dramske poezije. Najzad Dionis upita Herakla za najkraći i najsigurniji put u Had (Herakle poznaje put, jer je i sam nekada silazio po Kerbera. Motiv silaska u donji svet sreće se inače u mitologiji (Orfej), u epici (Odisej - epizoda s Lestrigoncima, Kirkom, Tiresijom), u Eneidi, a sačuvan je i u folkloru mnogih naroda (našem, ruskom, danskom itd.). Odgovor na pitanje zašto Herakle, bar za sada, pokazuje bolji književni ukus od boga drame Dionisa trebalo bi možda tražiti u Drojzenovoj definiciji Dionisa: Dionis je ovde bog-publika, ili, kako je to T. Berk izrazio: Dionis je ovde oličenje mentaliteta prosečnog atinskog građanina - pričalica, plašljiv, lakomislen, u svemu površan, ali duhovit. Moglo bi se, dakle, zaključiti da ga Aristofan na licu mesta obuzdava i ispravlja da bi ga osposobio da posle bude merodavan sudija u pesničkom agonu. Isti cilj ima pesnik, izgleda, i u odnosu na publiku. Herakle je u ovom trenutku oličenje iskonski zdravog elementa koji rasuđuje narodski zdravo i normalno, a ne knjiški izveštačeno.

11a Stih 38-51 - Pesnik nam još uvek predstavlja protagoniste. Za razliku od jedne kasnije situacije (460-462), kada Dionis sa strepnjom okleva da kuca na Plutonova vrata („Kako li da kucam sada na ta vrata? Stvarno kako? Čekaj, stani. - I uopšte, kako li se kuca ovde, kako rade to meštani?“), ovde on lupa iz sve snage na vrata svog polubrata Herakla, koji je inače mnogo opasniji od Plutona. Dionis se ponaša još uvek kao bog, jer mu samopouzdanje još nije poljuljano kao kasnije u raznim dogodovštinama na putu za donji svet. No i sada već, na ljutito reagovanje Herakla, Dionis se odmah pokoleba, traži pribežište i oslonac u svom robu („Mamak!“ - obraćanje u nominativu, umesto u vokativu, znak je prisnosti i ravnopravnosti); osim toga, pokušava da samom sebi povrati samopouzdanje sugerišući Ksantiji da se Herakle u stvari uplašio - „da si sasvim pošandrcio“ - dotuče ga Ksantija obešenjačkom primedbom. Ksantija je oličenje robova koji su se vrzmali Atinom u ove nesrećne dane: mrzi ga, makar i po cenu slobode, da reskira glavu za propalu otadžbinu koja mu je u najboljim danima nudila samo ropstvo; ali se zato bezočno ruga svaki čas kukavičluku i manama svoga gospodara, ne bojeći se posledica, jer zna da mu je neophodan.

12 Stih 44 - Dok Herakle još savlađuje smeh gledajući skoro žensku pojavu Dionisa prerušenog u

Herakla, ovaj mu se - strepeći od njegove nove provale besa - obraća udvorički: „Ej, Demone, šampione, superbadžo, superstvore!“ U originalu etoji samo „O, Demone“. U prevodu, ja sam reći demon dodala i ona značenja koja su danas najpribližnija onome što se tada pod pojmom daimonion podrazumevalo u grčkom: to je biće u svakom pogledu izuzetno - u dobrom i u lošem smislu; kasnije je preovladalo samo pejorativno značenje. Ne bih se složila sa Radermaherovim tumačenjem ovoga mesta: „Herakle je u međuvremenu prsnuo u nezadrživ smeh; Dionis to ne može da razume: - daimonion je sve što je neshvatljivo“. Pre svega, Herakle još nije prsnuo u smeh u trenutku kad mu se Dionis obraća, nego „usne grize“ i pokušava da zadrži smeh. Zatim, „sve što je neshvatljivo“ je neka apstraktna interpretacija reči daimonion, a ne prevod. Ostaviti je pak neprevedenu, zavodi čitaoca na pogrešnu asocijaciju sa poznijim hrišćanskim značenjem ove reči. Mislim da ne treba prevesti ni sa „do đavola“, kao što čine mnogi, jer niti je ta reč to značila, niti to priliči već uplašenom Dionisu koji ne zna za granice samoponižavanja kad dođe u opasnost.

13 Stih 45-47 - Kombinacija ženske odeće na Dionisu (žuta haljina i koturne) i krajnje muževne opreme (lavlja koža i tojaga su atributi Heraklovi) deluje krajnje smešno na inače mekušnoj i izrazito nemuševnoj pojavi Dionisa. Žutu haljinu boje šafrana nosili su na sceni kraljevi i druge ugledne ličnosti iz tragedija, ali je žuta haljina bila u velikoj modi kod Atinjanki toga vremena. Koturne su bile ženske cipele sa vrlo debelim đonovima i duboke do listova. Nosili su ih obavezno i glumci u tragedijama. Dionis, sitan i nežan, obučen istovremeno kao kralj sa scene i kao žena - u šafranhaljinu i koturne, prebacio je preko ramena lavlju kožu i nosi tojagu da bi ga na predstojećem putu svi smatrali za Herakla. Nadao se da će tako pred njim zazirati svi oni koji bi pokušali da ga napadnu.

14 Stih 48 i d. - Ovi stihovi imaju i obsceni smisao koji u originalu imaju jači efekat zbog dvosmislenosti izraza: boj, potapanje, okršaj. Poznajući Dionisa dobro, Herakle može samo u onom drugom, obscenom značenju da razume Dionisova hvalisanja ratnim podvizima (ove obscenosti koje su se uvukle u dijalog između Herakla i Dionisa Radermaher u svome komentaru uopšte ne primećuje). Nesporazum između dva brata potiče otuda što je Herakle u zabludi da Dionis stiže iz ko zna kakve avanture. Tako navodi boga teatra da na licu mesta improvizuje jednu laž, utoliko bestidniju što smo upravo čuli od Ksantije da nije učestvovao u bici kod Arginuza. Izmišljanje podviga u bitkama je tipično za hvalisavca i kasnije, kod Teofrasta (Harmides 23, 3). Ksantija, koji sa strane sluša lagarije svoga gazde koga inače, kako se kasnije vidi, dobro poznaje sa te strane, upada obešenjački sa uobičajenim završetkom priča za decu: „... i tad sam se probudio“.

14a Stih 48 - „iz Klistena“ - smisao je obscen. Klisten je muško ime a istovremeno, ovde, ime broda. Iz drugih mesta kod Aristofana (Oblaci 355, Ptice 831 i dr.) saznajemo da je Klisten bio jedan poznati nastran i bogat mekušac. Kako su grčki brodovi imali po pravilu ženska imena, izgleda da je ovde Aristofan nekom izmišljenom brodu dao ime toga Klistena o kome u Lizistrati (1092) kaže: „Muškarci treba s njim da se žene.“

15 Stih 52-72 - Čitanje Evripidove Andromede probudilo je u Dionisu čežnju za Evripidom. Odlučio je da krene u donji svet do pokojnog pesniha, jer žudi za pravim pesnikom - ovi živi ne valjaju ništa. Herakle, skroz naskroz realista, može ovu iznenadnu želju samo realistički da shvati; otuda njegova uvredljiva nagađanja (55 i d.). Ali Dionisubrzo „napušta“ šalu i postaje skoro tragičan. Prema Radermaheru, već u 59. stihu on podiže ton: oblik stiha i izbor reči: „žudnja“, umesto „želja“, „sažiže me“ - podsećaju na tragediju i pripremaju parodije koje će zatim doći. Vinkvic među tim stavlja i ovaj stih (59) pod navodnike, što znači da i njega smatra preuzetim iz neke tragedije. Ja sam ga u prevodu takođe stavila pod navodnike, ne zato što sam uverena da je preuzet iz neke tragedije (što je vrlo moguće), već zato što toliko odudara od Dionisovog tona u prethodnom stihu, da bi to čitaocu zasmetalo ukoliko mu se odmah na neki način ne skrene pažnja da je takvo izražavanje tu namerno.

15a Stih 52 i d. - Dionis se uživeo u svoju laž. Kao „literata“ on se laća knjige čak i na ratnom brodu za vreme zatišja. Andromeda je izvedena 413 (po nekima 411), dakle podavno i njena slava je morala već malo potamneti.

16 Stih 54-55 - Herakle se prvo raspituje o veličini želje, umesto, kao što bi se očekivalo, o njenom predmetu. To odgovara njegovoj prirodi i prevelikom apetitu kome je u svemu najinteresantniji kvantitet. Aristofan to koristi da istovremeno „zakači“ Evripidovog glavnog

glumca Molona, koji je bio toliko visok, da su kasnije i džinove po njemu nazivali Molonima.

17 Stih 57 - „na Klistenu” - obsceno (v. st. 48 i primedbu uz njega). Pored toga - igra reči: ime Klisten znači na grčkom „imenovan, pomenut”, a i „poznat, čuven”. Prema tome, „na Klistenu” znači i „na već pomenutom” i „na već poznatom”.

18 Stih 58, 60 - Dionis se obraća svome bratu Heraklu sa „brate”, a Herakle njemu sa „bratiću”, što je istovremeno popularni naziv za homoseksualce.

19 Stih 60 - Pitanje o predmetu želje ostalo je bez konačnog odgovora. Odjedanput dolazi na red pitanje kvaliteta želje, što je povod za nove smešne obrte.

20 Stih 61-63 - Učenim katedarskim tonom i metrički besprekornim stihom Dionis izjavljuje da će Heraklu to objasniti jednim poređenjem. Utoliko je veće iznenađenje kada se u sledećem stihu navodi kao primer - prebranac (u stvari neka vrsta pirea od graška, omiljeni gurmanski specijalitet Atinjana, kao kod nas prebranac). Ipak, ovo slikovito poređenje postiglo je svoj cilj: proždrljivi Herakle je smesta shvatio kakva mora da je ta želja, tj. da je i to neka vrsta gladi za nečim.

21 Stih 64 - „E pa, je l' sad sasvim jasno”, - parodija jednog hemistih iz Evripidove Hipsipile (sholijast)

22 Stih 66 - „... takva želja sada mene sveg proždire”. Proždire je isuviše jak izraz za estetu Dionisa (reč je preuzeta iz epike i ne upotrebljava se u običnom govoru) no on se prilagođava Heraklovoj moći shvatanja patetike preko stomaka.

23 Stih 67 - Opet nesporazum: Herakle koji nije u stanju da nešto shvati u prenesenom značenju, čudi se da neko može da oseti želju za seksualnim odnosom sa mrtvacem.

24 Stih 72 - „Oni dobri svi su prošli, a od živih svi su loši” - stih je doslovno preuzet iz Evripidove izgubljene tragedije Oineus (sholijast). Dionis svaki čas i sve češće govori Evripidovim frazama, ali ne uvek parodistički, već samo da publici stavi do znanja da je Evripid njegov omiljeni pesnik (bez obzira na kasnije potrebno opredeljenje za Eshila).

25 Stih 73-107 - Dionisova primedba da su dobri pesnici pomrli, a živi ne valjaju povod je da se pretrese pitanje vrednosti živih pesnika. Tom prilikom se pokazuje da je Herakle vrlo obavešten o dramskom stvaralaštvu, čak da ima pouzdaniji književni sud od svoga brata Dionisa, koji je kao bog teatra „zadužen po tom pitanju” (v. prim. uz st. 38-165). Ova diskusija se završava jednom rasprom oko Evripida koju Dionis grubo prekida opominjući Herakla da se brine o onome za šta je stručnjak (o kulinarskim specijalitetima) i da se ne meša u ono što ne zna (106).

26 Stih 73. i d. - Sofokle se u Žabama spominje samo na dva mesta - ovde i st. 786-794. Ovi poslednji stihovi mogli bi se i izostaviti, a da se ne naruši povezanost teksta, dok sa st. 74-78 stvar ne stoji tako. Oni se ne bi mogli izbaciti bez preinačenja poduzetog dela teksta. Stoga je bila nepotrebna polemika koju je pokrenuo Vilamovic tvrdnjom da su mesta o Sofoklu naknadno umetnuta posle njegove smrti, a da su Žabe napisane još za njegova života.

27 Stih 73-78; 79 - Iofont - Sofoklov sin, napisao je 50 tragedija od kojih ništa nije sačuvano. Smatran je dobrim tragičarem, ali se sumljalo da plagira očeve drame. Postoji podatak sačuvan kod Cicerona da je svoga oca proglasio debilnim (i to sudskim putem) da bi se ranije domogao nasledstva (Drojzen).

28 Stih 80-82 - Sofokle je skroman i miri se sa svakom kolikotoliko podnošljivom situacijom. Evripid sigurno neće dugo izdržati, uz to je nametljiv, uporan i prepreden - dovoljno da natera Dionisa da ga izvuče iz Hada. Aristofan cilja i na Evripidove retorske dovitljivosti u tragedijama, koje katkada zvuče nametljivo i traženo.

29 Stih 83 i d. - Agaton - tragičar i komediograf, originalan i darovit pesnik, uz to čovek izuzetne lepote (Aristofanova pohvala „krasan” je igra reči sa njegovim imenom koje znači i „dobar” i „lep”). Njegova dela nisu sačuvana, što, sudeći po brojnim izrečenim sudovima iz antike, predstavlja ogroman gubitak za svetsku književnost. Odneo je prvu nagradu na Lenejskim svečanostima 416, kada još nije imao ni 30 godina (Platonova Gozba održana je u čast ove njegove pobede (Platon, Gozba, 198a). Ipak, neki podaci bacaju senku na njegovu ličnost: 411. pohvalio je Antifonov govor u sopstvenu odbranu (Aristotel, Etika Eudemova, 3, 5), što bi moglo ukazivati na pesnikov prooligarhijski stav, pa se tako i tumačilo. S druge strane, i Aristofanu se pripisuju simpatije prema oligarsima zato što je pohvalio pesnika Agatona. Međutim, Agatonova

pohvala Antifonovog govora nije se morala odnositi na njegovu političku sadržinu: mogla se odnositi samo na njegove stilske odlike, pogotovu ako imamo u vidu ocenu nepristrasnog Tukidida (8. 68) da je ta beseda (O promeni ustava) najbolji govor te vrste u antici. Na Agatonovu pohvalu Antifon je odgovorio da više voli da se dopadne jednom čoveku od ukusa, nego gomili neobrazovanih nezalica (Aristotel, Etika Eudemova, 1232 b 7). Mogla bi se, dakle, ova pohvala shvatiti i tako, da je između pesnika Agatona i retora Antifona, čoveka izrazito proaristokratskih predrasuda i jednog od vođa ekstremne oligarhije, postojao pretežno intelektualni afinitet. Antifon, mozak oligarhijske zavere, lider ekstremista protiv umerenih saveta Teramena, iskuiio se izuzetnom zaslugom za razvoj atičke proze. Kada je počeo pisati (na žalost, uglavnom govore za druge i obrasce za pravnodijalektičku obradu kriminalnih slučajeva) nije još postojala tradicija pisane proze na atičkom dijalektu. Njegov savremenik Gorgija pisao je, istina, na atičkom, ali se njegov uticaj počeo osećati tek 427, kada je prvi put posetio Atinu. Stoga je pred Antifonom bilo široko polje eksperimentisanja. Rezultat je bio njegov novi stil - mestimično grub, ali snažan i precizan. Prvi je pazio na periode u izlaganju, za razliku od dotadašnjeg „neprekidnog“ stila, pogodnijeg za naraciju, nego za apagoško dokazivanje. Antitetičnost, traženje snažnih i neobičnih izraza i sintaktičkih obrta (poimeničuje participe i prideve), izbegavanje kolokvijalnih reči i tipiziranih fraza - sve to ukazuje na snažnu, ali uzdržanu strasnost koja često zakoračuje i u poetski jezik: na ritam rečenice toliko pazi, da su određeni periodi pisani istim brojem slogova. Vrlo smelo upotrebljava perifrasi, pa čak i poetske figure - anafore, antiteze, asindete i dr. Njegov moćni stil i talenat pomračen je u idućem veku slavom većih tehničara Aristotela i Teofrasta, ali je ipak njegov stil poslužio kao obrazac velikom istoričaruknjiževniku Tukididu. Za razliku od Antifona, od čijih je 60 govora sačuvalo 15, uključivši i veće delove pomenute odbrane, od Agatonova dela ostalo je jedva četrdesetak nepovezanih redova (citiranih u antici), pisanih sažetim epigramskim stilom, revolutno pod uticajem prvih sofista. Ipak, od Aristotela saznajemo za neke njegove odlike, revolucionarne u pesničkom stvaralaštvu. To je, pre svega, njegova inventivnost - fabule nije preuzimao iz legendi (Aristotel, Poetika, 9). Osim toga, prvi je uveo interlude - partije nezavisne od zapleta (Aristotel, 10161.) i prvi upotrebio u tragediji hromatsku skalu i razne floralne muzičke figure (Plutarh, Quaest; 3.1.1). I pored nekih kritika - Aristotel mu prebacuje razvučenost (Poetika, 8), a Aristofan parodira njegovu liriku zbog efeminiziranih i lascivnih elemenata koje sadrži (Aristofan, Tesmoforijazuse, 39-265 i 101 i d.), ipak se može zaključiti da je Agaton bio značajan modernizator u tragediji, labavih spona sa tradicijom i vrlo darovit pesnik. Aristofan ga ne hvali zbog eventualnog prooligarhijskog stava, već iz čisto književno-estetskih razloga. Agaton je (kao i njegov prijatelj Evripid) prešao posle pada oligarhije (407) u Makedoniju da živi na Arhelajevom dvoru (o tome svedoče, pored ovog mesta u Žabama, i drugi antički izvori); tamo je i umro, oko 401. Aristofan prebacuje i jednom i drugom pesniku što su napustili nesrećnu Atinu koja srlja u propast iako se očajnički bori. „... svi drugovi žale za njim“ - dvostruka aluzija: pre svega na Agatonovu sklonost prema gošćenju i jelu, čemu je, kao bogataš, mogao da udovolji, pa sada njegovi bivši gosti žale za tim danima kada su se kod njega čašćavali; zatim, prelaskom na Arhelajev dvor prestaje i njegovo pesničko stvaranje u Atini. Prema tome: „za trpezom blaženih je“ predstavlja aluziju na „bogovsku“ trpezu makedonskog kralja, ali i na to da je pesnik, mada živ, za umetnost već mrtav.

30 Stih 86 - Ksenokle - beznačajni pesnik tragedija, sin takođe osrednjeg tragičara Korkina koji je došao u Atinu sa Sicilije. Od četvorice Korčinovih sinova - koji su svi bili tragičari - najpoznatiji je ovaj Ksenokle, koga Aristofan ozde s prezrenjem spominje, a u Tesmoforijazusama, 169 kaže da je toliko bedan, da samo bede može da piše, u Oblacima 126 i d. parodira njegovu tragediju Likimnije itd. Sin ovoga Ksenokla (unuk Karkina) živeo je na dvoru Dionisija na Siciliji i navodno napisao 160 tragedija, pa čak jedanput i pobedio. Od njegovih sinova jedan se zvao takođe Ksenokle i bio takođe osrednji tragičar, a njegov sin Karkinos pisao je jedini nešto zapaženije tragedije. Ova čudna porodica čiji članovi generacijama nasleđuju veliko oduševljenje za poeziju i mali talenat, mali rast, smešne pokrete i ista imena (ime Karkinos znači: jak), bila je često predmet podsmevanja u komedijama. Aristofan pominje i jednog Ksenokla u Osama, ali nije jasno o kome je pesniku iz ove porodice reč. Ipak, izgleda, prema nekim izvorima, da je Ksenokle o kome je ovde reč pobedio jedanput Evripida (415) grupom tragedija: Edip, Likaon, Bakhe i Atamas (satirska

drama) - što i ne kazuje mnogo imajući u vidu atinsku publiku i njena merila, kako nam ih Aristofan ovde prikazuje (Drožzen).

31 Stih 87 - Pitangelo - Za Ksenokla Dionis ima bar prezrivu primedbu „taj nek ide tamo okle...“, ali za još slabijeg Pitangela ostaje samo prezriv gest. O gestu umesto odgovora na sceni govori već u antici Ciceron: *gestus verbas exprimens* (de orat., III 220). I inače se u grčkoj tragediji i komediji sreće ova pojava zamene odgovora gestom, dok se u rimskoj i poznijoj evropskoj drami i komediji ta u životu prirodna i spontana reakcija sreće samo kod Šekspira. Ovaj kratak predah nastao Dionisovim prečutkivanjem odgovora na poslednje pitanje koristi Ksantija da upadne sa svojim kukanjem zbog bremena koje još uvek nosi i da skreće pažnju na sebe, ne bi li ga oslobodili tereta.

32 Stih 89-95 - U oceni preostalih pesnika „pederčića“ braća se slažu. Herakle pokazuje da je vrlo dobro obavешten o književnom životu Atine, ali ne i duboko zainteresovan za književne probleme, što se vidi i po njegovom tonu - kao da pesnike uopšte ne uzima ozbiljno.

33 Stih 93 - „hramovi za muze lasta“ - stih iz Evripidove izgubljene Alkmene. Dionis (tj. Aristofan) ima uvek pri ruci stihove svoga omiljenog pesnika. Za razliku od slavuja koji je važio za pticu muza, lasta je kod Grka simbol nerazumljivog varvarskog jezika, prazne, besmislene glagoljivosti i mucavog, neartikulisano blebetanja (Vinkvic).

34 Stih 94 - „... prvi hor i svršeno je...“ - ne dožive drugo izvođenje. Troškove pripremanja komada i pozorišne opreme snosili su bogati građani. Naročito su bili visoki troškovi opreme i pripremanja hora i nije se isplatilo ponavljati ih, ako je komad loš.

35 Stih 95 - „čim se drznu da tragičnu muzu jednom tek zapišnu“ - impotentni, bez dovoljno semene tečnosti - za razliku od onog rasnog u sledećem stihu.

36 Stih 100 - Aluzija na stih iz Evripidove Melanipe (fr. 487): „Kunem se svetim Eterom, stanom Zevsa“. Dionis je zamenio reč stan deminutivom stančić („kućica, stančić“), aludirajući na Evripidovu čestu upotrebu deminutiva. Izgleda da su deminutivi tada počeli da ulaze u modu kod pisaca, jer će čak i Platon (koji u to vreme ima jedva 18 godina) mnogo kasnije napisati jednom „kućica“ za Zevsovo prebivalište (Država 390) „hod vremena“ („stope vremena“) - metafore iz Evripida (Aleksandros, fr. 42; Bakhs 888).

37 Stih 101-102 - Stihovi iz Evripida (Hipolit, 612). Aristofan se u Žabama još jedanput vraća na ovaj stih (1471).

38 Stih 103 i d. - Počinje kratka rasprava o književnom ukusu koja se završava Dionisovom aluzijom na Heraklov ogromni apetit: on podseća Herakla da je merodavan da oceni ukus jela, a ne poetskih tvorevina. Za publiku je smešno iznenađenje grubi žderonja Herakle koji odjedanput donosi estetske sudove o poeziji i tu se čak dobro snalazi.

39 Stih 105 - „Ne seli se u moj razum“ - Evripidov stih (sholijast).

40 Stih 107 - „Piši ,Kovar“ - u originalu: „nauči me da jedem“. Mislim da kod današnjeg čitaoca gornja interpretacija izaziva neposredniji komični efekat za u stvari istu misao.

41 Stih 108-165 - Najzad prelaze na ono zbog čega je razgovor i pokrenut: Dionis želi da se podrobio raspita za put u donji svet, i to za najbržu vezu - sa polarizovanim odrednicama: da put nije ni prevruć, niti isuviše hladan. Herakle mu predlaže sledeće načine: vešanje (vruće), trovanje kukutom (hladno); odbijen je i treći predlog - da skoči sa kule (najkraći put) i Dionis se odlučuje za put kojim je nekada Herakle sišao u Had. Herakle ga iscrpno obavешtava o svemu na šta će uz put naići dok ne stigne do svog cilja - Plutonove kuće. Poenta je u tome što Herakle normalno smatra, za razliku od epske tradicije, da čovek mora prethodno da umre da bi stigao u Had. No Dionis je lukav: on je bog, a ne čovek, pa može kao i Herakle jednostavno da otputuje u Had.

41 Stih 115 - U Atini se ne može ni zamisliti prenoćište i svratište bez stenica, pa Dionis smatra da tako mora biti i dole u Hadu. Stoga on gleda ne bi li se našlo bar mesto gde su one sitnije i manje nego u Atini.

42 Stih 121 i d. - Od tri predložena načina putovanja u donji svet, prvi - vešanje - je uobičajeni ženski način samoubistva. Trovanju kukutom pribegava li su podjednako muškarci i žene, treći je neuobičajen, ali je najkraći. Reč je o kuli Timona čovekomrscu. Možda je aluzija i s tim u vezi (Vinkvic).

43 Stih 123 i d. - Put „pouzdan i utaban“ - reč utaban je ovde dvosmislena: 1. uhodan i oproban način odlaska ili slanja u smrt pomoću kukute, i 2. kukuta se tucala u avanu da bi se iz nje

iscedio otrovan sok. Posledice trovanja nastupaju lostepeno (v. st. 125 i 126): prvo se udovi ohlade i ukrute, dok najzad kočenje ne obuhvati celo telo; upor. Platon, Fedon, 65: „Tada mu (Sokratu) steže stopalo i upita da li oseća stisak. „Ne' - glasio je odgovor. Zatim mu je dalje dodirivao listove, pa sve dalje naviše i pokazivao nam kako se noga sve više hladi i koči". U to vreme u Atini su se smrtne kazne najčešće vršile kukutom.

44 Stih 129 - Kerameik - „Lončarski trg", nazvan tako po brojnim lončarskim radionicama na njemu. Postojala su u stvari dva trga sa ovim nazivom u Atini - jedan u gradu i jedan van grada, na kome su sahranjivani izginuli ratnici. Izgleda da je rsč o ovom poslednjem. U Atini su održavane godišnje tri trke sa upaljenim bakljama - u čast Atene, Hefesta i Prometeja. Pored ulaza u Akademiju (gde je Platon posle predavao), na istočnoj strani ovog Kerameika uzdizao se oltar Prometeja Hefesta. Tu se nalazila i Timonova kula odakle su takmičari polazili, pretrčavali trg, da posle 6 stadija (oko 1100 t) stignu do Dvostrukih vrata (Dipilon) koja su razdvajala unutrašnji Kerameik od spoljnog. Za vreme trčanja baklja u ruci im se nije smela ugaziti (Pausanija I 30, 2). O jednoj ovakvoj trci reč je i kasnije (1090 i d)

45 Stih 131-133 - Ovi stihovi su jedini podatak u antici o davanju znaka za početak trke, pa ih zbog nejasnosti i rukopisnih teškoća prevodioci i komentatori različito tumače: da je startni znak bila baklja bačena sa Timonove kule - Lobek, Pernis, da st. 131 znači „početak trke bakljama" dosl. „baklja bačena" (Radermaher), ili „dati signal" (X. van Dele), ili „trka je počela" (Vinkvic). Međutim, malo je verovatno da su gledaoci davali znak za početak trke uzvicima, zato je potreban jedinstven znak dat u istom trenutku. Gledaoci su verovatno spontanom uzvikom propraćali polazak trkača. Rukopisna tradicija nije jedinstvena u čitanju njihovog uzvika. Mogućnosti su: „da se puste", „krećite" i „pušteni su, kreću". Ja sam se opredelila za ovu treću verziju.

46 Stih 133 - Heraklov odgovor u originalu glasi samo „Dole!". Reč je u grčkom dvoznačna, znači „dole" i „u donji svet", u Had. Kako naša reč „dole" ne izaziva neposredno i asocijaciju donjeg sveta, ja sam, umesto samo u napomeni, dodala i u tekstu prevoda interpretaciju „strmoglavce, u Had pravce", koja treba smesta da ukaže čitaocu da je to onaj treći najkraći put u donji svet. Reč „strmoglavce" sam naknadno dodala. Čitajući ovaj prevod jednom potrošaču tzv. popularne literature, on je odmah iskombinovao da sa kule verovatno vode neke stepenice u Had. Da izbegnem i takve dileme kod nekih čitalaca, ja sam dodala i reč „strmoglavce".

47 Stih 134 - „... obe daske što u glavi imam..." - U originalu: „oba smokvina lista". Aristarh je smatrao da je smokvin list ovde upotrebljen metaforično, jer navodno, moždane hemisfere na crtežu liče na smokvin list. Po drugima ovde znači „obe knedle od mozga", jer znači i neko jelo, neku vrstu knedli ili valjušaka koji su servirani u smokvinom listu (Radermaher). Stoga i van Dele prevodi „obe činije mozga". Ostali prevode „oba smokvina lista". Dok stručnjaci još raspravljaju o pravom značenju ovog izraza, ja sam smatrala da čitaoca treba poštediti toga; da mu treba dati približan i smesta razumljiv prevod koji ga neće ni za trenutak isključiti iz konteksta i dovesti u nedoumicu o tome šta li sad znače ovi smokvini listovi.

48 Stih 137 i d. - Sada dolazi pregled rasporeda aristofanovskog donjeg sveta. Prvo dolazi Aheruzijsko jezero sa svojim vozačem Haronom, zatim mesto gde žive zmijurine, ale i razne zastrašujuće beštije; posle dolazi „orfička" oblast Hada, koja se opet deli na dva dela - jedan odeljak je ispaštanje grešnika i drugi gde je gaj blaženih. To je u stvari neka mešavina folklornih i religijskih predstava.

49 Stih 140-142 - Haron, vozač u donjem svetu zahteva inače samo 1 obol za vozarinu; taj se obol stavlja mrtvacu u usta pre sahrane. Aristofan ovde podiže cenu, aludirajući na mnogobrojne atinske takse, naknade i odštete u iznosu od 2 obola (diobelija). Toliko je, na primer, koštala ulaznica za pozorište (teorikon) - da bi omogućio siromašnim građanima da prisustvuju predstavama, Perikle je osnovao fond iz koga su ovima isplaćivana po dva obola za ulaznice. Toliko je iznosio i honorar sudijama, a po dva obola isplaćivano je i svakom atinskom građaninu kao naknada za prisustvovanje na javnim skupovima. Osim ovih donekle demagoških diobelija Periklove demokratije, Aristofan ovde aludira i na Kleofontovu diobeliju: usred vanrednih mera u cilju namicanja sredstava za predstojeću bitku kod Arginuzi (v. prim. uz st. 33-34), on je ipak uveo i posebnu diobeliju (dodatnu isplatu) sirotinji u iznosu od dva obola po glavi. Aristofan u šali pretpostavlja da je Tezej, po narodnom verovanju osnivač demokratije u

Atini, prilikom svog poznatog silaska u donji svet (zbog Persefone), uvezao tamo iz Atine i ovu pohvalnu instituciju diobelije. Samo, to tamo ispada obrnuto, na štetu naroda, jer sada Haron udvostručuje cenu prevoza svojim putnicima.

50 Stih 143 i d. - Herakle nabraja stanice na putu za Plutonovu kuću.

51 Stih 146 i d. - U blatu i izmetu leže prema orfičkom verovanju, teški grešnici. Neki od ovde navedenih grehova: povreda gostoprimstva, zloupotreba dece i krivokletstvo smatraju se kod Grka od najstarijih vremena (u porodičnoj religiji) za najteže grehove, mada kod Homera još nema pomena o ispaštanju grešnika u Tartaru. Prema Ksenofontu (Vaspitanje Kira, I 2, 2) zabranjeno je „krasti i otimati, upadati nasilno u tuđu kuću, tući nekoga nepravedno i činiti preljubu“. Slične zabrane stavlja i rimska religija: kod Plauta (Lažljivac, 361 i d.) nabrajaju se najteži grešnici: izdajica prijatelja, oceubica, skrnavitelj, krivokletnik, prekršilac zakona. Zavođenje dečaka, inače česta pojava kod Grka, smatrano je grehom, ali Herakle dodaje tome još teži, takođe čest greh: da mu se pri tom još i ne plati.

52 Stih 151 - Ovom aluzijom na loše pesnike na kraju ovog nabranjanja grešnika Aristofan postiže u stvari ovde komični efekat. Morsipove tragedije bile su toliko loše, da i onaj ko iz njih krade zaslužuje najtežu kaznu na onom svetu. Toga Morsipa, mlađeg rođaka Eshilovog, ismejava Aristofan i na drugim mestima (Mir 801, Vitezovi 401 i dr.). NJegovom ocu Filoklu, takođe slabom tragičaru, ruga se Aristofan u Pticama 281 i 1295.

53 Stih 157 - Tijasi, grupa ljudi i žena koji proslavljavaju prinošenje žrtvi ili vršenje drugih religijskih rituala. Obično se izraz odnosi na Bahove vernike. Ovde je reč o mistima Eleusinskih misterija (v. sledeću belešku), tajnog kulta Demetre i Persefone, nazvanom po kulturnom središtu u Eleusini (mestu u Atici u Eleusinskom zalivu, prekoputa ostrva Salamine, severozapadno od Atine sa kojom je Eleusina bila povezana oko 1,5 km dugom Svetom ulicom. 54 Stih 154-158 - Aristofan ovde smešta u Elisij (boravište smernih i pobožnih u Hadu) i miste (posvećene), tj. one Grke koji su bili za života pripadnici tajnog eleusinskog kulta. Ovi su za života bili ovenčani mirtinim vencima, pa ih stoga i Aristofan ovde u ironiji stavlja u „gajeve mirti“ da bi imali dovoljno ovog rastinja za svoje ritualno ukrašavanje. U vreme kada Aristofan piše svoje komedije. olimpske bogove iz homerskih vremena i tradicionalnu religiju predaka pokriva patina tradicije i legende. Ove vidove religije potiskuje u Atini takođe veoma stari kult Demetre, boginje plodnosti i njene ćerke Persefone, vremenom pomešan sa elementima orfizma i Dionisovog kulta. Ritualni izraz ovog kulta bile su Eleusinske misterije koje se, po Aristofanu, tobož nastavljaju i u donjem svetu. Olimpski bogovi su transponovali klasne i hijerarhijske odnose iz perioda mikenskog kraljevstva (kraj II milenija), predstavljali su samo odraz društvene organizacije toga doba, bez nekih religioznoetičkih normi. Već od 9. veka u celom grčkom svetu intenzivno je zastupljena i religija predaka. Ona je obuhvatala kult Hestije, boginje ognjišta, i Zeusa Herkejosa, zaštitnika porodice; svako domaćinstvo slavilo je posebnog boga ili heroja zaštitnika porodice, a u svakom gradu-državi negovan je kult božanskog osnivača grada (Atene u Atini, Zeusa u Sparti, Apolona u Megari itd.), kao i bogova i heroja vezanih za legendu o nastanku grada ili za njegovu istoriju (Solon 3, 1-4; Tirtej 2). Ovaj vid religije nije bio bogat kulturnim ceremonijalom, mada je svaki značajniji događaj u porodici (rođenje, venčanje, smrt) bio obeležen odgovarajućim ritualom, a svaki značajniji događaj u državi (npr. eunomia u Sparti ili seisahteja u Atini) bio je prilika za javno odavanje zahvalnosti heroju zaštitniku grada (Plutarh, Solon, 16, 3 i dr.). U vreme peloponeskih ratova religija predaka gubi kontinuitet i odumire zbog evakuacija i otuđivanja imanja i pod uticajem nove racionalističke filozofije sofista. Aristofan ceni jedino ovaj oblik religije zbog strogih etičkih zahteva koje postavlja vernima: samo građanin koji živi časno, poštujući tuđa prava i ukazujući poštovanje i poslušnost roditeljima, dobijaju zaštitu bogova ognjišta (Aristofan, Oblaci; Žabe 145-150). Aristofan je ipak previđao da je ovakav oblik religije, istina, učvršćivao odnos između porodice i države, ali produbljivao jaz između gradova-država, pa nije mogao doprineti njegovoj i sofističkoj ideji panhelenstva. Oblasne amfiktionije obrazovale su lokalne kulturne centre u Delfima, Argosu, na Delosu, u Tripijumu i na drugim mestima. Međutim, uticaj ovih centara, kao i proročišta u Delfima, Dodoni, Didimu na međusobno zbližavanje gradova bio je beznačajan. Svaka država-grad čuvala je svoj suverenitet u svetovnim i religijskim pitanjima i tu nisu mogli mnogo pomoći ni religiozni festivali u Delfima, na Istmu i u Nemeji. U vreme Aristofana i peloponeskih ratova zvaničnu državnu religiju u Atini predstavljaju Eleusinske

misterije. Ovaj kult vodi poreklo još iz bronzanog doba - u Eleusini je još u prehelensko vreme praznovan neki praznik žetve. Ponovo oživljava u 8. i 7. veku kada su obnovljena Demetrina svetišta i omeđena njena područja. Himna Demetri - vanredne lepote - sastavljena verovatno u 7. veku, priča svetu priču o donosiocu godišnjih doba, boginji Demetri. Njenu ćerku, devicu Persefonu (Persefatu) oteo je Had, bog smrti. Boginja Demetra živi među ljudima u dubokom bolu. pije iz simboličnog pehara tuge i traži utehu u negovanju jednog smrtnog deteta. Njen bol raste, probija sve granice uzdržavanja i ona šalje na zemlju glad koja traje do proleća, kada je Zevs oslobodio Persefonu iz donjeg sveta. Ali, Persefona je okusila nar koji joj je dao Had i zato mora ubuduće da provede trećinu svake godine u donjem svetu. Religija koja se razvila iz ovog kulta ima najmanje veze sa etičkim postulatima. U ovoj svetovnoj priči koja čini osnovu kulta sadržane su tajne u koje smrtnici i neposvećeni ne mogu da proniknu - tajne smene godišnjih doba, plodnosti i neplodnosti, rođenja i smrti. Tajnu ovog kulta čuvali su posvećeni - misti. Pojedini kulti su nam nepoznate, ali se zna da je u Eleusinskim misterijama zagrobni život posmatran u sasvim drukčijim uslovima od onih koje su uživale seni mrtvih u homerskim himnama i u kasnijem obliku ove religije. Vremenom su kulturno prikazivanju otmice i vraćanja Persefone počele prethoditi i određene simbolične radnje nekog iskonskog (kritskog? mesenskog?) kulta mrtvih, koje su kasnije, posle ujedinjenja atičkih oblasti razrađene i obogaćene novim uticajima. Naročito je ovaj Demetrin kult proširen u vreme Pizistratida - unošenjem dionisijskih elemenata pod uticajem orfizma. Dionisov kult harao je svešću Grka naročito u periodu 7-6. veka. To je bilo vreme neurotično, uzavrelih strasti i straha od natprirodnog - vreme vrhunca jezivog i uzbudljivog Dionisovog kulta koji je stigao u Grčku još negde početkom 1. milenija pre n. e. iz Trakije, možda preko Male Azije. Razum nije preovladavao u arhajskoj Grčkoj. Vrlo rano uvrežilo se shvatanje da je ludilo božanskog porekla. Grčka je u to vreme bila stecište poluludih Sibila, mesečara, lutajućih šamana, prorokazanesenjaka, ekstaza, nekromantije, mističnih kultova, grotesknih i obscenih mitova, magijskih rituala, vradžbina, čudotvoraca, obamiranja, zaraznih religioznih mahnitavanja i histeričnih orgijastičkih žena. Pomahnitale žene u dionisijskom zanosu jurišale su na životinje, pa čak i na decu, rastrzale ih i jele kao čin sjedinjenja sa Dionisom čiji je atribut falos. Igranje u religioznom zanosu do ludila i potpune raspamećenosti prikazalo je na mnogim vazama iz toga perioda (slične „epidemije“ igranja javljale su se i u srednjem veku, a i mnogo kasnije, samo više ne na religijskoj osnovi). Uostalom, i u arhajskoj Grčkoj je ovaj procvat iskonskih sirivala mogao naći svoje objašnjenje u pražnjenju nekih psiholoških pritisaka, osećanja krivice ili želje da se prekine sa disciplinom koju nameće tradicija predaka. Ovaj Dionisov kult pun je mračnih priča o posmrtnim kažnjavanjima i očišćenjima. Postojali su i izgledi na nagradu posle smrti, ali za posvećene - siromašnima, koji nisu ničim nagrađeni za života, preporučivano je da preziru blagodeti života i da polažu veću nadu u život posle smrti. Nijedna druga religija prethodnih civilizacija ne obećava spasenje svojim vernicima posle smrti. Sva ova verovanja i mnoga druga sakupljena su u tzv. „orfičkoj“ literaturi, a njihov uticaj je uočljiv i u hrišćanskoj dogmi. Mnoge ovakve priče, kao i mitove o legendarnom tračkom pevaču Orfeju i njegovom silasku u donji svet, sakupili su i zabeležili pisci iz 6. veka, npr. Onomakrit. Tako su ova primitivna i surova verovanja i njegove surove manifestacije dobile i literarni oblik (vrhunski kasnije u Evripidovoj tragediji Bakhe). Kult tračkog Dionisa, boga divljači i vegetacije, plodnosti nekultivisanih oblasti (šuma i gajeva) asimilovali su sveštenici u Delfima i modifikovali njegove ekstatične oblike, ali ga je preuzeo i kult Orfeja (koga su, kao i Dionisa, po mitološkoj tradiciji rastrgle tračke žene). Jezivi, mračni mitovi sjedinjuju ova dva kulta - Dionisov i Orfejev. Po orfičkom mitu Titani su proždrali udove Dionisove, zbog čega ih je Zevs spržio munjom. Iz pepela Titana iznikao je čovečiji rod zaprljan titanskim grehom, ali i sa božanskim elementom koji potiče od pojedenog Dionisa sadržanog u pepelu Titan .. Otuda ljudi imaju nečisto telo i žudnje, ali božanski duh. Na to je onda nakalemljen etički zahtev: samo život vođen u skladu sa ritualnom čistotom može da pobedi čovekoznu nasledenu moralnu nečistotu, a samo smrt je tu potpuno efikasna, jer samo ona može konačno da razdvoji duh od tela. U ovoj fazi je ovaj orfičkodionisijski kult (koji je takođe imao svoje rituale) asimilovan u Eleusinske misterije, čijem prazniku - 15-25 Boedromiona = septembar ili oktobar - nije smeo prisustvovati nijedan neposvećeni. Prijem u krug posvećenih-mista odvijao se u nekoliko faza u razmaku od po godinu dana obavijenim strogom tajnom zatvorenih tajanstvenih rituala. Posle godinu dana

pripremnog staža i obuke, kandidat je prvo posvećivan u tzv. male misterije (19-21 antesterija, tj., krajem februara ili početkom marta) u Agri (predgrađu Atine). Posle godinu dana mali misti su unapređivani u velike miste, a sledeće godine su mogli postići najviši stupanj posvećenosti, tj. postati epopti. Posle ritualnih tajnih predradnji, između ostalog svetog pranja-očišćenja kretali su ovi posvećeni misti (negrci i robovi nisu mogli postati misti) 19. Boedromiona sa slikom mladog Baha (Jakhos) u velikoj povorci prema Eleusini, gde se 20. održavala kočna svečanost sa igrom i pesmom. To je svečanost koju Aristofan parodira od 313-435. stiha, dajući ovoj religioznoj manifestaciji čas dostojanstven i uzvišen ton kakav bi trebalo da ima, čas je spuštajući na najniži nivo izivljavanja njenih fanatičnih vernika. Moralni kvaliteti oze religije više dolaze do izražaja u umetničkim manifestacijama rituala, nego u njenoj dogmi (v. st. 154 „dah frule će nežno da te obavije“). Muzika i igra činili su važan deo ovog rituala. Glavni instrumenti bili su frula (aulos) i lira ili kitara koje su po grčkom verovanju pronašli Apolon i Hermes, ali verovatno dolaze iz Male Azije. Muzički tipovi (nomoi) bili su povezani sa moralnim svojstvima (dorski nomos npr. sa hrabrošću, lidijski sa blagošću itd.). Varirajući ritmički svoje strofe, čas u skladu sa ovim, čas sa onim nomom, Aristofan postiže sjajne paradoksalne efekte koji se zasnivaju na suprotnosti tekstualnog i muzičkog sadržaja. Ovi komični efekti, uočljivi već i oblikom strofe, bez muzičke pratnje, nisu se na žalost mogli u prevodu ni približno izraziti (v. npr. st. 431-432, 380-382, 375-376).

55 Stih 159-160 - Ksantija kao rob nije mogao biti losvećen u svete tajne eleusinske, ali će zato stići u Eleusinu na proslavu natovaren kao magarac. U tekstu stoji aust cdttna. Reč je ovde dvoznačna - znači „svetkovati“ i „nositi, tegliti, vući“. Prtljag losvećenih u procesiji prema Eleusini nosili su magarci (Drojzen). Prema Radermaheru, međutim, reč agein ovde znači samo „praznovati, svetkovati“, a kako se magarac - po literaturi na koju se on poziva - ne javlja u eleusinskom ritualu, nego samo u Bahovoj povorci, on zaključuje da ovde i nije reč o eleusinskim misterijama. On dopušta mogućnost da je Ksantija sebe nazvao magarcem zato što u nekoj Ezopovoj basni i (mnogo kasnije!) kod Apuleja, magarac u procesiji nosi Izidin kip (!). Posle pozivanja na brojnu literaturu o ulozi magarca u svetim ophodima, čime je potpuno zbrisao Ksantijin vic, Radermaher ga odjednom ipak ovekove čuje pretpostavkom da je poslovični „magarac iz misterija“ (tj. onaj koji se muči dok se drugi provode), izraz koji se pominje kod Fotija, u stvari preuzet iz ovog mesta u Žabala (L. Radermaher, or. sl. 160).

56 Stih 172 - Mrtvac, baš zato što je mrtav, treba zvati tri puta da bi čuo.

57 Stih 173 - Dionis svoj pozamašni prtljag (u originalu deminutiv) naziva „to sitnica“ da bi snizio cenu usluge.

58 Stih 174 - Na sprovodu mrtvac je nošen nepokriven na nosiljci.

59 Stih 175 i d. - Sledeća scena kao da je prisluškivana na atinskoj pijaci.

60 Stih 177 - „Pre bih opet oživeo“ - parodija čaršijske uzrečice pri pogađanju: „Pre bih umro.“

61 Stih 184 - Mrtvac se i prema orfičkom verovanju triput poziva. U Grčkoj je i danas običaj u narodu da se pri susretu s nekim tri puta ponovi pozdrav (Radermaher) Ovaj stih je Aristofan preuzeo iz Aetona, satirične drame Ahaja (van Dele)

62 Stih 185-187 - Haron je ovde slika i prilika svojih kolega čamdžija iz atinskog ili salaminskog pristaništa koji nude i izvikuju na sav glas svoje usluge da bi privukli mušterije.

63 Stih 186-187 - Otavu, Nedoćiju, Kerberiju - komična obrazovanja stvorena izvrtanjem stvarnih geografskih naziva: Kerberija prema Kimerija i sl. U prevodu ja sam za ostale nazive odabrala naša geografska imena kojima se postiže sličan efekat, ili imena iz narodnih priča.

64 Stih 190-191 - „u bici za sl... aninu pali“. Za učestvovanje u bici kod Arginuza robovima je bila

obećana sloboda. Aristofan pravi ovde trostruki vic: robovi se nisu borili za slobodu države, već za svoju, a onda skreće sa slobode (u originalu: dužnost, potreba) na slaninu (u originalu: meso), aludirajući na to da su se oni u stvari borili za meso, jer bi u slučaju poraza kod Arginuza Spartanci zatvorili pristup brodovima sa uvezenom hranom i tako doveli do gladi u Atini (Atina je uglavnom živela od uvezeno hrane, uključivši i meso, v. opširnije o tome u uvodu). U originalu je izgleda igra reči: „bitka za meso“, „bitka za pravednu stvar, za ono što dužnost nalaže“. Istovremeno, frazeološki izraz znači „boriti se za svoju kožu“. Ne bih se složila sa mišljenjem Vinkvica da se ovde aludira na to da su se robovi borili za svoje meso, tj. za svoju kožu, zato što su im vlasti verovatno obećali batine u slučaju poraza.

65 Stih 192 - „bolovo sam od krmelja“ - verovatno aluzija na izgovor neke poznate ličnosti u gradu, koja je na taj način pokušala da izbegne odlazak u rat. Publika je verovatno znala na koga ovde Aristofan aludira (Radermaher). U stvari, mi još iz Herodota znamo da je navodno oboljenje očiju bio čest izgovor za izbegavanje vojne obaveze (Herodot, VII 229).

66 Stih 194 - „kod stene 'Suvo grlo'“. Budući da su i ostala mesta u Hadu „preseljena“ iz Atine ili njene okoline (u komično izmenjenom obliku ili pod njihovim popularnim nazivom), verovatno je i „Suvo grlo“ naziv nekog mesta u Atini. - Vinkvic ubedljivo pretpostavlja da je reč o „Govorničkom kamenu“ sa koga su sofisti retori govorili dok im se grlo ne osuši, vrteći jednu temu u krug bez početka i kraja - dok slušaoci u klupama ne zaspu.

67 Stih 197-198 - Dionis je tako bespomoćan u čamcu, da se odmah vidi da nikada nije bio na moru (iako se maločas hvalio Heraklu, v. st. 49-60).

68 Stih 207 - „hor žabalabudova“ (parodistički prema čestim izrazima u tragediji, kao „bogčovek“) (Radermaher).

69 Stih 209 - Drevni Dionisov hram Lenaion i Dionisovo pozorište nalazili su se na južnoj strani Atine u tzv. „Močvarama“ (Limnai). Prema tome, žabe kao stanovnice močvara nisu strana pojava ni bogu teatra Dionisu ni njegovim gledaocima. Kasnije je tu bio i istoimeni trg (Limnai) na kome su praznovane Dionisije. Ove Limne i njegove žabe Aristofan sada transponuje u Had, na Aheruzijsko jezero. Vinkvic, Radermaher i ostali komentatori slažu se u tome da naslov komedije aludira na rdave pesnike, čije se uporno i besmisleno nagvaždanje može uporediti sa upornim večernjim kreketanjem žaba koje niko živi i ničim ne može zaustaviti dok same ne začute. Alegorija se možda odnosi i na političku situaciju i borbe stranaka u Atini.

70 Stih 215-216 - „Nisejskog Dionisa“ - Dionis je dobio pridevak Nisejski po nimfi Nisi koja ga je, po legendi, odgajila na istoimenom bregu u Trakiji (Homer, Ilijada, VI, 133), ili, po drugim predanjima, u Indiji. Bregovi istog imena nalazili su se i u Beotiji, na Parnasu, na Eubeji, u Kariji, Arabiji i Etiopiji.

71 Stih 216-219 - „Praznik lonaca“ - treći dan praznovanja Antesterija (Cveti), krajem februara. Dionisov hram Lenaion (v. bel. uz st. 209) bio je svake godine otvoren samo jedan dan, 12. Antesterija (pred prvi mart), na praznik Antesterija koji se praznovao 3 dana: na dan otvaranja hrama, prethodnog i sledećeg dana, o kome je ovde reč. Prvi dan - tzv. pretpraznički, zvao se „otvaranje bačvi“, u čast drugog previranja mladog vina, drugi dan, „dan krčaga“ praznovan je gozbama i pijankama (upor. Aristofan, Aharnjani, 961, 1000 i d.; Nis1. 1198 i d.), a treći dan, koji se zvao „lonci“ bio je, može se reći, ozbiljan praznik posvećen htonskom Hermesu i mrtvima kojima su svečano prinošeni na žrtvu lonci sa kuvanim plodovima i semenjem (simbolično hranom koja je pretekla iz zaliha onih koji su se spasli od Deukalionovog potopa). Aristofan prikazuje pravo stanje stvari: na ovaj svečani i tužni praznik posvećeni stižu mamurni ili još pijani od pijanki prethodnog dana. - Aristofanove Žabe nisu izvedene na ovaj praznik Dionisov, već na njegov zimski praznik, tzv. Lenejske igre.

72 Stih 229-234 - Žabe se hvale svojim „jakim vezama“, jer se za građenje instrumenata kojima se služe Muze, Pan i Apolon upotrebljava barska trska. Po Radermaheru, ovako primitivan tip instrumenata (sa delovima od trske) bio je u vreme Aristofana već prevaziđen. Po mitologiji, Pan je pronalazač trščane svirale (frule), sasvim primitivnog instrumenta (Vergilije, Ekloge II 32; Ovidije, Metamorfoze I, 689-712). Kitara o kojoj je ovde reč predstavljala je srediku između primitivnog forminksa i novije lire. Ovaj instrumenat, karakterističan za Apolona, prvi je, po predanju, načinio Hermes (Himna Hermesu 47-51) od izvrnutog kornjačinog oklopa na kome su prečke od trske pridržavale uzduž razapete žice od volovske kože.

73 Stih 272 - Ksantija koji je u međuvremenu obišao jezero stiže sa suprotne strane.

74 Stih 276 - Direktnim obraćanjem publici (u kojoj možda sede krivokletnici i ubice) Aristofan žigoše opšti pad morala u Atini. Slično obraćanje publici sa scene sreće se i inače kod Aristofana (Žabe 783, Oblaci 1096 i d., Ose 73 i d., Mir 965), (X. van Dele).

75 Stih 282 - „Niko nije uobražen ko...“ - hemistih preuzet iz prologa Evripidovog izgubljenog Filokteta (frag. 786). Ceo hemistih koji kod Evripida glasi: „Niko nije uobražen kao čovek“, Aristofan šaljivo adaptira svome tekstu: ko Herakle (kome se ovde ruga).

76 Stih 293 - Empuza - po grčkom narodnom verovanju čudovišno priviđenje, duh iz podzemnog sveta koji se priviđa u raznim zastrašujućim oblicima; neka vrsta vampira koji siše ljudsku krv, a šalje je Hekata, naročito noću za vreme punog meseca i na zabačena mesta da plaši

usamljene putnike. Prema epskim izvorima (kod Apolodora II 123) i Herakle je imao sličan strašan doživljaj u Hadu kada je silazio po Kerbera. Drevni motiv strašnih priviđenja u donjem svetu sreće se i kod Vergilija u Fauces Orci kada se Eneja prestrašen laća mača.

77 Stih 297 - Dionisov sveštenik sedi na počasnom mestu u prvom redu među gledaocima. Dionisu u strahu pritrčava i moli ga za zaštitu. Normalno je inače da se sveštenik njemu, kao bogu, obraća za zaštitu.

78 Stih 298 - „Herakle Spasioče” - uobičajena invokacija Herakla kojom Ksantija još više ističe kukavičluk lažnog Herakla, Dionisa.

79 Stih 303-304 - „... ma čak i slani na...”. U originalu je stih preuzet doslovno iz Evripidovih Orestija 272, u kome je glumac Hegeloh reč koja znači „mirno more” pogrešno naglasivši izgovorio - „lasica”, što je izazvalo smeh kod publike. Glumac nije bio toliko kriv za ovu grešku u akcentu; kriv je Evripid, jer reč metrički nije odgovarala stihu, pa je glumac, držeći se metričkih pravila, reč naglasio na poslednjem slogu menjajući joj tako značenje (u rimovanoj poeziji to bi bilo kao kad bi neko rimovao gore sa more, koje bi se onda moralo izgovoriti, odnosno naglasiti more i time promeniti značenje). Tako Aristofan ovde još pre početka pesničkog agona ukazuje na neke slabosti Evripidove poetske tehnike. Prevodioci ovo mesto obično prevode doslovno: „Spasen iz bure vidim ponovo lasicu”, a u komentaru objašnjavaju o čemu je reč. K. Rac je našao rešenje u „za burom opet sad tišine gledam lik” (liko, rafija, umesto lik, slika). Uspelo je rešenje Vinkvic (belo testo) umesto „(svetlu) pučinu, mirnu vodu”.

80 Stih 305 i d. - Kao i trostruki pozdrav i poziv, i triput ponovljena zakletva je sigurnija; triput se zaklinje i vojska Eumenesu (Nepot, Eumenes 10, 2); triput se zaklinju i ustanici Karadordu, i inače je taj običaj sačuvan do danas u folkloru mnogih naroda.

81 Stih 307-308 - Dionisu je očigledno „popustila petlja”, što mu se i inače dešava kada se mnogo uplaši (v. st. 478 i d.). Jedini van Dele shvata to mesto tako. Radermaher, ne navodeći tu mogućnost, iznosi razne pretpostavke prethodnih komentatora (da je pocrveneo sveštenik - Vinkvic; da je to aluzija na minimumom obojenu statuu Dionisovu u pozorištu - Kok; da je Ksantija pocrveneo - Remer, itd.). Koloman Rac prevodi takođe da je sveštenik pocrveneo. Međutim, od straha se bleđi a ne crveni, a osim toga, Aristofan je upotrebio izraz „zarđao, dobio boju rđe”, i jasno je šta je na žutom hitonu moglo tako izgledati. Osim toga, propratno objašnjenje u rukopisu: „pokazujući poza di” - ne može se odnositi na nekog iz publike koja sedi ispred glumaca.

82 Stih 311 - „Eter stančić Zevsov” ili „hod vremena” - Ksantija ponavlja Evripidove fraze kojima se Dionis toliko divio u st. 100. Ksantija hoće da kaže da je uzrok svim nevoljama Dionisovim Evripid sa njegovom praznom frazeologijom zbog koje je u stvari Dionis i sišao u donji svet. (X. van Dele).

83 Stih 316-317 - Jakhos je ime genija (backpu) koji personifikuje Dionisovu pratnju, a možda i samog Dionisa Baha. Kod Aristofana misti nastavljaju i u Hadu da proslavljaju misterije, kao što su činili i za života svake godine 19. Boedromiona (septembra), ka da su u svečanoj povorci kretali iz Atine Svetom ulicom prema Eleusini. Prethodno su se muškarci i žene iskupili na Agori, preko koje su prelazili na putu ka Svetoj ulici. U Eleusinu su stizali predveče sa upaljenim bakljama. Aristofan je u horu žaba parodirao prolećne, tzv. Male misterije - Antesterije sa „praznikom lonaca” (215-220). Ovde parodira jesenje, tzv. Velike misterije.

84 Stih 319 - V. st. 154 i d.

85 Stih 320 - Ovde sa X. van Deleom usvajam čitanje Apolodora iz Tarsa (kroz Agoru), za razliku od svih ostalih prevodilaca koji su prihvatili Aristarhovo čitanje: (Dijagora). Stih bi u tom slučaju značio „Pevaju isti Jakhos kao Dijagora”. Dijagora je bio slobodoumni pesnik koji je napadao misterije. Iz same ponovljene invokacije „Jakh”, o, Jakhe” (320), koliko je Ksantija do tada čuo, on nije mogao izvući zaključak da misti pevaju isti Jakhos kao Dijagora, niti se moglo zaključiti „da misti koji pevaju isto kao i ateista Dijagora, isto kao i on malo veruju” - kao što zaključuje Drojzen i za njim Vinkvic, K. Rac i ostali. Radermaher ostavlja ovo pitanje otvoreno.

Parodos

86 Stih 324-459 - Na svom putovanju kroz Had naši putnici su do sada srećno prošli kroz predeo čudovišta i kraj blata u kome ispaštaju teški grešnici. Sada nailaze na mrtve koji u Hadu vode blažen život, jer su za života pripadali tajnom kultu (misti, tijasi). Ovaj deo komedije ispunjen

je u originalu horskim partijama izuzetne pesničke lepote, različitog metra: jonskog (pesma Jakhu) i anapestskog tetrametra (parodija ritualne eleusinske pesme, tzv. euphemia), anapesta (invokacija trojstva Kore Demetre i Jakha) i kratkih jambskih strofa (rugalice Arhedemu). Hor je sastavljen od muškaraca i žena. Prvu strofu peva ženski hor.

87 Stih 324 - „... stanovniče ovog gaja...” - Jakheiona u Atini, unutar Kerameika (Pausanija 1, 2, 4; Plutarh, Aristid 27). Misti, po Aristofanu, zaboravljaju da su promenili ambijent, pa u svojoj pesmi svetkuju još uvek u Atini i Eleusini. Stih 329 - Venac od mirte spada u znamenja eleusinskog praznika.

88 Stih 330 - „i da nogom takt udaraš” - drevna ritualna radnja zabeležena i u Rimu:

89 Stih 335-337 - Igra reči: u originalu st. 336 „kolo”, „hor”, što Ksantija tobož čuje kao „prasetina” (st. 337). Kako je prase inače uobičajena žrtva u Eleusinskim misterijama (Aharnjani, 747), to Ksantija, Dionisov „Sančo Pansa”, odmah travestira svečanouzvišenu ritualnu frazu hora prema svom ovozemaljskom ukusu. Inače, žaoka je uperena protiv eleusinskog hora posvećenih koji jedva čekaju da se završi ritual, pa da navale na prasetinu koja im se mota po glavi. Osim toga, metrički je dužina poslednjeg sloga mogla delovati kao o, pa možda Ksantiji i nije bilo teško da pogrešno čuje.

90 Stih 339 - „... da parčence kavurme bar za nas zdupiš...” - Maločasnja primedba Ksantijina začas je poljuljala Dionisov božanski ponos i učinila da mu kao nekom smrtniku pođe voda na usta.

91 Stih 341 i d. - Antistrofu peva muški hor koji ulazi kroz parodos - ulaz s desne strane (iz pravca grada) u orhestru. Hor mista obučen je u belo sa mirtinim vencima na glavama i zublama u rukama.

92 Stih 352 - „u dolinu punu cveća” - Eleusinska ravnica, razume se figurativno, jer se sve događa u Hadu.

93 Stih 354 i d. - Hijerofant je sveštenik koji rukovodi proslavom i objašnjava misterije. On sada, razume se u Aristofanovoj parodiji, drži tzv. uvod u eufemiju, ritualnu eleusinsku pesmu, ali umesto nebuloznih ritualnih osuda nevernika, on osuđuje razne prestupe i izopačenosti građana.

94 Stih 355 - „mog Kratina Bikoždera” - Pobednici na takmičenjima u pevanju ditiramba dobijali su kao nagradu bika. Aristofan ovde aludira na česte Kratinove pobede na ditirambskim takmičenjima. Kratin, slavni komediograf i pesnik iz vremena Perikla, bio je ozbiljan takmac Aristofanov u oblasti komedije. Aristofan ga je u mladosti često ismejavao (Vitezovi 400, 426; 700 i d.). Sada je Kratin već odavno mrtav i žizi u sećanju naroda kao veliki pesnik ditiramba i komedija. Aristofan mu sada kao nacionalnoj veličini odaje svečanu poštu, ali ne može da se uzdrži da mu zbog njegovih nagrada ne doda i „počasni” epitet Bikožder. To je doduše isti epitet koji nosi i Hermes koji navodno voli sirovo meso (u vezi sa mističnim bahovsko-dionisijskim omofagijama); zbog toga on još ima i epitet „koji jede presno meso”.

95 Stih 362-364 - Ostrvo Egina bilo je pre peloponeskih ratova razvodna stanica uvezene robe za celu Heladu. U toku svog imperijalističkog prodora Atinjani su je osvojili, proterali i poubijali njeno stanovništvo i naselili je svojim kolonistima. Od tada, Egina je služila kao pomorski arsenal Atine. Otuda i zabrana da se materijal za brodogradnju, brodski uređaji i sl. izvozi iz EGINE. Kako je Egina bila sasvim blizu neprijateljskog grada Epidaura u Argolidi (saveznici Spartanaca), to se krijumčarena roba lakše tamo doturala iz EGINE, nego iz Pireja. Verovatno je da se, baš u vreme prikazivanja Žaba, poreznik Torikion bavio sličnim mahinacijama. Očigledno je da su ga teretile i druge zloupotrebe: „lopuža poreznika” - odnosi se verovatno na zloupotrebe sa porezima koje su Atinjani uveli pošto je Sparta zauzela Dekeleju (413). Tada je Atina uvela porez od 20% na svu uvezenu i izvezenu robu da nadoknadi izgubljene prihode od saveznika (Tukidid, VII, 24). Torikion je, kao skupljač ovih poreza, mogao zloupotrebiti svoj položaj u sopstvenu korist. Inače je nepoznat. Aristofan ga spominje još jedanput (382).

96 Stih 365 - Ovo mesto je sporno: Vinkvic (oslanjajući se na Drozzena koji se poziva na Koka) smatra da ovaj stih ne može biti aluzija na Alkibijada, jer Aristofan „s čežnjom gleda na njegov povratak koji može doneti spas otadžbini”. Van Dele čini mi se ubedljivo pretpostavlja da je ovo aluzija na Alkibijadov savet Kiru (poziva se na izvore - Ksenof. Helenika, II 1, 2; Plutarh, Alkibijad, 35).

97 Stih 366 - Aluzija na rđavog ditirambskog pesnika Kinesiju (up. i st. 153 i 1437) koji je patio

od proliva (v. Ptice 1372 i d.) i olakšavao se u Hekatinim kapelicama kojih je bilo mnogo po atinskim ulicama (v. Ose 804), (X. van Dele, prema sholiju za Ose).

98 Stih 367-368 - Odnosi se na Agirija koji je, da se osveti što je ismejan na sceni, predložio skupštini da se, tobož u cilju štednje, smanji honorar pesnicima komedija. X. van Dele.

99 Stih 372-382 - Litija kreće iz Atine. Hor mistapeva u ritmu koračnice uz Aristofanove pospradne upadice u nešto izmenjenom, u stvari karikiranom istom ritmu. (St. 377: „ta siti smo sad svi zar ne...“ Povorka je kretala pred podne, a moralo se ići praznog želuca, što su mnogi izbegavali, jer je valjalo pešačiti ceo dan; st. 382: „što Torikion ne htede...“, v. prim. uz st. 362-364).

100 Stih 382-393 - Iivokacija Demetre, u originalu u himničnom anapeatskom metru kao u Eshilovim tragedijama.

101 Stih 392 - Pobjednik u takmičenjima u poeziji bio je ovenčavan pobjednom trakom (Tukidid, IV 121; Ksenofon, Helenika, V 1, 3; Plutarh, Perikle 28), (X. van Del.).

102 Stih 395-415 - Jakhova pesma. Jakho je demon - personifikacija Bahove pratnje (po nekima personifikacija samog Baha). Po Radermaheru ne spada u eleusinske misterije. Pesnici su ga opevali kao mladića izuzetne lepote.

103 Stih 398 - „Jakhe časni“ - u stvari „velečasni“; prevela sam sa „časni“ da izbegnem asocijaciju sa oslovljavanjem katoličkih sveštenika. Kod Aristofana se božanstva izuzetno oslovljavaju na ovaj način (up. i st. 337; Aharnjani, 759, 807; Vitezovi, 1390; Oblaci, 269, 293, 328; Ose, 1001; Miu, 978, 1016, Ptice, 667; Tesmoforijazuse, 286, 594). Verovatno je u to vreme u Atini to bio uobičajeni način „titulisanja“ bogova.

104 Stih 404 i d. - „iz štednje“, „bez štete“ - Aluzija na besomučno ritualno cepanje odeće i deranje

obuču u neprekidnom igranju usput do Eleusine, i to sada, usred propisanih mera štednje, jer je zemlja finansijski iscrpljena posle 26 godina neprekidnog ratovanja.

105 Stih 410 i d. - Za uspomenu na obscene šale i gestove kojima je Demetru u tuzi za ćerkom pokušala da razveseli njena sluškinja Jambe, i u eleusinskoj povorci je učestvovala jedna prostitutka i zabavljala usput hodočasnike sličnim nestašlucima. Možda su ovi stihovi aluzija na tu ličnost iz povorke.

106 Stih 414 i d. - I ovde je sluga hitriji od gospodara (up. st. 181, 285, 312, 337). Spominjanje devojke pokrenulo je Ksantiju na akciju. On izlazi iz svoga skrovišta iza žbuna i nudi se da učestvuje u pozorci, pesmi i igri, i to zbog devojke. Dionis polazi za njim (Radermaher).

107 Stih 416 i d. - Arhedem je bio straiac koji ni u sedmoj godini boravka u Atini (doba kada deca dobijaju sekutiće) još nije dobio građansko pravo. Ovde je igra reči: kako nije građanin, ne pripada nijednoj fratiji (bratstvu), pa nema ni sabraće (frateres); Aristofan stavlja, umesto frateres - frasteres „sekutiće“. Dakle, u originalu stih znači „nema još sekutića (frasteres), ali zbog sličnosti oblika, reč evocira frateres (sabraću). U ovoj i sledećim strofama Aristofan se ruga nekim negativnim i izopačenim ličnostima atinshog društva. Arhedem, zvani „krmeljavko“ (588) bio je ekstremni demokratski i demagog, administrator diobelije. Iskoristivši ogorčenje Atinjana zbog ogromnog broja izginulih u bici kod Arginuza, on je nekoliko meseci ranije pokrenuo čuveni arginuzijski proces protiv vojskovođe Erasinide i stratega pobjednika kod Arginuza. Proces nije ni održan: šestorica stratega pogubljeni su bez suđenja (najviše na osnovu optužbi kapetana brodova Teramena i Trazibula, koji nisu uspeali da izvrše svoj zadatak i pokupe leševe i preživele iz mora i spasu onesposobljene brodove, pa su krivicu prebacivali na stratege, svoje naredbodavce). Tako je Atina izdala sve svoje pisane i nepisane zakone na osnovu kojih je Perikle tvrdio da je demokratija ideal državnog uređenja za ceo svet. Kritičari demokratije dobili su jak adut ovom degradacijom svih načela humanosti. Narod, koji je dobrim delom odgovoran za pogubljenje bez suđenja, uskoro se pokajao i tražio da se tužilac izvede pred sud. No i u sudstvo je narod već bio izgubio poverenje zbog sve češćih pojava podmićivanja (Aristotel, Atinski ustav 34, 1; 27, 5; Platon, Odbrana Sokratoza 32 b). - Drojzen u svom komentaru za ovo mesto hvali Arhedema zbog pokretanja ovog procesa, naziva ga hrabrim, siromašnim i rečitim.

108 Stih 420 - „mrtvačkom društvu gore“, tj. živima. Mrtvi su zaboravili reč živi, pa sve ljude dele na mrtve gore i mrtve dole. Živi su dakle mrtvi gore. Istovremeno aluzija na zamrlu savest Atinjana u nedavnom arginuzijskom procesu.

109 Stih 422-427 - Sin Klistena (Klisten je poznat i svojim nastranostima a poginuo je u bici kod Arginuza) nasledio je očeve sklonosti i umesto da oplakuje oca, tuguje (na svoj način) za svojim partnerom u nastranostima. Ovaj se kod Aristofana zove Sebinos (reč binein oziučava seksualni odnos, a praprefiks se znači „pozadi“; Sebinos je, po Aristofanu, iz deme Anaphlyste - reč je popularni izraz za seksualni odnos i prevedena je gotovo verno: Nabodin. Nemački prevodioci i komentatori su veoma uzdržljivi kada je reč o ovim strofama. X. Miler (19. vek) jednostavno ih je preskočio. Vinkvic je strofe preveo, ali imena ne. U svom komentaru on izjavljuje da „ove prljave sklonosti prljavih propalica neće našoj publici bliže objašnjavati“. Žali zatim što ga disciplina sprečava da kao X. Miler ta mesta uopšte ne prevede. Radermaher smatra da je Sebinos ipak samo ime nekog mladića - koje samo slučajno ima komičnu etimologiju; Anaphlyste naziva „prljavom igrom reči“ - U svojoj čednosti ovi komentatori previđaju da se u atinskoj čaršiji ipak tako konverziralu.

110 Stih 428-430 - Igra reči: Kalijin otac se zvao Hiponik („krotilac konja“). Aristofan ovo ime obsceno izvrće u Hipokin („hipertrofiran“, kao u pastuva). Kalias, inače sveštenik visokog ranga u eleusinskim misterijama, profučkao je sa sofistima i ženama sve imanje svoga oca i otišao da se bori kod Arginuza odeven u lavlju kožu, a poveo je i neke žene i s njima se provodio na brodu dok su se drugi borili (X. van Dele).

111 Stih 439 - Megara, korintska kolonija, odvojila se od svoje matice Korinta. Jedan korintski poslanik je došao da ih odvraća od toga, pa je u beskrajnim govorima patetično ponavljao bezbroj puta: „Korinte, o sine Zevsov“ (prizivajući osnivača grada po kome je Korint dobio ime, a koji je po legendi bio Zevsov sin). Najzad su Megarani izgubili strpljenje i povikali: „Napolje s Korintom, sinom Zevsovim!“ i isterali govornika iz grada. Otuda je nastala izreka „Korinte, o sine Zevsov“, kada neko većito ponavlja jedno isto.

112 Stih 447-459 - Ophodna pesma. Hor muškaraca i žena pevajući ove pesme i igrajući obilazi orhestru koja je okruglog oblika kao i gaj podzemne boginje Demetre u kome navodno misti igraju.

113 Stih 447 - Ovi stihovi su posvećeni Persefoni, Demetrinoj ćerci. Ona je volela cveće i Pluton (Had) ju je ugrabio dok je brala ruže, šafran i ljubičice (Himna Demetri).

114 Stih 451 - „kolo lepo“). Callichoron (bunar divnih kola) je i ime jednog svetog bunara na putu iz Atine u Eleusinu. Njegove ruševine i danas postoje. Upor. Himnu Demetri 272; Pausanija I 38, 6; Evripid. Ion 1075, (X. van Dele).

115 Stih 455-459 - Verovanje da sunce sija samo za posvećene i zbog njih postoji, izrazio je i Pindar (fr. 129) i Sofokle (fr. 719), (X. van Dele).

116 Stih 460-673 - Uvodne scene za parabazu. Tri scene pred ulazom u Had čine jednu celinu povezanih komičnih situacija. Dionisu ulozi Herakla zapada stalno u neprilike iz kojih pokušava da se izvuče na taj način što prisiljava Ksantiju da promene odela; nastaju zabune i svaki put kad promene opremu stvari se nekako okrenu protiv Dioniisa. Najzad dolazi do toga da obojicu podvrgavaju nekoj vrsti testa batinanjem da bi se utvrdilo koji je od njih stvarno bog (jer bog, navodno, ne bi trebalo da oseća bol od udaraca). Poslednja scena je jedna vrsta takmičenja u podnošenju batina (Radermaher).

117 Stih 465 i d. - Grubost i prostački rečnik atinskih vratara je bila već poslozična (up. Platon Prota gora, 314 B). U Aristofanovom Miru (st. 180 i d.) Hermes u ulozi nebeskog vratara takođe je grubijan. Ova scena ima posebnu draž zbog vanrednog parodiranja tragedija.

118 Stih 470 - „crnog srca greben Stiksa“ - Verovalo se da je reka Stiks (u donjem svetu) nastala od vode koja je padala sa neke visoke crne stene i gubila se pod zemljom (Homer, Ilijada, 8, 365 i d.).

119 Stih 471 - Parodija na neki stih iz neke izgubljene Evripidove tragedije. Aheront je po mitologiji takođe reka u donjem svetu.

120 Stih 472 - Kokit, takođe reka u donjem svetu; i ovaj stih je parodija nekog stiha iz neke izgubljene Evripidove tragedije (sholijast).

121 Stih 473 - Ehidna - pola žena, pola zmija; mati Kerbera, Gerionskog psa, Lernejske hidre, Himere, Sfinge, Nemejskog lava (Hesiod, Teogonija, 297 i d.).

122 Stih 475 - „Murina tartesijska“ - Murina (gruj) je proždrljiva morska riba opakog izgleda. Napada i čoveka (rimske robove su za kaznu bacali izgladnelim murinama koje bi ih začas

proždiranje). - „Tartesijska” - Tartesos je legendarni grad na dalekom zapadu u Hispaniji, zavičaj Gorgona i ostalih čudovišta.

123 Stih 477 - „Gorgone titrasijske” - Titra je dema u Atici. Eak dodaje „titrasijske” tek okako, da doiuini prethodnu strahotu (tartesijsku), a uz put praveći dosetku na račun poznatih jezičavih piljarica iz ove atičke deme.

124 Stih 478 - Parodija Evripidovog stila (upor. Evripid, Alkesta, 244, Orest, 45 itd.), (X. van Dele).

125 Stih 479 - Dejstvo Eakovih pretnji je trenutno: bogu je „popustila petlja”. - „Prosuo sam sve. Prizovi sad bogove” - parodija libacione formule prilihom žrtvovanja koja glasi: „Prosuo je sve. Prizovi bogove.” (X. van Dele).

126 Stih 483 - „Boginje zlatne moje” - „zlatne” boginje (Atina, Nike, Eirene, Muze, Nereide itd.) prizivaju majke kad im se maloj deci dogodi ista nezgoda.

127 Stih 485 - Dionis pokušava da svoju nezgodu eufemistički prikaže, ne bi li spasao svoje božansko dostojanstvo.

128 Stih 501 - Ksantija misli na jednog prethodnog lažnog Herakla, na Kaliju (427-430) iz Melite (atičke deme), koji je učestvovao u bici kod Arginuza obučen u lavlju kožu, ali se tamo nije borio, već se provodio sa devojkama koje je poveo sa sobom.

129 Stih 503-533 - Samo što su Dionis i Ksantija izmenili uloge, pojavljuje se jedna Persefonina sluškinja i po nalogu svoje gospodarice poziva Herakla Ksantiju na bogatu gozbu. To je za Dionisa razlog da traži natrag svoje gospodarsko pravo. Ksantija se buni, ali najzad ipak izmene kostime. Sudeći po pripremama za Heraklov doček, Aristofai ne veruje mnogo u Persefoninu čuvenu čednost.

130 Stih 505 i d. - Jelovnik je sastavljen bogato i raznovrsno prema ukusu i apetitu pravog Herakla koga boginja očigledno dobro poznaje. Aristofan se ovde ruga i etičkom stepenu eleusinske religije: dok Demetra tuguje za svojom ćerkom, njeno ugrabljeno nevinastvo - Persefona - očigledno pokazuje slabosti prema izuzetnim primercima jačeg pola (v. i prethodnu primedbu).

131 Stih 506 - Herakle je imao i epitet „Voložder”, jer je, navodno, mogao pojesti celog vola odjedanput (Radermaher).

132 Stih 512-520 - Rob Ksantija zauzima pozu uglađenog i finog gospodina. Tek kada se pomenu igračice, on zaboravlja svoju ulogu. Čak je grubo prekršio etikeciju finog društva najavljujući svoju posetu igračicama, umesto domaćici (Radermaher).

133 Stih 541 - Odnosi se na Teramena, poznatog oportunistu političara, inače obrazovanog sofistu, učenika Sokrata i Prodika. On je bio jedan od inicijatora obaranja demokratije i uspostavljanja oligarhije, tzv. „četiri stotine”. Četiri meseca kasnije bio je vrlo aktivan u pokretu za njihovo zbacivanje i uspostavljanje umerene oligarhije od 5000. Tvrdi se da je lično pogubio vođe prve oligarhije. Kasnije se zalagao za ponovno uspostavljanje demokratije i pomagao Alkibijadu da Atini vrati pomorsku moć. U Arginuzama (406) bio je zadužen za spasavanje onesposobljenih brodova i sakupljanje poginulih i preživelih iz mora. Optužen za neuspeh ove akcije, stao je na stranu tužioca Arhedema (v. prim. uz st. 416) i bacio svu krivicu na stratege, svoje naredbodavce, tako da je nad šestoricom od njih odmah izvršena smrtna kazna. Sledeće godine (404), posle bitke kod Egospotama i konačno izgubljenog rata (godinu dana posle prikazivanja Žaba), poslat je na pregovore sa Spartom, gde je straćio tri meseca na prazne diskusije, dok je Atina za to vreme teško stradala pod opsadom. Ponovo poslat, doneo je mirovne uslove. Izabran je kasnije za jednog od 30 tirana, ali se uskoro posvađao sa ekstremistima, naročito sa Kritijom koji ga je optužio, te je bio osuđen da popije otrov. Zbog česte promene političkog stava sazremenici su mu dali nadimak „Koturna” (koturna se mogla obuvati i na levu i na desnu nogu, jer su obe cipele bile iste). Inače je često kritikovan u antici zbog svog oportunizma, prelaženja iz stranke u stranku i napada na ranije istomišljenike i prijatelje. Napadali su ga i demokrati kao Lisija i ekstremisti oligarsi. Aristotel ga, međutim, usrdno brani kao čoveka spremnog da služi Atini pod bilo kojim režimom (jer je u jednom trenutku rešio krizu građanskog rata, a i pomagao Alkibijadu u obnovi pomorske moći).

134 Stih 549 - I ovde je sličica iz života Atine prenesena u Had. Dve krčmarice stanuju u istoj kući i imaju zajedničke interese (kao što se vidi iz st. 551, 565). One nisu Atinjanke, već doseljenice, meteci. Meteci su bili stranci u Atini koji su plaćali porez i živeli kao šticionici

uglednijih građana (v. st. 569), smeli su se baviti zanatom, ali nisu imali građanska prava. Da nisu Atinjanke vidi se i po imenu jedne od njih Plathane, „tacna za kolače“. Ja sam prevela sa Sinija, što nije ista vrsta posude, ali je i kod nas tuđica, a uz to liči na lično ime. Jedna bi krčmarica bila dovoljna, ali su tu dve da bujicom naizmeničnih optužbi i pretnji sasvim dotuku plašljivog Dionisa - od njihovih nadvikivanja on jedva uspeva tu i tamo da uhvati priliku i nešto promuca.

135 Stih 557 - Koturne, v. st. 46 i prim.

136 Stih 569-570 - Kao naturalizovane strankinje u Atini obe krčmarice imaju obavezno svaka svoga patrona. Kleon i Hiperbol, demagozi („zaštitnici naroda“) za života, postali su posle smrti, u nedostatku boljega, advokatipatroni krčmarica u Hadu (Kleon je poginuo 422, a Hiperbol 411).

137 Stih 574 - Baratron - Provalija gde su bacali osuđene na smrt (upor. Vitezovi, 1361; Oblaci, 1450).

138 Stih 585 i d. - Dionisu paničnom strahu pristaje na najgora poniženja ne bi li privoleo Ksantiju da opet promene uloge: priznaje da nikada nije bio u pravu, pristaje i na batine, zariče se da više nikada neće tražiti da promene uloge.

139 Stih 587 i d. - Pošto je uvideo da sve to kod Ksantije ne pali, Dionisu očajanju pribegava formuli imprecakcije (proklinjanja) samog sebe, svoje žene i dece (iako ih nema, ali se drži formule). Izraz „u korenu“ je tipičan za visokoparni stil u tragedijama, a sreće se i kod Homera, Sofokla i Evripida, pa je Dionis i njega i celu formulu imao često prilike da čuje na pozornici u svom teatru. Usred ovog svečanog samoproklinjanja smešno zvuči kada se Dionis, okoreli neženja, proklinje zajedno sa svojom ženom i decom. Kako ni to ne pomaže, on se hvata za slamku, dodajući kletvi i Arhedema „krmeljavka“ (o njemu v. bliže u prim. za st. 416 i d.). Tek ovo poslednje je „upalilo“ i Ksantija odlučuje da prihvati predlog Dionisa. To je još jedna prilika da se nagovesti koliko je Arhedem bio omražen u Atini (X. van Dele).

140 Stih 604 - „kao ren će biti ljutit“. U originalu nije ren, koji Grci verovatno nisu poznavali, već origanon, neka biljka-začin, veoma ljutog ukusa. U našem jeziku ime te biljke je grkušica ili vranilovka. U prevodu ja sam je zamenila sa kod nas poznatijim ljutim korenem rena.

141 Stih 605 i d. - Eak izlazi da ostvari svoje pretnje. KsantijaHerakle nudi, prema običajima atinskog sudskog postupka, svoga roba (Dionisa) da bude, umesto njega, podvrgnut istrazi sa mučenjem. Dionis odbija da ga stavljaju na muke, pozivajući se na to da je bog. Nastaje nedoumica - ko je od njih dvojice stvarno bog. Test batinanjem treba da odluči: onoga ko je stvarno bog udarci ne mogu boleti. Proba se završava nerešeno. Stoga ih Eak pušta u kuću Plutona i Persefone koji će, kao bogovi, moći prepoznati pravog boga između njih dvojice.

142 Stih 607 - U originalu su nadimci Eakovih slugu - „gorila“ smešnim etimologiziranjem stranih (tračkih i drugih) imena pretvoreni u grčke groteskne nadimke: od tračkog imena, Aristofan je napravio nadimak „Dvogrbi“, od tračkog Spartakos - „Prdonja“, od Keblos - Skeblos „Lisica“ (Radermaher).

143 Stih 621-622 - Crnom i belom luku u antici je pripisivana moć otklanjanja zla, bolesti i umirujuće dejstvo kod bolova i otoka. Strukovima mladog luka udarana su deca „protiv uroka“.

144 Stih 623-625 - U slučaju da je rob umesto gospodara podvrgnut mučenju u cilju istrage, suprotna strana bila je dužna da položi izvesnu sumu novaca kao kauciju za slučaj da rob podlegne mučenju ili bude teže povređen sa trajnim posledicama koje bi mu umanjile radnu sposobnost. Ksantija odbija čak i ovaj novac prepuštajući tako Dionisa potpuno na milost i nemilost izvršiocu Eaku.

145 Stih 650-651 - Diomejske svečanosti proslavljane su svake pete godine u čast Herakla u Diomejskoj demi u blizini Atine. Zbog rata obustavljeno je održavanje ovih svečanosti. KsantijaHerakle je tobož zaokupljen ovom brigom više nego Eakovim udarcima (X. van Dele).

146 Stih 659-660 - Izgovor za krik bola Dionis sada traži u literaturi. Stih nije Hiponaktov već od njegovog savremenika Ananija. Nije jasno da li je u pitanju omaška Aristofanova, ili je greška namerna, jer se Dionis „zbunio“ od velikog bola (X. van Dele).

147 Stih 666-667 - Stih iz Sofoklovog Laokona (X. van Dele).

Parabaza

148 Stih 674-737 - Po odlasku glumaca sa scene hor izvodi tzv. parabazu - intermeco koji nema

veze sa radnjom komedije, već komentariše aktualne političke događaje.

149 Stih 674-685 - Posle bitke kod Arginuzi Lakedemonjani su se pokazali spremnim da sklope mir. Kleofont, u to vreme vodeći demagog ekstremnih demokrata, bio je oduvek ogorčen protivnik mira. Jedanput je čak išao dotle da je pretio smrću svakome ko savetuje mir. U to vreme poveren je protiv njega proces zbog uzurpiranja građanskih prava (poreklom je Tračanin). Iza ovog procesa stajali su oligarsi. Proces je ipak dobio polovinom glasova, čime je oslobođen optužbe, ali je pobeda ostala neubedljiva.

150 Stih 680-682 - Cvrkut lasta bio je neprijatan Grcima. Ovde je aluzija i na Kleofontovo tračko poreklo, jer je lasta, kao i mitološka Prokna, navodno došla iz Trakije.

151 Stih 684-685 - Aristofan hoće da kaže: proces je dobio, ali je izgubio politički ugled. Ovo Aristofanovo predviđanje se nije ispunilo: Kleofont je zadržao svoj položaj do smrti (j. Vinkvic).

152 Stih 685-705 - Aristofan traži oprost za pripadnike oligarhijske stranke. Ovi stihovi su glavni razlog gledištu nekih naučnika da je Aristofan bio oligarh. Međutim, oni ne pružaju za to ubedljiv dokaz; u prvi plan on stavlja jedan viši cilj: jednaka prava i pravdu za sve. Osim toga, on naglašava krivicu Frinija, vođe ekstremnih oligarha, a ostale smatra zavedenim (u čemu je moglo biti istine v. st. 689). Protiv pripadnika nedavno oborene oligarhije primenjivane su surove represalije, i oni najmanje umešani živeli su u stalnom strahu da će biti pozvani na sud, gde će im se suditi u zatvorenom postupku. Aristofan zahteva da se optuženiima omogući javno suđenje na koje imaju pravo ostali Atinjani u krivičnom postupku. Aristofan ne traži izjednačenje g:olitičkih prava za oligarhe, već samo jednakost prava pri suđenju. Drugi savet koji Aristofan ovde daje odnosi se na tzv. atimiju - gubitak građanskih prava svih pripadnika oligarhije koji su ostali u Atini, bilo zato što nisu uspeali da pobegnu posle pada oligarhije, bilo zato što nisu verovali da će se protiv njih pokrenuti tolika hajka. Lista građana koji su izgubili ovom odlukom građanska prava bila je veoma velika (Andokid I 73 i D.). Pesnik naglašava da je sramota da robovi dobijaju građanska prava za učestvovanje U jednoj bici, dok Atinjani koji su se, kao i njihovi preci, borili u bezbroj bitaka, ta prava gube sada zbog trenutne političke zablude, za koju su se uostalom pokajali (robovima koji su učestvovali u bici kod Arginuzi data je sloboda i građansko iravo (v. st. 92 i prim.), upravo kao i nekada Platejcima, saveznicima Atine u persijskim ratovima.

153 Stih 704 - „na milosti morskih vala” - prema sholijastu, izraz pozajmljen iz Arhiloha (X. van Dele).

154 Stih 706-716 - opet napad na jednog savremenog političara. O Kleagenu manje znamo nego o Kleofontu. Bio je, koliko je poznato, takođe protivnik zaključenja mira i pripadao Kleofontovoj kliki. Inače bio je vlasnik javnog kupatila (Radermaher). Izgleda da je zajedno sa Kleofontom izdejtvoovao progonstvo Alkibijada. (Drojzen). Nije bio omiljena ličnost, u svakom slučaju imao je dosta neprijatelja, pa „nije izlazio bez svog štapa” (216) (Pernis).

155 Stih 712 - Kimolos - jedan od Kiklada gde se i danas vadi krečnjački kamen bogat sodom. Spominje ga i Ovidije (Metamorfoze) (X. van Dele).

156 Stih 717-737 - Aristofan prebacuje Atini da ne ume da se obrati pravim ljudima. Pesnik počinje poređenjem koje ima značaj istorijskog podatka - metaforičnom primenom reči „lik na novcu” (otuda i pozniji etički pojam karakter), on nas obaveštava i o lošem kvalitetu novca kovanog u Atini posle sicilijanske katastrofe. Cela ova partija, u planu parabaze nazvana antepirrhema, predstavlja oštar napad na demokratiju posle bitke kod Arginuzi, ali svedoči i o skeptičnosti pesnikovoj u pogledu oligarhije koja ne obećava ni spas ni sigurnost: „visićete, kad već treba da visite, bar na dobroj, čvrstoj grani...” (737).

157 Stih 733 - Atinjani su svake godine na praznik Targelija spaljivali ili bacali sa stene dva osuđena prestupnika (jednog u ime muškaraca i jednog u ime žena) u cilju iskupljenja za sve grehe u gradu (Drojzen).

158 Stih 738-814 - Parabaza je završena i počinje tzv. drugi prolog - burleskni uvod u pesnički agon.

159 Stih 741 - Pred Plutonom.

160 Stih 742-755 - Ksantijino razmetanje pred Plutonovim robom izaziva divljenje ovoga, pa počinje da se hvališe kako i sam „prelazi” svoga gospodara, u šta Ksantija sumnja.

161 Stih 750 - „Zevse, moj rođače.” Po Radermaheru, jer je Zevs zaštitnik porodice i porodičnog života. Mesto je nejasno.

162 Stih 764 - Zakoni i običaji u donjem svetu su isti kao i u Atini. Pravo na hranu u Pritaneju je bila počast dodeljivana građanima za izuzetne zasluge.

163 Stih 780 - Aluzija na ponašanje atinske gomile u arginuzijskom procesu stratezima.

164 Stih 798 - Atinski trgovci po pravilu zakidaju na meri. Ksantija ne može da zamisli da se može

nešto meriti bez podvaljivanja.

165 Stih 807-808 - Ogorčen na svoje sugrađane koji nisu poslušali njegove savete da se drže pravde i da se ne povode za Evripidovim novotarijama, Eshil se u starosti preselio na Siciliju.

166 Stih 814-829 - Pesma od četiri jednake strofe (svaka od po dva heksametra, jednog pentametra i jednog katalektičkog trohejskog dimetra) u herojskom epskolirskom tonu koji deluje i parodistički zbog grube „slikovitosti“ izraza. Hor slikovito predstavlja dva učesnika predstojećeg herojskog okršaja rečima. Očigledno, on je na strani Eshila koga naziva „gromovnik pesnik“ („gromovnik“ - Zešov epitet), „stvaralac“, njegovo nadahnuće naziva „ispolinskim dahom“, dok njegovog protivnika Evripida naziva „zajedljivcem“, „oštračem“, „vodeničkim točkom“, „trebiocem reči“.

Agon

167 Stih 830-1098 - Hor je začutao. Eshil i Evripid u pratnji Dionisa pojavljuju se na pozornici. Počinje agon. Kontrastno prikazivanje jednog i drugog pesnika sprovedeno je strogo do kraja agona (Radermaher). Evripid pokazuje, za razliku od Eshila, odlike pravog sofističkog intelektualca i neke crte Sokrata iz Oblaka.

168 Stih 832 - Eshilovo ćutanje je vrlo efektno, kao i ćutanje njegovih likova u tragedijama (Nioba, Ahil u FrioJsaiiha, Prometej, Telef u Mižanima) (X. van Dele).

169 Stih 840 - Parodija jednog Evripidovog stiha (fr. 878) u kome se neko obraća Ahilu; reč pučina zamenjena je repom i kupusom, aluzija na Evripidovo poreklo - majka mu je navodno bila piljarica. Po Radermaheru, koji se poziva na Vinkvica, pripadala je u stvari osiromašenom seoskom plemstvu.

170 Stih 844 - Dionis parodira Eshilov arhaičan stil i govor.

171 Stih 845 - Telef, Filoktet, Belerofont.

172 Stih 847 - Crno jagnje žrtvovano je podzemnim bogovima.

173 Stih 849-850 - Skaretke - monodije koje je izvođač pevao igrajući uz put. Krit je i zavičaj Pasifaje i Fedre. Incesti i sknavljenja su vrlo česti Evripidovi motivi (Fedra i njena ljubav prema svom pastorku, u izgubljenom Eolu brat živi sa sestrom, Pasifaja, žena Minosa, rodila je sa bikom Minotaura).

174 Stih 855 - Telef je bio najkukavniji i najjadniji od svih prosjačkih i izgubljenih likova koji su izašli iz glave Evripidove (kao Atina iz Zebove).

175 Stih 863-864 - Naslovi izgubljenih Evripidovih tragedija.

176 Stih 868-869 - Formalno, Eshil je u pravu, jer je posle njegove smrti narod izglasao odluku da mu se drame i dalje izvode na pozornici (Aharnjani 10). Ipak, primedba na račun Evripida nije opravdana: njegove drame su se sviđale narodu, a njegovi stihovi su postali popularni i često su navođeni u razgovorima. Čak su se posle poraza Atine njima oduševljavali i neprijatelji. Što slična odluka nije izglasana posle Evripidove smrti i za njegove komedije, kriva su verovatno burna vremena (a nije možda bilo ni vremena, jer je Evripid tek nedavno umro).

177 Stih 870-873 - Za ljubav mira u Hadu Eshil popušta Dionisovoj želji i time pokazuje poštovanje prema bogu koji u ovoj sceni izuzetno deluje kao gospodar i merodavni zaštitnik poezije. Sledi prinošenje žrtve po Dionisovom uputstvu (871). Pre početka agona Dionis se moli muzama da ga nadahnu na nepristrasnu odluku, jer mu neće biti lako da se snađe u predstojećim sofizmima u stilu Platonovog Protagore. Hor priziva muze da nadahnu pesnike da se pokažu dostojni takmaci u poeziji.

178 Stih 886-887 - Budući da je Eshil rodom iz eleusinske deme, njegova je molitva upućena Demetri.

179 Stih 888-889 - Aristofan optužuje i inače Evripida za ateizam (Tesmoforijazuse, 451). Bogovi koje on navodno priznaje su Eter i Vazduh koji mu ne silaze sa usta (Aharnjani, 398), (X. van Dele).

180 Stih 892 - Na zdrav razum Evripid se se svaki čas poziva u svojim tragedijama (Hipolit,

1605; Trojanke 669; Hikstide 203 itd.), (X. van Dele).

181 Stih 906 - Na često praznoslovije u tragedijama žali se i Platon (Simpozion, 215a).

182 Stih 910-915 - Frinih, učenik Tespisa, po tradiciji najbolji prethodnik Eshilov (oko 500).
Obrađivao je u svojim tragedijama savremenu istoriju (Pad Mileta - o persijskom osvajanju Mileta, Feničanke - bitka kod Salamine). Gotovo isključivo liričar, sa samo jednim glumcem, zbog čega su mu drame krajnje siromašne akcijom: horske partije su ispunjavale najveći deo komada. Prema tome, atinski tragičari nisu mogli bogzna šta naučiti od njega iz dramaturgije.

183 Stih 911-912 - Eshil je napisao trilogije o Niobi i o Ahilovom gnevu. Pošto je Nioba izgubila decu, a Ahilu ubijen prijatelj, Eshil ih postavlja na sceni bez reči, pogružene u tugu i zaogrnutu plaštom, ona na grobu dece, a on kraj tela prijatelja (X. van Dele).

184 Stih 927-929 - Eshil upotrebljava često zvučne složenice i stvara čudne kovanice. Skamandros se često pominje u njegovim dramama zbog tema iz trojanskog ciklusa.

185 Stih 931 - Parodija Evripidovog stiha (Hipolit, 375), no kako Dionis pravi primedbu umesto Eshila, on arhaizira u njegovom stilu.

186 Stih 934 - Eriks Filoksenov - ne zna se ko je to. Sholijast beleži samo da je bio vrlo ružan i neprijatan. Ne znamo na šta Dionisovde aludira, možda na njegovu ružnoću.

187 Stih 944 - Kefisofont - rob, prijatelj i saradnik Evripidov, pomagao mu je u doterivanju i tehničkoj obradi podataka (1408, 1452).

188 Stih 946-947 - Evripid je uvek na početku drame predstavljao svoje junake: ko je ko, gde i kada se radnja događa.

189 Stih 948 - V. prim. za st. 840.

190 Stih 953 - Dionis kaže da Evripid ne treba da pominje demokratiju - verovatno stoga što često napada gomilu u svojim tragedijama; stoga neka ne protivureći samom sebi pozivajući se na narodnu ideologiju. Osim toga, ne može govoriti o demokratiji kad je od nje pobegao u Makedoniju i kad je bio učitelj Teramena.

191 Stih 954 - Evripid hoće da kaže da je razvio moć izražavanja širih slojeva, ali ispada da ih je naučio da brbljaju za vreme predstave.

192 Stih 956-959 - Evripid prvo nabraja svoje izražajne kvalitete i metričku vrednost svoje poezije.

193 Stih 959-970 - Zatim ističe svoje teme i stil. Posle toga prebacuje Eshilu visokoparni stil i čudovišne likove nepostojeće u stvarnosti, dok sam bira likove iz svakodnevnog života koji govore jezikom običnih ljudi, atinskih građana. Kiknos je bio džin, Posejdonov sin, borio se protiv Ahila; lik iz neke izgubljene Eshilove tragedije. Memnon, sin Eje, Zore, inače naslov jedne izgubljene Eshilove tragedije. U trilogiji APTorhz Memnon se na sceni pojavio na konju. Formisije, poznati atinski grubijan; nosio je bradu po spartanskoj modi da bi delovao hrabro i mužezno. Meganet, čije poreklo (iz Magneta) Evripid izvrcé u nadimak Manet - uobičajeno ime roba, reč inače znači „promašivač“, „onaj koji pogrešno gađa“. Ne zna se na šta Aristofan aludira ovom igrom reči. Ni Formisije ni Meganet nisu likovi iz Eshilovih tragedija, već ih Aristofan navodi samo kao ilustraciju karaktera kakve Eshil tobož obrađuje u svojim tragedijama. Isti je slučaj i sa Kleitofontom i Teramenom: oni su navedeni samo kao savremeni odraz Evripidozih likova. Klentofont - mladi aristokrata, učenik sofiste Trasimaha; po njemu je nazvan jedan Platonov dijalog. Ubeđeni oligarh, pripadnik oligarhijske stranke, učestvovao je, kao i Teramen, u zaveri od 411. (Aristotel, Država XXIV 3). Od četvorice pomenutih najpoznatiji nam je Teramen, takođe sofista, učenik Prodikov (v. prim. za st. 541). Evripidovu pohvalu Teramena Dionis je odmah u sledećim stihovima nastavio, ali tako da je u stvari demantovao i izvrgao ga ruglu. To je poznata Aristofanova tehnika. Prevrtljivost ovog političara napao je i u st. 534. i d.

194 Stih 969 - „s Keja je on, nije Hijac“ - grčki kockarski izraz) značio je najgori pogodak, a najbolji se zvao coos. Radermaher tumači ovu igru reči kao „nije on loš pogađač, nego najbolji učenik svoga učitelja Prodika (koji je poreklom sa Keosa). Igra reči je sa imenima ostrva Hios i Keos.

195 Stih 971-980 - Evripid peva slavopojku samom sebi u kojoj ponovo ističe svoje prednosti: u poeziji on vlada zdravim razumom, proverava i posmatra. Usvajanje ovih odlika ima, po njemu, poseban praktični značaj u svakodnevnom životu građana.

196 Stih 980-991 - Na ozo Evripidovo samohvalisanje Dionis mu upada u reč, tj. u istom ritmu

nadovezuje svoju pesmu, u kojoj prema sofističkom postupku dokazivanja sledi kategorije: gde? ko? kako? - trivijalizujući ove sheme na primerima sardele, bokala i belog luka. Stihom 990-991 Aristofan nagovzštava da je nova sofistička racionalnost delovala u stvari samo na karakter običnog građanina: postao je sitničar i cepidlaka.

197 Stih 992-1003 - Horska partija koja počinje parodijom stiha iz Eshilovih izgubljenih Mirmidonjana. Prema sholijastu i Harpokrationu to celo mesto glasilo je kod Eshila: „Ti vidiš ovo, Ahile sjajni, ti vidiš patnje što rat ih donese Ahajcima tvojim, a ipak sediš tu i čutiš, nepomičan pred šatorom svojim.“ Hor u stvari podstiče Eshila koji čuti od 958. stiha, jer se može dogoditi da Evripid odnese pobedu samo zbog njegovog ćutanja (X. van Dele).

198 Stih 1006-1076 - Razvija se pravi dijalog u kome se Evripid drži povezanog izlaganja - epideiktčkog, a Eshil postupa silogistički. Dijalog se otvara pitanjem: pesnik treba da je vaspitač naroda. Eshil na ovu osnovu odmah dodaje premisu: „E, al' ako ti to nisi postigao...“, na koju posle nadovezuje opširniju skepsis: „A kakve sam, pazi samo, u početku, ljude njemu ja predao...“ (1013 i d.), koja predstavlja dokaz da je Evripid zaslužio smrt. (Radermaher), Tzv. skepse tipične su za postupak Sokratovih dijaloga (Ksenofont, Spomeni na Sokrata, I 47, II, 1, 10; II, 5, 2; III, 6, 13 itd.).

199 Stih 1013 - Prva skepsa ističe Eshilov ideal odgoja u muževnom pravcu - čemu suprotstavlja današnje produkte sofistike: „junake na jeziku, zazjavala i zabušante“ (što je u stvari podjednako i posledica rata).

200 Stih 1015 - Stih iz Homera, Ilijada VII, 220 - odnosi se na Ajaksov štit.

201 Stih 1117-1118 - Ovo nagomilavanje militarističkog aparata uplašilo je Evripida, a i Dionis se „uplašio“ da će to i njega dotući, iako je bog.

202 Stih 1021 i dr. - Sedmorica protiv Tebe - sačuvana Eshilova tragedija sa temom iz drevnih herojskih vremena. Predmet ove tragedije je borba Tebanaca protiv Polinika i njegovih saveznika i uzajamno ubistvo braće Eteokla i Polinika. Dionisu šali prebacuje Eshilu (1023-1024) da je ova drama hvalospev Tebancima, susedima Atinjana, koji su još na početku peloponeskog rata prišli Spartancima - što nije baš podsticajno za atinske građane. Uopšte, uočljivo je da Eshilu ozbiljnije prigovore pravi Dionis, nego Evripid. Činjenica da ti prigovori dolaze od merodavnog sudije - boga teatra - ističe osnovnu ideju: Eshil treba da pobedi u pesničkom agonu i postane spasilac Atine ne toliko zbog svojih poetskih kvaliteta, koliko zbog moralnog efekta - podsticaja na hrabrost i težšu ka veličini koje izazivaju njegove drame (bez obzira na vreme i mesto događanja radnje). Persijanci - ova sačuvana Eshilova tragedija posvećena je Kserkovom porazu i ne odigrava se u Grčkoj gde je on pretrpeo poraz, već pred palatom persijskog kralja, predočavajući strašne posledice ovog poraza po persijski narod i kraljevu porodicu.

203 Stih 1030 - Druga skepsa. Eshil prelazi na pesnike koji su njemu bili uzor. Pominje Homera i Hesioda - univerzalne udžbenike atinske omladine pre dolaska sofista; pesnik, znači, ne priznaje novu sofističku školu. Orfej - drevni trački pesnik, verovatno mitska ličnost, kasnije smatran začetnikom i glavnim predstavnikom tajnog orfičkog kulta i mitološke poezije (tzv. orfičke epike - Platon) vezane za taj kult. Prvi put u književnosti spominju ga Ibik i Alkaj, Evripid i Hipija ga spominju, a Platon ga čak navodi. Većina sačuvanih orfičkih pesama su međutim pseudoepigrafa, a ono malo sačuvanih fragmenata sadržavalo je kosmogoniju i antropogoniju koje su sadržajno zavisne od Hesioda. Već antički naučnici su smatrali Orfeja mitskom ličnošću i verovali da je sastavljač orfičke epike Onomakrit koji je živeo za vreme Pizistrata. Spisak orfičkih pesama (u stvari pseudoepigrafa) i njihovih autora (sastavio ga je aleksandrijski naučnik Epigen) sačuvan je kod Klementa Aleksandrinca i Sude, ali se iz toga spiska ne vidi kada su ti autori živeli i gde, jer inače nisu poznati. Pod Orfejevim imenom sačuvane su neke pozne pesme: Argonautika (potpuno zavisna od Apolonija Roćanina) i Lithica (O dragom kamenju) - pesma koja nema nikakve veze sa orfizmom; pod njegovim imenom sačuvano je i više himni razni gl bogovima (sastavljenih verovatno tek u rimsko doba). U ovako nejasnoj situaciji ne možemo znati iz kojeg dela pripisivanog Orfeju potiče Aristofanov podatak da je učio ljude da se „nasilja, ubistva klone“. U svakom slučaju, izvesni ustupak državnoj religiji je već pozivanje na Orfeja i na to da je otkrio „svete tajne misterija“. (Radermaher ovo spori). Pominjući Musaja (st. 1033) Aristofan primenjuje isti postupak - odužuje dug zvaničnoj religiji odajući mu priznanje što je otkrio „silnu moć proricanja“, ali ističe odmah i njegov

doprinos pozitivnim i korisnim naučnim znanjima: „Začetiik je medicine Musaj bio.“ Musaj je deskriptivno ime (u vezi sa Muza); njegova ličnost je bleđa i sasvim mitska. Pominje se zajedno sa Orfejem kao mitski pevač. Njemu su vrlo rano pripisivane eleusinske kultne pesme i proročka poezija (sačuvana u orfičkoj literaturi pripisivanoj Onomakritu). Pominje se izričito samo jedan njegov naslov Lečenja i bolesti, pa verovatno Aristofan misli na to njegovo delo. Hesiod je ovde pohvaljen za svoje delo Dela i dani. Pesniku seoskog života, Hesiodu, Aristofan ovde pridružuje i Homera, pesnika slavnih borbi i junaka. Za Eshila su iskustvo u zemljoradnji i ratnička veština podjednako važni za uspeo i srećan život.

204 Stih 1036 i d. - Pantakles, koga i Eupolis naziva levakom, je beznačajni ditirambski pesnik, inače poznat po svojoj nespretnosti (Drožzen). Dionis očigledno zastupa i dalje interese Evripida; pored toga stara se da raspra ne bude stalno na „visokom nivou“ koji ne odgovara komediji. (Radermaher).

205 Stih 1040 i d. - Lamah - strateg od 435. Poznati član proradne frakcije pre 425. Godine 415. određen s Alkibijadom i Nikijom da predvodi ekspediciju na Siciliju. Predlagao je napad na Sirakuzu bez odlaganja, ali su ga kolege nadglasale. Brzo napredovanje atinske blokade 414. njegovo je delo, ali je naglo prestalo posle njegove pogibije. Zbog pripadništva proradnoj stranci (do 425) Aristofan ga vrlo oštro kritikuje u Aharnjanima. Hrabrom i viteškom smrću u sicilijanskom pohodu (Tukidid, VI, 103) rehabilitovan je u očima Aristofana, tako da ga u poznijim komedijama hvali.

206 Stih 1043 - Eshil sada ističe moral u prvi plan svoga napada na Evripida. Po njegovom mišljenju erotične scene nisu uopšte za scenu, a pogotovu sa likovima kao što su Fedra i Stenobeja. Isti stav zauzima i kasnije Platon u Državi 390 V. Fedra je pokušala da zavede svoga pastorka Hipolita (Evripid, Hipolit). Stenobeja, žena kralja Arga, optužila je lažno Belerofonta da je silovao; otkrivena u prevari izEršila je samoubistvo (Evripid, Stepobeja - izgubljena tragedija).

207 Stih 1044 - Evripidov prigovor je oštra žaoka za Eshila: ova primedba prelazi granice normalne erotike i odnosi se ka „nekonveicionalni moral“.

208 Stih 1045 i d. - Eshil u svom odgovoru okreće isti pritor protiv Evripida primedbom koja takođe predstavlja ličnu uvredu. Dionis to prihvata (1046- -1048) i odmah tumači na svoj način: Evripida i inače dosta ismevaju u antici kao rogonju. Prema jednoj antičkoj biografiji žena ga je varala sa njegovim prijateljem i saradnikom, robom Kefisofantom, zbog čega je, po jednom sholijaetu, i pobeo u Makedoniju (Drožzen).

209 Stih 1050 - Sholijast primećuje kod ovog mesta da su mnoge Atinjanke, pod uticajem Evripidovih tragičnih junakinja, izvršile samoubistvo (Radermaher).

210 Stih 1052 - Evripid se ne oseća krivim, budući da nije sam izmislio mitove o tim ličnostima, već ih samo preuzeo i obradio.

211 Stih 1053-1055 - Eshil u odgovoru ukazuje na pedagošku ulogu pesnika, te da stoga nemoralnost ne može biti predmet umetničke obrade.

212 Stih 1056 i d. - Evripid hoće da kaže: kakvu korist i moralnu pouku pružaju tvoje teme o uzvišenim stvarima (Likabet i Parnas su planine u Atici i Fokidi). Nije li vreme da se pređe na ljudska merila?

213 Stih 1065-1068 - Ovaj prigovor je više upućen Atinjanima nego Evripidu. Trijerarhija, odnosno opremanje broda je bila u stvari vrsta ratnog poreza za imućne građane - od čega je većina njih na sve moguće načine pokušavala da se izvuče.

214 Stih 1069 i d. - Prigovor upućen sofistički školovaoj omladini (v. o tome opširnije u uvodnoj reči).

215 Stih 1074 i d. - Dionis (u ime Aristofana) podseća na to da je i u Eshilovo vreme postojala i druga vrsta omladine - robova veslača i besprizornih, dece sirotinje u pristaništu. Odmah zatim on u figuri govori o sofistički obrazovanoj eliti (prooligarhijski nastrojenoj omladini) koja drži govore o upravljanju državom, a gleda samo svoje interese.

216 Stih 1078 - Kao Fedrina dadilja u Evripidovom Hipolitu.

217 Stih 1080 - Sveštenica Auge u istoimenoj (izgubljenoj) Evripidovoj tragediji rodila je Heraklu sina Telefa u Ateninom hramu: ovu scenu svetogrđa spominje i Tukidid (III 104, 2) i Aristofan još jedanput u Lizistrati (742), (X. van Dele).

218 Stih 1081 - U izgubljenoj Evripidovoj tragediji Eol bila je prikazana incestna ljubav

Makareusa i njegove sestre Kanake. Saznavši za ovo, Eol je poslao Kanaki mač kojim se ubila, posle čega se ubio i njen brat.

219 Stih 1032-1083 - Tako govori „učena“ Melanipe u istoimenoj Evripidovoj izgubljenj tragediji; u drugoj jednoj izgubljenj tragediji Polyidos, neka žena se pita: „Ko zna, žveti možda znači biti mrtav, a biti mrtav možda znači žveti“ (fr. 7). Ovaj stih parodira Aristofan još jedanput u Žabama (1477), (X. van Dele).

220 Stih 1087-1088 - Zahvaljujući Evripidovom uticaju atinska omladina više ne vežba u palestri, već piskara i frazira zajedno sa sofistima.

221 Stih 1089-1097 - Na Panatenejski praznik održavane su u Atini trke sa upaljenim zubljam. Takmičara koji poslednji stigne imali su građani pravo da istuku.

222 Stih 1099-1108 - Prvi deo pesničkog agona završen je, izgleda, u korist Eshila. Početak drugog dela takmičenja najavljuje hor parodirajući sofiste koji termine iz sporta metaforično primenjuju u filozofskim diskusijama (Radermaher).

233 Stih 1105 - „predmet svađe“ - aluzija na sofističku eristiku koja je u to vreme cvetala (Radermaher)

224 Stih 1107 - „drame stare, drame nove“ - aluzija na sofističku dispozicionu shemu u retorici (Radermaher).

225 Stih 1112-1114 - Zahvaljujući sofistima.

226 Stih 1116-1117 - „prosvećen svet“ - sofistika je prodrła i u mase koje su sad u stanju da prate učeni pesnički agon.

227 Stih 1126-1128 - Ova tri stiha su izgubljeni početak Hoefora, druge drame iz trilogije Orestija. Orest izgovara ove reči na grobu svoga ubijenog oca koga će osvetiti.

228 Stih 1140-1145 - Zahtev za jasnim razgraničenjem pojmovu postavio je Prodik (Dils, Predsokratovci 269 i d.). Evripid kao književni izdanak sofistike traži ovde da se poštuje ovo sofističko pravilo, tj., budući da je Hermes božanstvo sa više „resora“, trebalo je da i Eshil naglasi da je reč o Hermesu Eriuniosu (usrećiocu), a ne, kao što je Eshil pogrešno stavio, o htonskom (podzemnom) Hermesu; ovako invokacija ne odgovara epitetu.

229 Stih 1149 - Hermes je, između ostalog, i zaštitnik lopova, pa Dionis (koji je još uvek na strani Evripida) dopunjuje prethodni Evripidov prigovor: da božanstvu treba dati odgovarajući epitet, potreban u datom trenutku, inače će doći do zbrke.

230 Stih 1153-1154 - Ovo mesto je dokaz da je izbegavanje tautologije vrlo stari zahtev dobrog stila (Prodik je otkrio zakone sinonimike).

231 Stih 1162-1165 - Sudeći po obliku stiha izgleda da su ovo stihovi iz neke izgubljene Eshilove tragedije (Radermaher).

232 Stih 1175 - „triput zvati“ - drevni grčki običaj, poznat još iz Odiseje, nalagao je da se mrtvac triput priziva. Aristofan u više navrata ismejava ovo sujeverje.

233 Stih 1176 - Analiza Eshilovih prologa je završena. Sada su na redu Evripidovi prolozi. Kod njega nema tautologija i pleonazama ni skrpljenih složenica, što mu i Dionis priznaje (1181).

234 Stih 1181 - V. prim. uz prethodni stih. Preostaje, dakle, samo da se proverí „tačnost i pravilnost svih izraza“ tj., kvaliteti iz oblasti sofističkih zahteva u pogledu izbora izraza (Protogorina ortoepija) (Radermaher).

235 Stih 1185 i d. - Pokazalo se da Evripid uopšte nije u stanju da se jednostavno izrazi. On ne ume ni tačno da se izrazi. To je suština sledećih prigovora.

236 Stih 1185-1186 - Ovaj stih je silogizam. Dionis parodira sofistički metod dokazivanja i polako prelazi na Eshilovu stranu.

237 Stih 1192 i d. - „s naduvenim tabanima“ - deci su pre izlaganja spajali stopala zašiljenim prutom probodenim između gležnjeva i petnih tetiva (da bi im se onemogućilo kretanje). Edipa je otac, tebanski kralj Laj, izložio zbog proročanstva da će ga sin ubiti i oženiti se svojom majkom. Evripid je ovu legendu preuzeo iz Odiseje i obradio je u Kralju Edipu i Edipu u Kolonu. Tako je, po, Evripidu, pastir korintskog kralja Poliba našao Edipa sa naduvenim tabanima od infekcije (ime Edip znači „otečenih tabana“) i odneo ga u Korint na Polibov dvor, gde ga je odgajila kraljica Meropa koja nije imala dece. Kada je odrastao, saznao je od delfijskog proročišta da će ubiti svoga oca i oženiti se svojom majkom. Uveren da su mu roditelji Polib i Meropa, on odlazi iz Korinta za Tebu. Uz put sretne svog rođenog oca, kralja Laja, i ubije ga u

svađi oko prvenstva. prolaza na uskom putu. Idući dalje naiđe na Sfingu koja je ubijala putnike koji nisu umeli da reše njene zagonetke. Edip reši zagonetku i tako oslobodi zemlju od čudovišta. Tim podvigom je zadobio presto i ruku kraljeve udovice Jokaste i tako se ispunilo kobno proročanstvo. U tom braku rodili su se Eteokle i Polinik, Antigona i Izmena. Kasnije je u Tebi zavladao kuga od koje će se, po proročanstvu, narod osloboditi tek kada se udalji onaj ko je doneo prokletstvo. Tada je vrač Tiresija otkrio tajnu. Jokasta se obesila, Edip je sam sebi iskopao oči i kao izgnanik lutao dugo praćen samo svojom vernom ćerkom Antigonom.

238 Stih 1195 - Erasinida - jedan od šestorice stratega koji su pogubljeni posle bitke kod Arginuza (v. st. 540, 696 i prim.). Aristofan (Dionis) hoće da kaže da bi za Edipa bilo bolje da je jedanput pogubljen, nego što se, jadnik, mučio celog života.

239 Stih 1198-1250 - U originalu ovo je jedna od najuspelijih komičnih partija u kojoj se pomoću refrena „čaturicu zaturi“ ismejava „slaba tačka“ Evripidova - uvek isti metrički kliše i njegovih prologa. Grčka reč „čaturica“ označava mali sud za sirće i ulje i sl., ali je istovremeno u metrici tehnički termin za drugu polovinu trimetra. U prevodu nisam uspela da dočaram celu ovu igru reči, jer refren istovremeno znači: „čaturicu izgubi“ i „pola stiha izgubi“, aluzija na nategnuti sadržaj polovine poslednjeg stiha, žrtvovan uvek metričkim razlozima.

240 Stih 1206 i d. - Prolog iz izgubljene Evripidove tragedije Arhelaj koju je Evripid napisao u Makedoniji, na dvoru istoimenog potomka osnivača dinastije, kod koga je pesnik pobegao posle pada oligarhije u Atini. Tragediju je napisao u slavu osnivača makedonske dinastije. Radilo se o 50 sinova Egipťovih koji su došli po svojih 50 žena koje su pobegle svome ocu, kralju Arga (sadržaj ove komedije sačuvao je Higin, 219). Aristofan se ovde ruga Evripidovoj često upotrebi deminutiva (jelenče, Parnašćić itd.), suvišnim participskim konstrukcijama, i to od glagola koji odudaraju od poetskog tona celog stiha (krenuv, natukav) i preteranoj upotrebi aspirata, što deluje izveštačeno (vohdec, itd.).

241 Stih 1211 - Početak prologa izgubljene Evripidove tragedije Hipsipila. Završni hemistih kod Evripida glasi: „devojčica delfijskih“.

242 Stih 1217-1218 - Prolog iz Evripidove izgubljene Stenobeje. Završni hemistih kod Evripida glasi: „oranice ore sad“.

243 Stih 1225-1226 - Prolog iz izgubljene Evripidove tragedije Friks. Ne zna se kako je glasio završni hemistih.

244 Stih 1227-1230 - „Otkupi je, nije skupa“, na šta Evripid odgovara: „Ni govora!“ - aluzija na tvrđicu gornje klase kojoj pripada i Evripid (v. I st. 1235-1236).

245 Stih 1232-1233 - Prolog Ifigenije u Tauridži.

246 Stih 1240-1241 - Prolog izgubljene tragedije Meleager

247 Stih 1244 Početak izgubljene tragedije Učena Melanipe, koju kritikuje i Aristotel (Poetika, 15) zbog neumesnosti i neodmerenosti „preterano dugačkog učenog govora“ učene Melanipe (v. prim. uz st. 1082). Komični efekat dostiže vrhunac, jer sada je čak i Zevs izgubio čaturicu.

248 Stih 1262-1263 „kobasicu-pesmu“ - Evripid zaista to i čini: od fragmenata iz raznih horskih partija Eshilovih napravio je jedan potpourri - celinu potpuno besmislenog sadržaja. Refren „oj, busam se, tugo moja“ je osveta za „čaturicu“ i podsmeš Eshilovim refrenima (kojih, uostalom, ima i kod Evripida - naročito u Bakhama). Cela ova partija predstavlja i kritiku Eshilove nejasnosti i nepovezanosti: muzika stiha i uzvišen ton su često važniji od sadržaja i zato je svejedno da li se čita redom ili preko reda.

249 Stih 1264 i d. - Prva dva stiha ovog potpurija su iz izgubljene tragedije Mirmidonci (grčki poslanik obraća se Ahilu - shol.); treći je iz takođe izgubljene tragedije Psychagoga, a st. 1270 je iz izgubljenog Telefa.

250 Stih 1274 - Melise („pčele“), sveštenice mnogih ženskih božanstava: Artemide, Demetre, Persefone, Atine i dr.

251 Stih 1285-1295 - Ponovo kolaž iz raznih Eshilovih tragedija: iz Agamelpona, iz izgubljenog Sfinksa, iz izgubljenih Tračanki. Refren predstavlja parodiju na muzičku pratnju kitare.

252 Stih 1296-1298 - Dionis prekida ovo nemilosrdno ismejavaše Eshila, podsećajući na to da se Eshil borio kod Maratona (borio se i kod Salamine); ipak, po svom običaju, iastavlja da se i sam ruga refrenu: da liči na „melodije s Maratona“ (ratne pokliče varvara) ali i na zvuk kofe i užeta dok se čekrkom vadi iz bunara.

253 Stih 1300 i d. - Eshil dobro pazi da u svojim lirskim pesmama ne podražava Frinihove

trivijalnosti (v. prim. uz st. 910), već za svoju poeziju ima lepše uzore u eolskoj poeziji i Terpandru (X. van Dele). On je uveo kitarodsku muziku u svoje drame (umesto koje je Evripid „prošvercovao“ u tragediju razne udaraljke i duvačke instrumente iz Karije koja je smatrana za varvarsko inostranstvo. „Zdravice Meletove“ - Melet, loš pesnik koji je nekoliko godina kasnije bio Sokratov tužilac.

254 Stih 1308 - „U lezbejskom neće znati“ - dvostruka aluzija: 1. da Evripidova muza nema nikakve veze sa lezboskom poezijom Sapfe i Terpandra (koga imitira Eshil) i 2. aluzija na lezbejske izopačenosti sa kojima izazivački razgoličena igračica očigledno nema veze.

255 Stih 1309-1322 - Eshilova replika na Evripidovu burlesknu parodiju (v. st. 1285-1295) jednom tvorevinom u istom stilu, takoće skrpljenom od stihova pokuiljenih iz raznih drama protivnikovih, i to namerio bez ikakve logične povezanosti. Ovim mozaikom muzičkih arabeski Eshil kritikuje kod Evripida dispartnost ideje i slike (npr. poreoenje nečujnog tkanja paukove mreže sa zujanjem čunčića na stanu (a ne na razboju - pogrešna upotreba termina); zatim muzičke inovacije (npr. da se šest nota otpeva na jednom slogu: „u u u U U uvis skače“ i preplepreple...). Ovde Eshil ismejava i krajnji ritmički nemir Evripidov, odstupanje od metričkih zakona: horjambski dimetar je nepravilan, nema ni dva ista glikonejska stiha, nepravilno smeljivanje anapesta na početku glikoneja itd. Eshil zatim kritikuje Evripidove dvosmislenosti i nejasne aluzije (proročanstva, stadije st. 1319) i najzad sklonost ka neočekivanoj dužini stiha (st. 1422). Ali, iza Eshila je Aristofan, iza ovih prigovora stoji u stvari i pohvala jednoj sasvim novoj lirici pesničke slike i duboke emotivnosti.

256 Stih 1327 - Kirena - poznata bludnica koja je, navodno, opštila na dvanaest načina, (shol).

257 Stih 1329-1330 - (Kritske) monodije bile su pesme praćene igrom. Ove pesme postojale su i pre Evripida u tragedijama, ali samo za hor; njegova inovacija sastojala se u tome da ovu pesmu peva i igra samo jedno lice (npr. rob u Orestu (1369), Elektra (Šha. 982), Jokasta u Feničankama (301) i dr. (X. van Dele).

258 Stih 1331-1364 - Sadržaj ove parodije je sledeći: neka priprosta žena, predući vunu koju sutradan namerava da proda na pijaci (1346-1361) zadrema i usni strašan san. Kad se probudila, ona priziva Noć žaleći se što joj je poslala tako strašan san i poziva svoje slugu da joj donesu vodu za očišćenje od more sna. To je prilika za novu invokaciju, sada boga mora. Zatim ona utvrđuje da joj je susedka ukrala jedinog petla. Zbog toga sada priziva Nimfe gorske, svoga slugu Maniju, Krićane „čeda Ide“ da dođu i pretraže susedkinu kuću. Artemidi se obraća čak da dođe sa svojim psima i pomogne u temeljitom pretresu. Najzad se obraća i Hekati, Zevsovoj kćeri. I sve to zbog jednog ukradenog petla! U ovoj parodiji Evripidovog književnog manira Eshil kritikuje kod Evripida sledeće: 1. što trivijalne teme obrađuje pompeznim i patetičnim stilom. 2. Konfuznost i nepreglednost izlaganja. 3. Smislom nemotivisano povezivanje pojmova („s dušom a bez duše...“). 4. Neadekvatnost prideva („tame nevidljive“, umesto neprozirne). 5. Nejasan raspored reči (samo interpunkcija, tj. vizuelna, a ne akustička sredstva mogu smisaono razlučiti celinu: „S dušom a bez duše mračne ioći čedo jeze puno...“). 6. Patetično podvostručavanje reči („a ja bolna, bolna...“, „suze, suze iz očiju...“ itd.). 7. Metričke nepravilnosti. Komične efekte ove partije Aristofan pojačava i metričkim sredstvima, npr. kad se žena jada kako je petao odleteo - ispričano je u ritmu marša. 8. Izbor teme: Eshil ismejava ovde žene „patnice“ iz Evripidovih tragedija i njihove „životne“ probleme.

259 Stih 1356 - „O, Krićani, čeda Ide...“ stih iz Evripidove izgubljene tragedije Krićanin, gde Ikar zatvoren u Labirintu peva svoju monodiju (shol.).

260 Stih 1359 - Dikta je planina na Kritu. Diktina - Artemida sa Krita.

261 Stih 1360 - „sa štencima“ - Evripid voli deminutive.

262 Stih 1382 - Prvi stih iz Evripidove Medeje.

263 Stih 1383 - Stih iz Eshilovog Filokteta (shol.).

264 Stih 1391 - Evripid, Antigona, fr. 170.

265 Stih 1392 - Eshil Nioba (fr. 156) (Stob. Flor. 118, 1).

266 Stih 1396 - Evripid, Ifigenija u Aulidi 1139. - Prema tome, Evripid zapada u protivrečnosti.

267 Stih 1400 - Dionis „suflira“ parodirajući neki Evripidov stih (ne zna se odakle).

268 Stih 1402 - Evripid, Meleager fr. 535 (shol.).

269 Stih 1403 - Eshil, Glaucos Pothnieus, fr. 32 (shol.).

270 Stih 1405-1406 - Egipćani su važili kod Grka za ljude izuzetne snage.

271 Stih 1407 i d. - „Vaganje” stihova koje je počelo na Eshilovu inicijativu obavljeno je tri puta (u stilu donjeg sveta: trostruko prizivanje, trostruka zakletva itd.). Eshil prekida ovo merenje i ponovo preuzima inicijativu za dalji tok takmičenja šaljom primedbom o Evripidu i njegovom saradniku Kefisofontu (945).

272 Stih 1413 - Dionis, bog poezije, više voli Evripida kao pesnika, ali ne i kao čoveka.

273 Stih 1422 i d. - O Alkibijadu vidi opširnije u uvodu. U krizi posle pobede kod Arginuza narod ponovo pomišlja na Alkibijada kome je nepravедno oduzeta vrhovna komanda posle poraza kod Notiuma za koji nije bio kriv. Agon koji je u početku sasvim drukčije motivisan (borbom za pesnički presto u Hadu) završena je nerešeno. O povratku u gornji svet Eshila ili Evripida odlučuje tek sledeća scena koja takođe predstavlja takmičenje - ali u drugom smislu: ko će dati mudriji savet za spas Atine. Mišljenja o vraćanju Alkibijada su očigledio podeljena u Atini i pesnici treba o tome da kažu odlučujuću reč.

274 Stih 1425 - Stih iz Stražara od Iona (shol.).

275 Stih 1427-1434 - I jedan i drugi pesnik se izražava nepovoljno o predlogu da se pozove Alkibijad. Evripid ga proglašava nedobronamernim i, zbog svog karaktera, nesposobnim da spase Atinu. Ipak Evripid ovde prebacuje Alkibijadu ono što je u stvari i sam učinio: pobjegao i tako našao izlaz i rešenje za sebe. Eshil naslućuje u Alkibijadu potencijalnog tiranina. Verovatno kroz njihova usta Aristofan kazuje svoje mišljenje. Svi komentatori, bez izuzetka, iz nerazumljivih razloga smatraju da se Aristofan u ovoj komediji vatreio zalaže za povratak Alkibijada i da u njemu vidi jedinog mogućeg spasioca Atine.

276 Stih 1437-1442 - Ove stihove neki smatraju (Dindorf) kasnijom interpolacijom ili improvizacijom iekog glumca. Ne odlikuju se naročito duhovitošću, ali možda tu služe kao trenutni predah od suviše ozbiljnih političkih dilema koje ne odgovaraju tonu komedije. Kleokrit je skoro nepoznat (neki sladokusac - Ptice 877). Kinesija je poznat loš pesnik (v. st. 153 i belešku uz njega).

277 Stih 1443-1450 - Posle pada ekstremne oligarhije, pa zatim i umerene (410) sada su ponovo u Atini na vlasti demokrati koji sprovode krvave sankcije protiv svakoga ko je i najmanje bio umešan u oligarhijsku zaveru. Aristofan (kroz usta Evripida) sa scene to eufemistički naziva „ukazivanjem nepoverenja” oligarsima. To mu Dionis lukavo prebacuje (1445) rečima koje se slučajno poklapaju sa Hamletovim (Šekspir nije čitao Aristofana ni tragičare; njegov izvor bio je Plutarh). Evripid, koji je posle pada oligarhije pobjegao u Makedoniju, predlaže ovde da se othaže poverenje demokratima i da se vrati oligarhija. Evripid nije pobednik u ovom takmičenju u mudrom savetovanju, nego Eshil, pa i ovo mesto opovrgava gledište o Aristofanovom prooligarhijskom stavu.

278 Stih 1451 - Palamed - po iredanju vanredno bistar i promućuran čozek koji je nadmudrio i samog Odiseja: kada se Odisej pravio lud i počeo da ore po kamenju i da seje so da ne bi morao ići u pohod ka Troju, Palamed mu lukavo podmetne pod plug sinčića. a ovaj oprezno podigne plug i tako se oda. Odisej i Diomed su ga ubili prilikom nekog ribolova. Palamed je bio po predanju savetodavac Ahajaca pod Trojom u svim teškim situacijama, inače pronalazač pisma, brojeva, prvi astronom, prvi zakonodavac itd. Sva tri tragičara obrađuju ovaj lik, a ovde se aludira na neku Evripidovu tragediju čiji je glavni junak bio Palamed (Vinkvic).

279 Stih 1456-1460 - Još jedan dokaz da Aristofan nije bio stranački zaslepljen ni u jednom ni u drugom pravcu.

280 Stih 1456 - Odnosi se na vladajuće demokrate.

281 Stih 1457-1458 - „Nevaljalce znači voli” - misli na oligarhe. Eshil, na čijoj je strani Aristofan (i Dionis) je, dakle, protiv oligarhije.

282 Stih 1459 - „ni guber, ni kozuh pravi”: ni demokratiju, ni oligarhiju.

283 Stih 1463-1467 - Eshilov odgovor podseća na Periklove reči (Tukidid, 1, 143 (4)): „Ako spartanske kopnene snage provale u Atiku, mi ćemo s brodovima na Peloponez; jer nije to nimalo ista stvar - opustošiti deo Peloponeza ili celu Atiku. Najzad, oni nemaju nikakvu drugu oblast za pribežište, nego je moraju oružjem steći; mi, međutim, imamo još mnogo teritorije i na ostrvima i na kopnu”. Ovo podsećanje ka Periklovo sagledavanje situacije je važno sada kada je spartanska vojska već osam godina stacionirana u Dekeleji, na atičkoj teritoriji. Smisao ove aluzije na Periklove reči je, po svima komentatorima, u sledećem: Atina treba da vodi rat na spartanskoj teritoriji (flotom, uz obalu) i neka se psmiri privremeno sa postojanjem

neprijateljskih trupa na svojoj teritoriji. Važno je trenutno da obnovi flotu i da na to troši sredstva iz savezničkih doprinosa. Dakle, državne prihode od saveznika (koji su i inače svedeni na minimum) ne treba razbacivati na pozorišne karte, ili plate sudijama koji su i inače potkupljivi i gramzljivi (Atina je plaćala u to vreme 6000 zakletih sudija-porotnika dnevno). Zato Dionis i dodaje primedbu da, bez obzira koliko se štedelo i uterivalo prihoda, sva ta sredstva u krajnjoj liniji neće ići na izgradnju flote, nego na plaćanje balasta sudske administracije. Ovo mesto svodilo bi se dakle na stari Temistoklov savet: „Atina treba da se brani od Sparte drvenim bedemima“ (tj. lađama) i na Periklovu pomenutu izjavu na početku peloponeskog rata.

284 Stih 1468 - Parodija na stih iz neke izgubljene Evripidove tragedije (sholijast).

285 Stih 1469-1470 - V. st. 102. - Dionis se nije zakleo, osim ako se to nije dogodilo iza zatvorenih

vrata u Plutonovoj kući. U svakom slučaju, njegova je prvobitna namera bila da povede Evripida.

286 Stih 1471 - Parodija stiha iz Evripidovog Hipolita (102).

287 Stih 1472 - Evripid u besu zaboravlja da pred sobom ima boga.

288 Stih 1475 - Parodija Evripidovog stiha iz izgubljenog Eola (fr. 19, Šisk).

289 Stih 1476 - Parodija stiha iz neke izgubljene Evripidove tragedije (sholijast).

290 Stih 1477 - Parodija stiha iz Evripidove tragedije Ro1utez (fr. 639; v. bel. uz st. 1082). Ovaj stih se inače ponavlja kod Evripida (Erethej, fr. 11; Friks, fr. 14 i 830). Ovo je i Sokratova misao u Platonovoj Apologiji. - Drugi stih je Aristofanov šaljivo-maliciozni nastavak iste misli, u stvari ismejavanje sofističkih parova-pojmova (u Evripidovom originalu taj stih glasi „umiranje je isto što rađanje, a smrt isto što i san“.

291 Stih 1491 i d. - Eshil, mudar pesnik po mišljenju Aristofana, razlikuje se od pesnika iz Sokratove škole (v. o Oblacima u uvodu) i od sofista koji, kao Evripid, ne priznaju pravu misiju tragičkog pesništva, nego samo prepričavaju mračne afere i nešto dokazuju.

292 Stih 1504 - Kleofont - atinski demagog, posle Alkibijadove pobede kod Kizika (1410), kada je Sparta ponudila povoljne uslove mira, najviše se zalagao za nastavak rata (v. prim. uz st. 678).

293 Stih 1505-1507 - Mirmeks i Arhenom - verovatno neke poznate derikože poreznici, kakvih je bilo mnogo u Atini zbog mnogobrojnih dažbina koje je država nametnula građanima u cilju namicanja sredstava za rat. Ova dvojica se inače nigde ne spominju. Nikomah, protiv koga je Lisija napisao svoj 30. govor, bio je sin nekog pomoćnika pisara, bivšeg roba. Posle pada oligarhije četiri stotine bio je nimenovan za sekretara stranke (demokratske) sa zaduženjem da u roku od 4 meseca revidira Solonov zakonik. On je taj posao razvukao na skoro 6 godina.

294 Stih Adejmant - prijatelj Alkibijadov, obožavalac sofista, naročito Prodika, jedan od vodećih oligarha svoga vremena. Alkibijadov glavni ađutant u bici kod Androsa (407. Ksenofon, Helenika, I 4, 21). Zajedno sa Antiohom prouzrokovao je kod Notiuma (406) preuranjen sukob sa Lisandrom (uprkos Alkibijadove izričite zabrane), zbog čega je bitka izgubljena. Krivcem je proglašeni Alkibijad, pa mu je oduzeto vrhovno zapovedništvo nad pomorskim snagama. Posle bitke kod Arginuzi bio je Kononov najbliži saradnik. Sledeće godine (nekoliko meseci posle prikazivanja Žaba), kod Egospotama, predao je svoje brodove Lisandru (Ksenofon, Helenika, II 1, 32), zbog ovoga ga je kasnije Konon izveo na sud (Ksenofon, Helenika, Cnf 9). Aristofan se dakle pokazao politički dalekovidim u svojim osudama. Osim toga, osuda okorelog oligarha Adejmeta je još jedan dokaz da Aristofan nije bio oligarhijski pristalica.

295 Stih 1528 i d. - Ova horska partija sročena je u originalu u lirskom heksametru - bez spondeja, sa samim daktilima i muškom cezurom - ritam karakteri stičan za Eshilove muzičke partije.

296 Stih 1533 - Kleofont, polustranac, može u svojoj Trakiji da raspiruje rat, ali ne u Atini. Aristofan ovim upozorava i na sve veći uticaj stranaca u Atini.